

10.4.1 Inleiding tot New Age (nieuw tijdperk). Holistisch fenomeen. p. 1 tot 98.

Thema is “al wat holisme is”; vooral in verband met religie (03/10).--

Een reeks fiches, in feite steekproeven die tot veralgemening en veralgelijking leiden, volgen die ‘elementen’ van holisme, vooral van New Age als cultuurfenomeen begrijpelijk maken. Immers holisme is een manier van het gegeven en het gevraagde (de opgave) te vatten en de oplossing waar te maken. Ook religie wordt geduid als probleemoplossing.

A.I.-- De religieuze kwestie. (11/43).

De typisch moderne rede schakelt in feite zoveel mogelijk religie uit.- 12/20: rede en huidige religie.- 21/43: het heilige, object van religie, en de houding t.o. v. het heilige.-- Inzonderheid: postmodern religieus pluralisme (29/32) en Bijbelse kritiek op de niet-Bijbelse religies, vooral m.b.t. de “harmonie der tegengestelden” (W.B. Kristensen) (33/43).

A.II.1.-- Primitieve religie. (44/81).

Etnocentrisch kader (44).-- Drie hoofdaspecten: dynamisme/ animisme/ veroorzakersgeloof (45). Irreligie als ‘bijgeloof’ inzake fenomenen (46).-- Volgen dan een reeks fenomenen (47/66): o.m. veroorzakers, godsoordeel, fetisjisme, logische structuren der magie, “do ut des”, angst, voorouderverering (animisme), een heidens meisje (spookfenomenen), kumo (Papua), uittreding, uitgetreden schim als magie, nahualismen, inwijding (slangenvrouw), “de python en de blinde”, capacocha (Tanta Carhua), zwart-magische vorming, het lied van de ngil.-- Elementen van primitieve moraal (57/70).-- Seksuele magie (71/81): Dr. Kirkland, de Sardische argia - dans, “de groene gioconda”, genesisische religie(s), Satan, satanie en satanisme, de paradox van de eucharistie.

A.II.2.-- Antieke religie. (82/96)

Enkele elementen.-- De verhevenheid van sommige plekken, sacrale aardrijkskunde (poorten der hel), heilig voedsel (mola salsa), Narkissosmythe, Gaia, de oermoeder, Themis als godin van het rechtswezen, Odusseus’ hellevaart, incubatie (tempelslaap), nachtelijke demonie, Kanaänese religie, zwarte madonna’s, theurgie (hoger spiritisme).

Opm.-- Overgang van primitieve, resp. antieke religie naar moderniteit (97/ 98).-- Gewetenloosheid, primitief en modern. Primitieve voornaamheid/ Amerikaanse grofheid.

B.-- New Age (nieuw tijdperk). - (10.4.2.: 99/151.)-

New Age definiëren is ondoenlijk daar het in volle wording en evolutie is. Wel kunnen fenomenen opgesomd worden die gewoonlijk als tot NA behorend geïdentificeerd worden. T.o.v. de moderne secularisering geldt NA als een neosacralisme, een hersacralisering, en meteen als holisme.

Lentepunt (99). Occultisme (100). Matin des magiciens (101). Goeroe (102). Castaneda (103). Coelho (104v.)-- Alchemie (106). Bio-energie (107). Sovjet 'occultisme' (108). Laya yoga (110). Nei kung (beendermagie) (112). Holistische geneeswijzen (113). Feng shui (114.)-- Psychometrie (115). Channeling (116). "De kleine stem (117). Inlijving (118). Sjamanisme (119v.). Ann Lee, vrouwelijke Christus (121). Astrologie (122 / 124). Kaartleggen (125). Positief denken (126). Aanmaak van een talisman (127.)-- Suggestieve blik (128). Een heks: Petra (129/ 131). Tantrisme als geheim genootschap (132). Tantra van "het wilde ik" (133v.). Catherine Peyretone, de heks van Montpezat (135v.)-- Noula, de dubbelgangster (131). Bewuste uittreding (138.)-- Vampirismen (139/141). Lorelei (142). Liefdesmagie (143).-Etnopsychologie, resp. etnopsychiatrie (144). "Mind Power" (145). Genezing door aanraking (146). Charismatische beweging (147). Definitie van mirakel (148v.)-- Het feitelijke functioneren der wetenschappelijke rede (150). Ik wilde niet zien" (Torey Hayden) (151).

Opm.-- wanneer men oppervlakkig al die thema's overloopt, rijst de vraag: "Welke element of welke elementen zijn gemeenschappelijk aan al die fenomenen? -- Een eerste antwoord luidt: zij worden door tijdgenoten/ tijdgenotes ernstig genomen en als op werkelijkheid, al zij het een niet-seculaire of 'aardse' werkelijkheid, gesteund ervaren en geïdentificeerd (d.i. logisch doordacht). Er is dus zoiets als een New-Agerede!

Gaandeweg bij aandachtige lezing, of studie liever, zal blijken dat New Age een van langzaam omvangrijker fenomeen is. Dat - het weze gezegd - de echte rationalisten verontrust: sommigen spreken van "nieuwe middeleeuwen" (alsof die tijd nu zo duister was), van "terugval in primitivisme". Ook: het ineenslopen met religie(s). Zodat het sacrale weerom zijn rechten krijgt.-- Men lette erop: wat de cursus biedt, is een inleiding, liefst 'fenomenologisch', d.i. beschrijvend (met zo weinig mogelijk waardeoordelen).

Moderne rede en holistische rede.

Onder '**rede**' verstaan wij het menselijke vermogen waarmee wij:

a. Fenomenen - feiten, data, gegevens, d.i. direct gekende werkelijkheden ervaren (uitwendig waarnemen, inwendig gewaarworden);

b. deze vanuit axioma's - vooropstellingen, principes, 'elementen' (in de antiek-Griekse betekenis), mogelijkhedenvoorwaarden - verklaren, d.i. begrijpelijk maken, d.i. vanuit indirect gekende werkelijkheden 'doorzien'. Het eerste aspect van 'rationaliteit' toont zich in fenomenologie; het tweede in logica.

Onder "**moderne rede**" verstaan wij datzelfde vermogen maar voor zover het zich beperkt tot zintuiglijke, in de zin van door de zintuigen van de doorsnee mens ervaarbare, fenomenen.

Is '**fenomeen**', d.i. iets dat zich toont, voor de typisch moderne mens, al wat de doorsnee waarnemende en gewaarwordende mens direct ervaart met zijn zintuigen op min of meer duidelijke, toetsbare wijze.

Heet '**verklaring**' in de typisch moderne zin al wat vooropstelling (axioma's) is o.g.v. dewelke men zintuiglijke fenomenen kan begrijpelijk maken.

De typisch moderne vakwetenschappen (mèt de daaraan aansluitende typisch moderne filosofieën d.i. hetzij de moderne natuurkunde, het meesterstuk ervan, hetzij de naar natuurkundig toonbeeld te werk gaande vakwetenschappen (denk aan de medische wetenschap b.v.), worden op basis van louter zintuiglijk ervaarbare gegevens opgebouwd,-- 'geconstrueerd', zoals sommige postmodernen beweren.

De **moderne rede**, voor zover zij tenminste nog enigszins van geestesopenheid getuigt, neemt aan dat zij zich beperkt tot een gedeelte (het 'seculaire' gedeelte dan) van de totale werkelijkheid. Zij is dan ook niet holistisch, de totale werkelijkheid bedoelend, maar reductief, d.i. methodisch reductief: zij herleidt het gegeven tot wat de doorsnee zintuiglijke ervaring ervan ervaart.

Paranormale ervaringen - uitwendige waarneming en, inwendige gewaarwordingen - blijven hetzij willekeurig uitgebannen hetzij even willekeurig verwaarloosd. Wat de holistische rede nu juist weigert. Zij miskent de reductieve rede - louter methodisch opgevat - niet maar overschrijdt ze o.g.v. fenomenen die de doorsnee ervaring te buiten of boven gaan.

Bijbel en occultisme, modern gezien.

Onhistorisch.-- Nemen wij b.v. *K. Deurloo, Waar gebeurd (Over het onhistorisch karakter van Bijbelse verhalen)*, Baarn / Schoten, 1981.

Deurloo is hoogleraar Oud testament in Amsterdam. Hij stelt dat de Bijbelse verhalen geen historische (versta: met de doorsnee zintuiglijke ervaringen toetsbare) verhalen zijn maar ‘kerugma’, verkondiging in de vorm van vertellingen. Als “sprekende voorbeelden” van zijn duidingswijze legt hij een aantal oud- en nieuw-testamentische teksten uit die hij niet als ooggetuigenverslagen doch als “letterkundige kunstwerken” duidt.

Weliswaar geeft hij toe dat een of andere ‘werkelijkheid’ toch zeer heftige ‘bewogenheden’ moet hebben verwekt zo dat de erdoor bewogenen ze als inhoud van een boodschap trachten over te brengen op anderen.-- Maar - dat wekte in Holland ophef - men mist zelfs het historische minimum. Zodat men de indruk krijgt dat alle Bijbelse verhalen iedere historische basis missen.-- Deurloo vertegenwoordigt de typisch moderne rede in haar reductieve duidingsvorm. Deze let vooral op psychologische en sociologische inslagen: zo op ‘bewogenheid’.

Onwerkelijk.-- Nemen wij *G.A. Larue, The Supernatural, the Occult an the Bible*, New York, 1990.

Larue is gekend Bijbelkenner (University of California).-- Hij stelt dat Bijbels supernaturalisme en hedendaags occultisme “de twee zijden van eenzelfde muntstuk” uitmaken. Vanuit zijn typisch moderne axiomatic tracht hij aan te tonen hoe Bijbel en occultisme elkaar vooropstellen, -- dat de gangbare religies zich niet aan de verantwoordelijkheid kunnen onttrekken inzake de gekste en vaak gevaarlijke buitenissigheden, eigen aan occulte praxis, zoals daar zijn channeling, magie, hekserij en satanisme, astrologie, geloofsgenezing, dodenverering, doodsnabije ervaringen en uittredingen.

Larue heeft één voordeel: hij ziet dat de Bijbel niet begrijpelijk is zonder paranormale (‘occulte’) kennis en actie (wat ‘kritische’, d.i. typisch moderne, Bijbelverklaarders die de Bijbel nog rationalistisch trachten te ‘redden’, wegedeneren). Maar hij neemt én Bijbel én occulte fenomenen voor twee voorbeelden van eenzelfde ‘vervreemding’ van de louter zintuiglijk waarneembare, resp. gewaarwordbare ‘werkelijkheid’. Ziedaar wat de typisch moderne rede doet.

Holisme en religie.

Volgen nu een reeks fiches die het holisme, d.i. de zin voor de totaliteit van al wat was, nu is, zijn zal, nader omschrijven in zijn vele vormen.-- Om het probleem van de verhouding “holisme/ religie” niet in het abstracte te laten knopen wij aan een Chinees holisme aan waarvan de stichter uitdrukkelijk beweert dat het “geen religie” is. Naam: “falun gong” (rad van de wet).

Bibl. st.: Dan. Wermus, *InfoSud, Le Falun (Une révolution de velours venue de Chine)*, in: *Le Temps* (Genève) 04.09. 1998, 41.

Li Hongshi, de stichter.-- Geboren op 13.05.1959 in N.-China (Chang-chun) uit een intellectuelengezin.-- Pas vier jaar wordt hij door meer dan twintig ‘wijsheidsleraars’ (holismekenners) gevormd. Niettegenstaande het communistische regime.-

1. Weliswaar werd Qigong (een holisme) dat de levenskracht - basisbegrip - activeert, in de loop van de Grote proletarische cultuurrevolutie (1965+ o.l.v. Mao Zedang) ge vulgariseerd “om de lichamelijke conditie der massa’s te verbeteren”. -

2. Vanaf 1984 wil Li verder gaan: de tot dan toe esoterisch gebleven inzichten en kundigheden - weliswaar van enkeling tot enkeling doorgegeven - wil hij democratiseren. Daartoe werkt hij met zijn leermeesters een **a.** Snelle en **b.** Voor de huidige mens verteerbare methode uit: ‘falun’. In 1992 lanceert hij ze in het grote publiek. En met groot succes.

Axiomatiek.-- Li schrijft een boek: *Zhuan Falun*. Vertaald in tien talen al. Het is een soort metafysiek: de verhouding “wetenschap/ holisme” staat aan het begin. Hij wijst het darwisme af want, volgens Li, is de bakermat van de mensheid te situeren in “andere levensruimten”.

Reïncarnisme. Afwijzing van de seksuele revolutie van het westen (afwijzing van b.v. homoseksualiteit).-- Nadruk op het dagelijkse leven: eigendunk uitschakel en, kwaad niet vergelden, beproevingen verwerken om zo op hoger holistisch peil te komen, zoveel mogelijk gratis helpen (geld verdienen met Falun is verboden) zijn steekproeven uit het boek.

Drie grote axiomata -- Zhen (waarheid, echtheid). Shan (welwillendheid). Ren (geduld, verdraagzaamheid).

Praxis.-- Vijf reeksen bewegingen, resp. lichaamshoudingen worden op bevallig-kalme maar ergens machtvolle wijze uitgevoerd (zie foto vorige pagina) “om de meridianen (*opm.*: energiestromen) van het lichaam te openen”. Dit onder begeleiding van een muziekcassette die bevreedende muziek laat horen.-

De eerste beweging heet “Boeddha spreidt zijn duizend armen open, en de laatste heet “De supranormale vermogens versterken”.

Resultaten -- Bijna iedereen beweert “een energie en een weldadige warmte te voelen”. Velen beweren dat “het hemelse oog” zich opent zo dat zij de werkelijkheid anders zien.-

Genezingen vermenigvuldigen zich (die overigens’ door de medische faculteiten in China getoetst worden).-

M.W., een Chinees die in Genève te werk is gesteld, keerde onlangs uit zijn land terug: “Ik heb mijn drieënzeventigjarige schoonmoeder niet meer herkend: zij kon nauwelijks marcheren; zij begeeft zich aan falun en heeft haar geneesmiddelen weggeworpen maar houdt zich twee uren in lotushouding”.

In parken, op burelen, aan universiteiten passen tallozen falun toe in China maar ook elders in Azië, Amerika en Europa.-- Om 6 h. (soms om 3 of 5 h.) lopen in China de parken vol met arbeiders en huisvrouwen, ambtenaren en leraars, gepensioneerden en studerende, zelfs politici. Daarna gaan zij naar hun werk.

Nochtans werkt falun in een milieu dat niet zo denderend geestdriftig lijkt: het economisch liberalisme met zijn kapitalistische rage haalt de aloude moraal (en religie) neer. Geldzucht, neergang van het traditionele solidarisme, misdadigheid vallen op. Daarin preekt falun altruïsme.

De communistische gezagsdragers zijn achterdochtig doch gezien het apolitieke van falun nippen zij de ogen dicht.

Religie? -- Van godheid is nergens sprake. Laat staan van een clerus er zijn zelfs geen gediplomeerden in falun, want “iedereen is voor de eigen evolutie verantwoordelijk. Iedereen voelt zelf de energie”.

Wij weten dat het begrip ‘levensenergie’ centraal staat in de traditionele religies. Zo ook in falun. In die zin is falun zeer zeker een religie.

Maar in traditionele religies denkt men en ervaart men die energie niet zonder machtvolle entiteiten (zo gaat in de Bijbel ‘geest’ of “heilige geest” (levensenergie) van God uit) die als hoofdwerk het beheersen van die levensenergie hebben. Niet zo in falun.

Wij lezen in *Wijsh. 12:1* dat Jahweh ‘s ‘geest’ (levensenergie) in alle dingen is.-- “De kracht (‘dunamis’) van de Heer deed Jezus genezingen verrichten” (*Luc. 5:17*). ‘Kracht’ of ‘geest’ (pneuma; Hebr.: ruah (*Gen. 6:17*) geneest. In de zin van *Tobit 3:17*: genezen geldt zowel ziekten als bezetenheden, die immers in de ziel (‘nefesh’ (*Gen. 2:7*) wortelen.

Het volk, thuis in die holistische zienswijze, “zocht Jezus aan te raken, want een kracht ging van Hem uit die allen genas” (*Luc. 6:19*). Dat doet de hemoroïssa, in *Luc. 8:44*vv.,. Waarop Jezus: “Wie heeft mij aangeraakt? (...). Ik heb een kracht van mij voelen uitgaan”.

M.a.w.: de in de schepping alom aanwezige ‘geest’ (kracht) wendt Jezus aan om vijftien genezingen en vijftien bezeringen (die ook genezingen zijn) die in het nieuwe testament vermeld worden, waar te maken. In die zin situeert Hij zich in een oeroude traditie. Weliswaar op unieke, goddelijk-trinitaire wijze. In die zin is Jezus een holistische figuur.

Holisme-- De term is gangbaar. Zo b.v. heeft Helvetia, de Zwitserse ziekenkas, *La médecine holistique*, o.l.v. Dr St. Becker, in 1991, uitgegeven. Bioinformatie-therapie, humorale therapie, oxygenotherapie, Huneke’s neuraaltherapie, Tibetaanse geneeswijze, antroposofische geneeswijze, acupunctuur, spagirie inzake plantenwerkstoffen, reflexotherapie (voetzoolbehandeling), fyto- of plantentherapie, homeopathie, biocybernetische geneeskunde, microbiotherapie, orthomoleculaire geneeskunde, oligotherapie worden - elk niet door een medicus maar door een kenner betrekkelijk uitvoerig (mèt voorbeelden) uiteengedaan.-

In alle hoofdstukjes komt al of niet uitdrukkelijk het begrip ‘energie’ te pas. Maar zonder sacrale entiteiten (God, goden/ godinnen, geesten e.d.m.)-- Alle types van genezen - èn ze genezen! - gaan de gevestigde natuurkundige medische wetenschap te buiten en vullen ze aan indien zij ze niet vervangen (waar zij - voorlopig of niet - te kort schiet).

Opm. - Dit blijkt uit *Cl. Hill e.a., Le guide des médecines complémentaires*, Paris 1997 (// *The Hamlyn Encyclopaedia of Complementary Health*, London, 1996). Waarin een dertigtal alternatieve geneeswijzen uiteengedaan worden. Immers, op uitzonderingen na, miskent geen alternatief (‘complementair’) of ‘holisticus’ de gevestigde medische wetenschap. Deze heeft haar bewijzen geleverd. Maar geen arts zal staande houden dat zij volmaakt is.

New Age (Nieuw tijdperk. Nouvel age).

Falun is slechts één type van wat men heet 'New Age'. New Age is holistisch, met of zonder sacrale entiteiten. Centraal staat het begrip 'energie' (hoe verscheiden ook geduid: van natuurkundig (indien men dat nu - in deze fase - al natuurkundig kan heten) tot bovennatuurlijk. Centraal staat ontvoogding der massa's. Met name: wat tot nog toe beperkt bleef tot 'gespecialiseerden' (kenners van Gods wet, occultisten) die hun/ haar kundigheden esoterisch hielden - buiten het bereik van de massa - als een soort geheim weten, daar treedt b.v. falun - met een aan het grote publiek aangepaste methode - naar voren: falun acht de grote massa ertoe in staat energie in de vorm van denkbeelden en praktijken te hanteren. Falun democratiseert. Daar waar traditionele taoïsten en boeddhisten dit voor een élite voorbehielden. Dat doet op zeer gevarieerde terreinen heel New Age.

Vandaar het voorbehoud der gevestigde religies en occultismen.-- Zo b.v. het voorbehoud van de katholieke kerk niet enkel inzake charismatische beweging - vooral inzake echt begaafden binnen die beweging - maar ook inzake al wat "de wildgroei inzake New Age" is. Wat natuurlijk gezien het feit dat het beheersen van de mysterieuze levensenergie (al of niet met sacrale entiteiten, die op haar manier mysterieus en moeilijk manipuleerbaar blijken) begrijpelijk is. Maar niet zonder een verborgen axioma: de massa's zijn daar niet - nooit - rijp voor!

Is de gevestigde universitaire wetenschap achterdochtig om hãar redenen (de fysische bewijsbaarheid), de gevestigde religies en occultismen zijn het ook om hun redenen (de sacrale, resp. occulte manipuleerbaarheid).

Katholiek gezien.-- Mozes zuchtte reeds in zijn tijd: "Kon toch ieder mens 'profeet' (zien(st)er) zijn! Profeten na hem - vooral Jeremias en Ezechiël - voorspellen dat ooit de tijd komt dat Gods levenskracht ('geest') over "zonen/ dochters, oude mensen/ jonge mensen, slaven/ slavinnen (*Joël 3:1/2; Hand. 2:17vv.; 10:45*) uitgestort wordt". De antieke charismata waren daarvan een levende verwezenlijking: *1 Cor. 12:4/11; 27/ 30*. Maar St.-Augustinus die in 430 sterft, stelt vast dat die begaafdheden in zijn tijd reeds uitgestorven waren. M.a.w.: de kerkelijke overheden overheersten de massa's. Tot wanneer de secularisering heden ze ontvoogde.

Holisme(n).

‘Holisme’ was oorspronkelijk gebruikelijker in Angelsaksische landen. ‘Holos’, antiek Grieks: geheel, -- totaal. -- Holisme is” de leer volgens dewelke de totaliteit (verzameling, stelsel) als totaliteit - vooral van al wat leeft - kentrekken vertoont die men in de integrerende deler niet aantreft”. (*P.Foulquié/ R. Saint-Jean, Dict. d.l. langues philosophique*, Paris, 1969-2, 323).-

In termen van systemenleer: “Een totaliteit slaat op ieder singulier gegeven of op iedere singuliere context voor zover deze een geïntegreerde eenheid van subsystemen uitmaken”. (*P. Kurt; Decision and the Condition of Man*, Seattle, Univ. of Washington Press, 1965, 65/84 (*Reductionism, Holism, and the Logic of Coduction*)).

Methodologisch holisme.-- Alle holisme is in laatste instantie ontologisch gefundeerd. Immers al wat is, is de totaliteit waarbinnen alles zich situeert.-- Men kan holisme drieledig typeren.

1.-- Reductionisme.-- De aandacht en waardering kan zich beperken tot lagen binnen het zijn(de).

1.1.-- Scepticisme.-- Sceptisis twijfelt niet. Zij beperkt haar aandacht tot al wat zich onmiddellijk toont, d.i. al wat fenomeen is. In die zin beperkt septisch denken zich tot fenomenologie. De huserliaan beperkt zich tot het breed gezien, vooral innerlijk doorleefde direct gegevene. De behaviorist beperkt zich tot wat gedrag - van buiten uit, zintuiglijk waarneembaar - toont.-- Daarmee bereikt men een eerste schijf in de werkelijkheid.

1.2.-- Sciëntistiek.-- Rationeel denken (en handelen) - vooral in de vorm van vakwetenschappen - overschrijdt d.m.v. redeneren (logica) het direct gegevene der fenomenologie (en der scepsis). Men beoefent deductie en reductie. M.a.w.: i.p.v. zich tot wat zich toont, te beperken (fenomenologische reductie), toont men redenerend aan.

2.-- Holisme.-- Met Descartes en nog meer met Locke beperken de modern wetenschappen (filosofie inbegrepen) zich tot al wat aards gegeven en logisch doorgrondbaar is inzake zintuiglijk waarneembare werkelijkheid. -- De holist is én transfenomonaal én transrationeel: ook al wat zich als gegeven toont buiten het domein van het aardse (seculiere), wordt als gegeven aanvaardt en wordt voor beredeneren vatbaar geacht.

Ethisch holisme.

Bibl. st.: E. Brugmans, *Morele verantwoordelijkheid in een bedreigde wereld*, in: *De Uil v. Minerva* v. 8:4 (1992: zomer), 239/248-

Schrijfster gaat uit van het begrip “bedreigde wereld”, een begrip dat doorlopend in New Age aanwezig is. Een wereld waarin ‘voortgang’ (één der moderne hoofdwaarden) - welvaart, algemeen welzijn - “omslaat in het tegendeel”, nl. toename van armoede, geweld, vervuiling, is een bedreigde wereld.-

Ziedaar het gegeven. Het gevraagde: “Hoe uit deze omslag in het tegendeel geraken?” Brugmans bespreekt kort het herstellen van de economie (nulgroei b.v.), het aanvullen van de mensenrechten (behalve individuele en sociale rechten ook andere rechten (op vrede, op schoon milieu, op culturele identiteit en zo)) als uitwegen. Maar zij staat stil bij de holistische uitweg.

Holisme.-- “Universele verbondenheid” (van b.v. economische, politieke, ecologische factoren binnen de éne cultuur,-- van al wat organisch leven is,-- van al wat is, binnen een alomvattende kracht (waarbij o.m. naar New Age verwezen zij: *Alice Walker, The Temple of my Familiar* (1990 een roman; *J. Lovelock, Gaia (A New Look at Life on Earth)*, Oxford, 1989

Moraal.-- Als gegeven is holisme dus “een werkelijk verband van alles met alles” (inbegrepen de mens als individu en als mensheid). Als gevraagde - steeds volgens schrijfster - is holisme dat alomvattende verband als normatief, d.i. gedragsregelend. Zo b.v. het ingaan tegen de moraal van vele modernen inzake ‘voortgang’ die “de mens” toelaat “al het andere”(materie, planten, dieren en zo) te gebruiken uitsluitend ten bate van zichzelf. M.a.w.: de brutale onderwerping van de natuur.

Opm.-- Schrijfster verzet zich tegen één duiding van holisme. Burms en De Dijn verwijten holisten dat zij wetenschappelijke kennis als vast fundament van moraal huldigen. ‘Wetenschap’, volgens hen is slechts een poging om louter op vakwetenschappelijke basis een ontologie te construeren en - wat doorslaggevend is - moraal is iets anders dan dat. Brugmans meent dat Burms en De Dijn het over enkel één vorm van holisme hebben, nl. de scientistische vorm ervan. Zij houdt staande dat er in haar taalgebruik sprake is van een niet-scientistisch holisme waarop hun kritiek niet van toepassing is.

De religieuze kwestie (modern gezien).

Het is onmiskenbaar: heden, nu het rationalisme zegeviert op alle terreinen der cultuur, stelt zich het slepend vraagstuk der religie(s).--

Bibl. st.: *W.G. Hocking, Les principes de la méthode en philosophie religieuse, in: Revue de Métaphysique et de Morale 29 (1922): 4 (oct. -déc.), 41, 453.-*

Hocking (1873/1966) studeerde eerst voor ingenieur maar de lezing van *W. James' Psychology* fascineerde hem. Wij vatten zijn mening samen.

1.-- Een eigenaardig paradox.

Enerzijds kan onze tijd - 1922 - niet zonder religie en anderzijds weet onze tijd niet hoe ze in leven houden

2.1 - Religiewetenschap.

Massief en massaal religie verwerpen is iets waartoe onze tijd - aldus Hocking - minder in staat is dan onze onmiddellijke voorgangers. Want wij duiden religie minder als een stel leerstellingen ('dogma's') en meer als een onmiskenbaar feit.

De 'objectieve' studie van de religie die daaruit voortvloeit, is één der recentste vakwetenschappen.

a. Zij vangt natuurlijk aan bij de reine beschrijving der gegevens.--

Opm.-- Hocking was bevriend met Edm. Husserl, de fenomenoloog. Daarin spelen enerzijds psychologie en sociologie en anderzijds etnologie (culturologie) een rol.

b. Het indrukwekkend fenomeen 'religie' vervult een aantal rollen ('functies') die even belangwekkend zullen uitvallen. Zij kunnen o.m. vitaal zijn. Zo zelfs dat, vooraleer religie definitief af te schrijven, men best eerst goed weet welke rollen zij speelt.

2.2.- Rationele religiewetenschap.

a. Willens nillens leven wij "in de greep van de rede". Zij is leidinggevend in onze cultuur der moderniteit.

b. Een religie die niet voor de rede standhoudt, lijkt in hoge mate van levenskracht beroofd.-- Het rationeel-wetenschappelijk denken neigt er dan ook toe religie te naturaliseren! Waartegenover staat dat een genaturaliseerde religie van haar wezen beroofd is. De rede heden concentreert zich op religie als een wezenskentrek van de menselijke natuur en inzonderheid op de cognitieve aspecten. Zodat de huidige religiefilosofieën sterk psychologisch (Sabatier, Höffding) en vooral sociologisch te werk gaan.-

Aldus Hocking in 1922. Het is heden niet zoveel veranderd. Vraag is of de psychologische, sociologische en etnologische rede wel ertoe in staat is het wezen van religie werkelijk te vatten.

Een religieus getuigenis van max Planck (1858/1947).

Bibl. st.: *Max-Planck-Gesellschaft, Forschungsberichte und Meldungen* PRI 17/28 van 11.08.1978, München, 1978.-

De bekende Nobelprijswinnaar fysica 1918 ontketende met zijn quanta-theorie een revolutie. Ziehier zijn 'Godsbewijs'.

Als natuurkundige, d.i. iemand die zijn ganse leven de zakelijke wetenschap voor zover deze materie onderzoekt, gediend heeft, sta ik met zekerheid boven verdenking : men kan mij niet zomaar als fantast of dweper afschrijven. Vanuit die gezichtshoek beweer ik - na mijn atoomonderzoek - wat volgt.

A. *Energie.* -- Materie op zich bestaat niet. Alle materie ontstaat enkel o.g.v. een energie (kracht), die atoomdeeltjes doet trillen en ze binnen het nietigste zonnestelseltje dat het atoom is, samenhang verleent.-- Welnu, in het heelal is er noch een met verstand en rede begaafde energie noch een eeuwige, abstracte energie aangetroffen. Het is dan ook de mensheid nooit gelukt een perpetuum mobile (opm.: iets dat autonoom zonder van buiten uit bewogen te worden beweegt) uit te vinden.

B. *Geest.*-- Gevolg : wij moeten in die energie een zich bewuste en met verstand en rede begaafde geest vooropstellen. Deze is de 'Urgrund', de basisvooropstelling, van alle materie. Niet de zichtbare en tegelijk vergankelijke materie is het werkelijke, het ware, het reële. Want zonder die geest bestond, zoals wij zagen, die materie gewoonweg niet. De onzichtbare, onsterfelijke geest is het ware.

C. *Wezen.*-- Maar geest op zich is onmogelijk : iedere geest is de geest van een of ander wezen. Gevolg: wij moeten noodgedwongen 'Geistwesen', geestbegaafde wezens, vooropstellen.

God.-- Maar met geest begaafde wezens zijn er niet toe in staat uit zichzelf (op eigen vermogen gesteund) te bestaan: zij moeten geschapen zijn. -- Daarom ben ik er niet beschaamd in de mysterieuze schepper te noemen met de naam waarmee de oude cultuurvolkeren der aarde uit vroegere millennia Hem aanduiden: God.

Opm.-- Van het gegeven naar de vooropstelling.-- Indien materie, dan energie. Indien energie, dan geest. Indien geest, dan geestbegaafd wezen.-- Indien geschapen, dan God.-- Ziedaar wat het natuurlijke licht der rede vanuit de natuurkunde vertrekkend kan trachten aan te tonen.

De voldoende reden van religie(s).

Bibl. st.: J. Bochenski, *The Logic of Religion*, New York University Press, 1965.-

Steller, o.c., 127, geeft een tabel van ‘verrechtvaardigingen’ van religie. Mensen, die een religie beleven, doen dit, indien zij zich willen verantwoorden omtrent het type van werkelijkheid waaraan hun religie beantwoordt, door beroep te doen op:

1. Een blinde geloofssprong (wat ‘blind’ ook zou mogen betekenen),

2.1. een radicaal rationeel verantwoorde stap (“the rationalistic theory”),

2.2. Eén of andere vorm van niet radicaal rationele stap,-- met een marge van ‘irrationaliteit’ (zoals rationalisten zeggen);- Een zeker inzicht (‘insight’), dat - volgens Bochenski ‘bovennatuurlijk’ lijkt te moeten zijn - krijgt geen verdere toelichting. Nochtans: ondervraag ieder echt religieus levend mens en zij/ hij zal u zeggen dat er ‘inzicht’ mee gemoeid is.

Opm.-- Wat Bochenski helemaal niet ziet is dat er buitennatuurlijk (versta: paranormaal) en strikt bovennatuurlijk (versta: enkel door de Bijbelse Godheid schenkbaar) inzicht is.

Een zeker vertrouwen kenmerkt religieuze mensen in de zich openbarende heilige macht (in de Bijbel: God en de profeten; in de Islam: Allah en “zijn profeet”; in een primitieve religie: een zich in een hiërofanie openbarende entiteit (wat of wie dat ook mag zijn)).

Een sprong,-- niet zonder enig inzicht en vertrouwen: ziedaar de meer complexe religieuze werkelijkheid. Werkelijker dan Bochenski’s apart gehouden denkvormen.

Wat Bochenski “indirecte verantwoordingen” heet (inzicht en vertrouwen heet hij “directe verantwoordingen”) komen neer op hetzij deductie en reductie.

Opm.-- Alsof er in de directe verantwoordingen geen de- en reducties aan het werk zijn. Maar kom.-- Men kan natuurlijk een religieverantwoording in een deductieve vorm gieten. Maar zoals Bochenski zelf zegt: in de mate dat religie op hiërofanieën steunen, zijn zij niet deduceerbaar.

Rest de reductie, die hij tweeledig opvat.

a. Een aardse werkelijkheid - een mens met (groot) religieus gezag b.v. - werkt als een feit dat maar zinnig (verantwoord) is, indien het op objectieve ‘heilige’ werkelijkheid steunt.

b. Het feit kan echter ook rationeel doordacht worden in de vorm van een “religieuze hypothese” die men - al religieus levend - toetst. Bij deze laatste vorm staan wij stil.

Een andere naam - niet door Bochenski geliefd - luidt “pragmatische verantwoording”. -

A. *Eén of andere ervaring*, -- sacrale ervaring natuurlijk, treft de geest (verstand en redeneringsvermogen, gemoed en wil).

B. *Een ‘verklaring’* (‘hypothese’) wordt gezocht. Indien bewuste ervaring die als sacraal overkomt, aan één of andere objectieve werkelijkheid beantwoordt, dan moet dit door een of andere toetsing controleerbaar zijn -

Denken wij aan Mozes die het brandend braambos ‘ziet’. Indien het werkelijk Jahweh is die zich zo toont (hiërofanie, theofanie), dan moet dit achteraf blijken uit controleerbare feiten (deductie uit hypothese). -- Of nemen wij de magiërs die in het oosten “een ster” zien. Zij veronderstellen (hypothese) dat dit aan “een vorst” in Israël beantwoordt. Daarop begeven zij zich naar Jeruzalem en stellen vast dat inderdaad “een vorst” geboren is..

In beide gevallen is er zeker geen radicaal rationele verantwoording. Wel een blinde sprong die niet helemaal blind is want er zijn redenen om het objectieve fundament aan te nemen: een zeker inzicht en een vertrouwen in het meer dan louter ingebeeld is aan het werk. Daarop ontplooit zich de reductieve redenering.

Dat de sacrale reductie niet identisch is met die van de experimentele vakwetenschappen, zoals Bochenski terecht onderstreept, is evident. Wat niet belet dat er een analoge structuur aan het werk is. Overigens: wetenschappers plegen ook blinde sprongen die niet helemaal blind zijn, en handelen met inzicht en vertrouwen en steunen op mensen met (groot) wetenschappelijk gezag.

M.a.w.: wat rationalisten als ‘irrationaliteit’ bestempelen in religie, is niet zo denderend afwezig in wetenschappelijke vorsingsarbeid. De kloof tussen ontstaande religie en ontstaande vakwetenschap is niet zo radicaal. In beide is rede aan het werk.

Wichelende cognitie.-- ‘Wichelen’ is - volgens de dikke Van Dale - b.v. aan de hand van een roede aanwezigheid van water, metalen vaststellen - let wel: vaststellen (waarnemen) - maar verrichtbaar pas door “daarvoor gevoelige personen”. Het zou wel eens kunnen dat sacrale kennis, ‘cognitie’, van dat type is. Waarbij dan de nadruk - de beslissende voorwaarde - ligt op “daarvoor gevoelige, versta: vatbare, toegankelijke, personen”. Pas dit feit lijkt ons het complex der feitelijke kentrekken van religieuze verantwoording begrijpelijk te maken. En misschien ook dat van grote vorsers op wetenschappelijk gebied.

De aanspraken van een XIX-d'eeuws rationalisme.

Bibl. st.: J.Y. Calvez, *La raison chez les catholiques français au XXe siècle*, in: J.Wilke e.a., *Les chemins de la raison (XXe siècle: la France à la recherche de sa pensée)*, Paris/ Montréal, 1997, 227 / 240.-

Steller, prof aan het Institut Catholique de Paris, legt er de nadruk op dat het Franse denken inzake rede en rationaliteit ineenloopt met het katholieke zonder meer. Dit leeft tot de zestigerjaren in deze eeuw van de kerkelijke stellingnamen ter zake in de loop van de XIX-de eeuw. Met name: om te beginnen met de fameuze Syllabus (08.12.1864) van Pius IX. Wij geven de stellingen van een toenmalig rationalisme die als radicaal strijdig, met hetatholicisme afgewezen zijn.

1.-- De godloze rede.-

De menselijke rede is de enige beslissingsmacht inzake waarheid/ onwaarheid of zedelijk goed/ zedelijk kwaad zonder ook maar in iets met God rekening te houden. - Dat type van rationaliteit volstaat om het welzijn van enkelingen en volkeren te verzekeren. Die rationaliteit is radicaal autonoom en h  ar natuurgegeven mogelijkheden volstaan.

Terloops: dat heette toen de ‘liberale’ rede.

2.-- De godloze rede inzake religie.

Dat type van rationaliteit volstaat om “alle waarheden inzake religie” te scheppen. Immers dit type van rede is de soevereine regel of norm waaraan de mens zijn inzicht in alle mogelijke waarheden kan en moet toetsen.

De joods-christelijke openbaring.

De radicaliteit van de pretenties van een toenmalig rationalisme gaat zo ver te menen dat de goddelijke - Joods-Christelijke - openbaring (zeggen wij de Bijbel) op zich onvolmaakt is - zoals al wat op deze aarde aan menselijke producten bestaat - en dus ineenloopt met de vooruitgang die “ononderbroken en in alle richtingen” door de rationaliteit bewerkstelligd wordt. M.a.w.: zij is een rationeel product.

De zo opgevatte rede is zonder meer religieuze rede en dus theologie b.v. of theologische wetenschappen zijn op natuurlijk inzicht gesteund. Zij zijn ofwel natuurlijke wetenschap ofwel louter natuurlijke filosofie. De dogma’s b.v. zijn scheppingen niet van een God die zich openbaart maar van menselijke rationaliteit.

Opm. Wie ook maar   en jota van de Bijbel kent, weet onmiddellijk dat de toenmalige paus niet anders kon dan zo’n rede radicaal afwijzen.

Modernisme (een immanentistische religie),

Bibl. st.: J. Bricout, *Modernisme*, in: J. Bricout, *dir.*, *Dictionnaire pratique des connaissances religieuses*, Paris, 1926, IV:1052 / 1067.-

‘Modernisme’, als de wil om traditionele religie te herstichten o.g.v. axiomata van de moderniteit (of postmoderniteit), is bij katholieken en protestanten, joden en islamieten e.a. zeer levendig aanwezig. Steller beperkt zich tot het katholieke modernisme - 1896/1910 - zoals door de paus gedefinieerd.

1.--Postmetafysisch fenomenalisme.-- Niet de (neo)scholastische ontologie maar een soort agnosticisme is het axioma.-- De rede is streng binnen de fenomenen, d.i. de gegevens die zich tonen en voor zover zij zich tonen, opgesloten.-

Gevolg.-- God en al wat goddelijk is, als niet-fenomeen, zijn onkenbaar - o.m. door de wetenschappelijke rede - zelfs niet doorheen de werken van God (*Rom. 1:20*).

2.-- De immanentistische rede.-- Niettegenstaande dat zijn religies natuurlijke (heidense) en bovennatuurlijke (Bijbelse) - een feit. Dat een voldoende reden moet hebben.-- Het leven is die reden. Religie is een levensvorm: in de innerlijkheid (‘immanentie’) van de mens, in de diepten van zijn onbewust leven, is een nood aan god aan het werk. Dat is het religieuze gevoel, het religieuze bewustzijn. God als zich openbarende veroorzaakt dat gevoel en is er als geopenbaarde het object van.

Geloof, religie, is daar de uiting van. Dat is de oorsprong, de voldoende reden, van alle religies,-- ook de katholieke: “De openbaring kon niets anders zijn dan het bewustzijn dat de mens verwierf van zijn verhouding tot God” (*Lamentabili* 03. 07 1907). “De dogma’s waarvan de kerk beweert dat zij geopenbaard zijn, zijn geen waarheden van hemelse oorsprong maar een duiding van religieuze feiten die de menselijke geest verwierf o.g.v. een moeizame inspanning”.

Opm.-- De natuurlijke rede is niet tot een metafysica in staat die b.v. God bewijst. Diezelfde natuurlijke rede kan ook niet op strenge wijze b.v. Jezus langs geschiedkundig-wetenschappelijke wegen als God waarmaken, want de natuurlijke rede zit opgesloten binnen de fenomenen en dus al het traditioneel-miraculeuze dat de fenomenen overschrijdt, wordt herleid tot wat ook de atheïstische geschiedschrijving daarvan kan vatten. Dat is de radicale onmacht van de fenomeengebonden rede.

Traditionalisme (een type van supernaturalisme).

Bibl. st.: J.Y. Calvez, *La raison chez les catholiques français au XXe siècle*, in: J. Wilke e.a., *Les chemins de la raison*, Paris/ Montréal, 1997 230s.. -

Jos. de Maistre (1753/1821), L. de Bonald (1754/1840) e.a. stelden een oeropenbaring (aan het begin van de wereld) voorop, want zonder een bovennatuurlijke ingreep van Godswege is de menselijke rede er niet toe in staat zich een begrip van God en zijn bestaan te vormen. Deze openbaring leeft voort in de religieuze traditie (vandaar de naam).

Vaticanum 1 (1869/1870).-- Het toenmalige concilie verdedigt radicaal de sacrale macht van de natuurlijke menselijke rede. God immers kan als oorsprong en einddoel van alle dingen met zekerheid gekend worden o.g.v. het natuurlijke licht van de menselijke rede.

En wel, zoals S. Paulus, *Rom. 1/20*, zegt, doorheen de geschapen werkelijkheden: “Sedert de schepping van de wereld zijn de onzichtbare volmaaktheden van God kenbaar door de menselijke geest, nl. doorheen zijn werken (*opm.:* de door hem geschapen dingen)”.

Meer nog: juist deze op natuurlijke rationaliteit gesteunde religiositeit is een vooropstelling van de vatbaarheid van de mens voor een bovennatuurlijke (niet op natuurlijk denken gesteunde) openbaring van God.

Rede en geloof.-- Zowel naar object als naar oorsprong ervan zijn rede en geloof twee types van inzicht.

1. De rede is een zeer betrouwbare bron van kennis.

2. Meer nog: zij helpt bij het begrijpen van de informatie verschaft door een bovennatuurlijke openbaring.-- De rede, voor zover zuiver rede, bewijst de grondslagen van het geloof. Dezelfde rede voor zover door het licht van het geloof voorgelicht, is tot “de wetenschap der goddelijke dingen” (religiewetenschap, theologie) in staat.

Eén en dezelfde God schept de mens als met rationaliteit begaafd en onthult de mysteriën van het geloof: wat waar is voor de rede, kan niet tegelijk onwaar zijn voor het geloof. Indien de schijn van het tegendeel gewekt wordt, dan doordat ofwel de dogma's niet juist gevat worden of verwoord ofwel ware inzichten van de rede verward worden met onware meningen.

Opm.-- De kerk verdedigt de rede zowel tegen de godloze duidingen ervan (zie vorig hoofdstukje) als tegen de supernaturalistische duidingen ervan. De rede zelf wordt zo van misvattingen uitgezuiverd.

Natuurreligie is geen “natuurlijke religie”.

Bibl. st.: *K. Leese, Recht und Grenze der natürlichen Religion*, Zürich 1954.--
Steller was prof religiefilosofie Universität Hamburg.

1. - *Heidense vruchtbaarheidsreligies.*

Beginnen wij met een voorbeeld. - “Astarte is, net als de Babylonische Ishtar en de Kleinaziatisch-Thrakische Grote Moeder (Kubele), de godin van de erotische liefde, de patrones van het verwekkende leven.-- Het grote mysterie van het leven leek deze volkeren dermate het vereren waard dat men de oorsprong en de mysterieuze invloed ervan niet anders kon duiden dan als beschermd en (be)geleid door een eigen verheven godheid.-- Spijtig: deze grote, eeuwig ware idee (...) is in de praxis vaak verloederd geraakt”. (*R. Kittel, Die Religion des Volkes Israël* (1921)).-- Met deze tekst zijn wij in de eigen sfeer van wat Leese ‘natuurreligie’ heet.

2. - *Natuurlijke religie.*

Verwoord in de “theologia naturalis” is de natuurlijke religie - in het spoor van Herakleitos van Efesos (-535/-465) door de Stoa (Zenon van Kition (-336/-264) ingezet en overheersend tot en met de XVIII- d’ eeuwse rationalistische verlichting - danig rationeel tot in het verstorven-ascetische toe. Aldus Leese. Want “de vitale vooropstellingen van het menselijke bestaan - de natuur rondom ons, de biologisch - lagere natuur in ons met haar driften en gemoedsreacties - komen niet tot haar recht”.

God - hoe dan ook geduid - als zedelijk hoogstaand, zeer ascetisch Opperwezen, en de gestrenge zedenwet - zo a- en antivitaal mogelijk geduid - zijn doorslaggevend. Ziedaar twee hoofdtypes van religie: natuurreligie en natuurlijke religie.

J.G. Herder (1744/1803), godgelovige, tijdens zijn Bückeburgerperiode (1771/1776) en *Fr. Schleiermacher* (1768/1834) in zijn *Reden über die Religion* (1799), overwonnen de natuurlijke religie der verlicht-rationalistische geesten: niet rede en (zeden)wetmatigheid, niet aangeboren abstracties en al te algemene ‘waarheden’; wel historisch gegroeide openbaringen - wat dat ook zijn mag - alsook het singuliere en intuïtie en gevoelens overheersen in de religie die zij eigenlijk tot ‘natuurreligie’ (denken wij aan het romantische natuurgevoel) omduidden. Eros komt gemakkelijk in de plaats van de ascetische naastenliefde (agape).

Wat is een sekte? Wat is een religie?

Bibl. st.: A. Morelli, *Lettre ouverte à la secte des adversaires des sectes*, Bruxelles, 1997.-

Schrijfster is prof Histoire des Eglises chrétiennes contemporains (ULB). Zij maakte als deskundige deel uit van de Parlementaire onderzoekscommissie inzake sekten.-- Staan wij stil bij het hoofdaspect, nl. de stelling dat, van haar standpunt uit gezien, er 'eigenlijk' geen onderscheid is tussen een sekte en een religie.

Definitie.-- Herhaaldelijk klinkt het: "Er is geen enkel criterium (*opm.*: onderscheidingsmiddel) om een sekte van een (grote, 'historische' religie te onderscheiden". O.c., 85: "Indien de Commissie tot geen definitie van het begrip 'sekte' kwam, hoe kan zij dan een lijst van sekten opstellen?" -

Opm.-- Bij nader toezien accentueert zij - schrijfster het feit dat de grote, gevestigde religies - vooral de katholieke waarin zij opgroeide - kloosterlijke groepen hebben waarvan enkele trekken inderdaad veel gelijkenis vertonen met sommige trekken van de sekten. Zo b.v. inzake rituelen, gezagsstructuren, verstervingen, financiën, kleding, wervingsmethodes, lobbyvorming e.d.m...

M.a.w.: indien de begripsinhoud van religie/ sekte tot die dingen herleid wordt, dan is de begripsomvang navenant (de definitie bepaalt de lijst (omvang)).

Verdraagzaamheid.-- Aangezien er geen definitie is, is het standpunt van de sektejagerij grondig ondergraven. Daarvandaan de titel van het boekje: de vervolgers van de sekten hebben geen logische basis. Daarom pleit zij voor een verdraagzaamheid die even groot als... de gevestigde verdraagzaamheid t.o.v. de traditionele grote religies.

"Rationeel standpunt".-- Schrijfster is militante van "de laïciteit" (o.c.,13). Zij heet zichzelf "la rationaliste que je suis"(o.c.,35). "Arme atheïste" (o.c.,51),-- "ongelovige die sinds lang God uit het oog verloren heeft" (ibid.).—

Gevolg: als "van buiten uit" religies en sekten beijkend (als rationaliste gelooft zij in die externe benadering als de geldige methode) komen haar religies en sekten als 'bizar', 'irrationeel (dit laatste konden wij verwachten) over.

Moonsecte, Hare Krishna, charismatische bewegingen, Temple solaire enz. staan op dezelfde irrationele - maar verdraagzaam te behandelen - voet. Eén ding: nergens definieert zij 'rede' (rationaliteit). Hoe kent zij er dan de 'lijst' (omvang) van?

Kierkegaards Katechese.

Bibl. st.: H. Friemond, *Existenz in Liebe nach Sören Kierkegaard*, Salzburg/München, 1965, 26/31 (*Die Methode Kierkegaards*).-- S. Kierkegaard (1813/1855) gaat uit van een vaststelling.

De (Deense) christenheid maakt zich illusies omtrent haar christendom. Zij vindt het dan ook vanzelfsprekend dat zowat iedereen 'christen' heten kan doordat zij het wezen van het christendom zo aanleent dat iedereen zich christen kan wanen.-

Wanneer Kierkegaard als lutheraan dan de Bijbel leest en daar,-- onverwaterd, het christelijke leven leert kennen, dan is voor hem duidelijk: wij leven in een waanchristendom.

Kierkegaard is wezenlijk een retorisch schrijver: hij wil zijn ontdekking van het wezen van het christendom medelen aan wezens die aan zinsbedrog inzake zichzelf en hun ware wezen lijden.-- Het christendom invoeren is iets trachten mee te delen aan wezens die ervan overtuigd zijn christenen te zijn terwijl zij - op de keper beschouwd - in het beste geval een soort gewetensvol heidendom verwerklijken. (O.c. 30).

Catechese.-- Het invoeren van het ware christen zijn vereist een geëigende methode, nl. de onrechtstreekse mededeling. Want met een rechtstreekse aanval op het illusorische van het feitelijke christen zijn, versterkt men nog het zinsbedrog en meteen verbittert men het nog. Niets vereist zo'n voorzichtige behandeling als zinsbedrog indien men het tot bewustzijn wil brengen van zichzelf als zinsbedrog.

De catechese moet dus zich eerst zien in contact - verstandhoudingscontact - te komen met zo'n schijnchristenen vooraleer het religieuze en inzonderheid het christelijke zoals de Bijbel het verwoordt, ter sprake te brengen. Dat doet Kierkegaard in zijn zgn. esthetische werken.-

Opm. -- Maar dan moet de schijnchristen van een esthetisch, d.i. moraalvrij stadium evolueren naar een ethisch, d.i. gewetensvol, stadium om uiteindelijk te ontdekken wat religie, -- inzonderheid Bijbelse religie is, en dus zodoende tot het religieus-Bijbelse stadium te evolueren. Wat dan leidt tot een wezensdefinitie van religie en christendom. Kierkegaard wordt door rationalisten als 'irrationeel' afgedaan maar bij nader toezien blijkt dat zij dit doen niet in naam van 'de' rede maar enkel in naam van hun zeer beperkte rede.

Het wezen van al wat 'heilig' is.

Bibl. st.: N. Söderblom, *Das Werden des Gottesglaubens*, Leipzig, 1926. 2, 180f ..

Steller verwijst o.m. naar de Belgische jezuïet Delehaye, die de betekenisgeschiedenis van de term 'sanctus' meesterlijk heeft nagegaan.

'Heilig' was oorspronkelijk een religieuze, geen 'zedelijke' term. - Zelfs nog heden is -- aldus Söderblom -- een religieuze betekenis van de term 'heilig' niet te scheiden.

"Heilig" betekent "al wat de natuur te boven gaat". -- Dat kan een wonder zijn (waarbij de commissie bij haar onderzoek naar "tekens en wonderen" vraagt).-- Dat kan zedelijke heldhaftigheid zijn die toont dat iemand - alle tegenstandige omstandigheden ten spijt - zich behoorlijk weet te gedragen. "In dat geval kleeft de herinnering aan het heilige met macht aan haar mensenliefde en haar streven naar reinheid" (o.c., 180).-- Dat kan - in de openbaringsreligies (jodendom, christendom) 'goddelijkheid' zijn, de eigenschap van de als persoon (Jahweh), als personen (H. Drie-eenheid) opgevatte godheid, zijn.

In een zekere mate - naarmate religie en godsgeloof zich in gewetensvolle richting bewegen - werd de term 'heilig' vereenzelvigd met 'gewetensvol'. "Maar nooit is 'heilig' tot een louter zedelijke term geworden" (ibid.). Ook wanneer het er desalniettemin zo uitzag, heeft het traditionele aanvoelen en de levenskracht die in de term 'heilig' werkt, zich telkens weer laten gelden.

"Het woord 'heilig' belet onvoorwaardelijk en onwillekeurig dat taalgebruik dat een tot bloot moralisme afgestompte religie, erkent" (ibid.). Zelfs wanneer in oud- en nieuwtestamentisch taalgebruik 'heilig' vereenzelvigd wordt met "zedelijk hoogstaande", dan nog is 'heilig' niet zonder meer 'gewetensvol'. Zelfs bij I. Kant, verzadigd van protestants moralisme, klinkt 'erhaben' nog als meer dan louter ethisch. Wordt 'heilig' uitgezegd van gewetensvol leven, dan betekent het uitgerekend de religieus-metafysische achtergrond van dat zedelijk leven.-

Daaruit besluit Söderblom dat de term 'heilig' veel beter toegang verschaft tot het wezen van religies dan de term 'godheid' (hoe dan ook te duiden): religie is openstaan voor al wat heilig is.

Religie is ‘apocalyps’ (apocalyptiek).

Bibl. st.: *St. Reinach, Cultes, mythes et religions*, III, Paris, 1913- 2, 284/292 (*L’apocalypse de S. Pierre*).

Steller geeft een nauwkeurige definitie: zoals de antiek Griekse term ‘apokalupsis’, verwant met ‘alètheia’, bloottrekking, onthulling, het zegt, is een apocalyps een openbaring van feiten die zich in de andere wereld voordoen en aan de doorsnee (versta: louter aardse, seculaire) kennis ontsnappen.-

Opm.-- De gekendste apocalyps is het laatste boek van het nieuwe testament. Het lopende begrip verwacht echter ‘eindtidapocalyps’ met ‘apocalyps’ zonder meer” (wat het nauwkeurige van Reinach’s definitie uitmaakt).

Mantische begaafdheid.-- ‘Mantiek’ betekent “het vermogen om de andere wereld (wat dat ook zij) te zien” (zien(st)ergave).

Reinach: het is de weergave (beschrijving, verhaal, verslag) voorgedragen door een ‘bevoorrechte’ van een ‘gezicht’ (visioen).-

Opm.-- *1 Sam. 9:9*: “Eertijds placht men in Israël - wanneer men God raadpleegde - te zeggen: “Komt! Laat ons naar de zien(st)er gaan”. Want wat men heden nabi, profeet, heet, noemde men vroeger roèh, zien(st)er”. Een begaafde beschikte over “een waarnemer” (*Isaias 21:6*), d.i. “een tweede ik” (*A. Bertholet, Die Religion des alten Testaments*, Tübingen, 1932, 110, b).

Cosmologie.-- Het heelalbeeld, gesteund op apocalyps, is driedelig, zoals alle religies, die naam waard, weten en zoals b.v. *Exod. 20:4* zegt:

- a. de aarde, het land der levenden,
- b.1. de hemel(en) en
- b.2. de onderwereld (‘wateren’, sjeol).--

Opm.-- *Filip. 2:9/10* zegt dat Jezus, als de verheerlijkte, heerst over al wat in de hemelen, de aarde en de onderwereld (‘hel’) is. Daarin situeren zich zijn aardse opdracht, zijn Hemelvaart en zijn hellevaart (“nederdaling ter helle”).

De heidense apocalypsen.-- Reinach.-- Behalve de oud- en nieuwtestamentische apocalypsen zijn er de heidense. B.v. in Hellas in orfische en paleopythagoreische middens die de aandacht der oude Grieken op “de andere wereld” trokken. - Homeros, in zijn *Odusseia*, en Vergilius, in de *Aeneis*, beschrijven een hellevaart. -

Daarin leven oeroude sacrale ervaringen voort zoals *E. Dodds, The Greeks and the Irrational*, Berkeley, Los Angeles, 1966, 135/178 (*The Greek Shamans and the Origin of Puritanism*), zijdelings uit de doeken doet: sjamanen zijn thuis in “de andere wereld”.

Religie is aretalogisch : zij verricht wonderen.

Bibl. st.:

-- Th. Achelis, *Die Religionen der Naturvolker im Umriss*, Leipzig, 1909, 35/65 (*Offenbarung und Wunder*);

-- S. Reinach, *Cultes, mythes et religions, III*, Paris, 1913-2, 293/301 (*Les arétalogues dans l'antiquité*).

-- In *Marc. 6:1/6* luidt het: "Waarvandaan komt hem (Jezus) dit alles? Van welke aard is de sofia, de wijsheid (*opm.*: bovennatuurlijk inzicht), die hem gegeven is? Van welke aard zijn de dunameis, de wonderen (*opm.*: bovennatuurlijke verrichtingen) die door zijn handen geschieden? Is hij immers niet de timmerman, de zoon van Maria? -

Het koppel keert terug b.v. in *1 Cor. 1:25*: "Christus is voor Joden en Grieken (...) dunamis, levenskracht (*Gen. 6:3, Luc. 8:46*), en sofia, wijsheid". -- Wat betekent dat *apocalyptiek en aretalogie* ineenlopen.

Opm.-- Inderdaad: wat de buitenbijbelse religies op haar natuurlijke maar vooral louter buitennatuurlijke wijze kennen inzake wonderen en wijsheid, dat vertoont Jezus weliswaar ook op natuurlijke en buitennatuurlijke doch - opvallend - op bovennatuurlijke wijze: genezen in de zin van *Tobit 3:16*, nl. zowel ziekten als bezetenheden wegwerken.

S. Reinach.-- 'Aretè', gewoonlijk vertaald door 'deugd', betekende eigenlijk "wat iemand deugdelijk, levensvatbaar, tot oplossen van problemen geschikt maakt". In het Latijn: virtus. Reinach legt de nadruk op het opvallend superieure dat aan 'wonderen' eigen is. Hij verwijst o.m. naar *Matth. 13:58*.-

Terloops: in de taal van M. Eliade 'kratofanie', het zich tonen van levenskracht van hogere, heilige, goddelijke of godgegeven aard.-

De term 'areté' werd in die zin gebruikt "lang voor de triomf van het christendom". Zoals een antiek opschrift getuigt. Zeus panhèmeros, Zeus als de dag door actief, en Hekatè, de duistere oppergodin die in de verte treft, hebben een stad gered uit vele, grote en spleende noodsituaties. Waarbij de "allerevidentste machtsdaden (aretas -- eigen aan de goddelijke levenskracht (tès theias dunameös), zich openbaren".

Opm. -- De term 'aretalagos', mirakelverteller, is "harmonie der tegengestelden" (W. Kristensen), d.i. nu eens neutraal dan weer melioratief of pejoratief (dit laatste in de zin van "wijsmaker van al te ongelooflijke dingen"). Ineen voeging die alle basisbegrippen kan treffen overigens.

Religie is bidden.

Bibl. st.: Fr. Heiler, *Das Gebet (Eine religionsgeschichtliche und religionspsychologische Untersuchung)*, München, 1921-3.-

De aanvang van het werk is overduidelijk: “Religieuze mensen en religievorschers, theologen van allerlei belijdenissen en richtingen zijn het erover eens: het gebed is het centrale fenomeen der religie”. (O.c., 1).-- Heiler haalt S. Kierkegaard aan: “Het religieuze is dermate heimelijk dat men, net een jong meisje, rood worden kan wanneer iemand ons bij het bidden betrapt” (o.c., 26). M.a.w.: het wezen van bidden achterhalen op wetenschappelijke wijze is zeer moeilijk, tenzij indirecterwijze.

Aandacht die tot dialoog komt. -

Men bidt wanneer men let op een hoger wezen maar dan zo dat men ermee in gesprek komt. Cfr. Heiler, o.c., 486/495 (*Das Wesen des Gebets*). Waarbij ‘hoger’ betekent ‘heilig’. Een nadruk op het sacrale wezen ervan krijgt de wezensdefinitie in de uitspraak van de grote kerkvader Johannes Chrysostomus: “Niets is machtgeladener (‘dunatoteron’) of gelijkstelbaarder dan gebed”(o.c., 495). M.a.w.: de mysterieuze levenskracht, kern van alle religies, komt het sterkst door in de loop van het bidden.

Een model.-

J. Jahn, Schwarzer Orpheus (Moderne Dichtung afrikanischer Völker beider Hemisphären), München, 1954, 90 (*Guy Tirolien, Gebet eines Negerjungen*).—

De aanvang luidt: “Heer, ik ben zo moe. Moe ben ik ter wereld gekomen. En ik ben reeds ver gelopen sedert het schreien van de haan en de weg is zo steil naar de school. (...). Ik zou graag met mijn vader de koele ravijnen ingaan zolang de nacht nog door de magische wouden vaart waar tot wanneer het morgenrood opdaagt, de geesten schichtig voorbijgaan. (...)”. -

Opm.-- De negro-Afrikaanse jongen in Guadeloupe leeft én in deze seculaire wereld én in de wereld van “de Heer” (wie dat ook mag zijn) en van “de geesten” in de koele ravijnen.

Dat leven in twee werelden tegelijk is typisch voor alle religie en inzonderheid voor alle bidden: men praat gewoon met de onzichtbare hogere ‘heilige numina’, entiteiten, zoals men praat met medemensen op aarde.

Zoals Don Camillo, in de fameuze filmen, tot Jezus aan zijn kruis spreekt: “Gij ziet toch dat ik het alleen moeilijk aankan”. Wanneer gebed te ‘plechtig’ wordt, mag men het beginnen verdenken. Een wezenskern van vertrouwelijkheid lijkt onvermijdelijk.

Het magische gebed.

Aanbidden (d.i. als hogere of allerhoogste entiteit erkennen), danken (om reden van bekomen gunsten), vergiffenis vragen (voor begane misdrijven, d.i. gewetenloosheid), smeken (d.i. gunsten vragen) behoren tot de meest vermelde inhouden van bidden. Wij staan echter heel bijzonder stil bij het typisch magische bidden. Waarom? Omdat men geregeld hoort beweren dat magie eigenmachtig is en niet bidt. En dus niet tot religie behoort!

De magiër roept aan.—

Alf. di Nola, La prière, Paris 1958, 29.- “Oh! Gij die de kracht beheerst, gij, geest der mannelijke energie, - gij kunt alles aan en zonder u kan ik niets aan,-- ben ik niets. Ik die u toegewijd ben (*opm.*: dankzij inwijdingsriten), ik die aan u overgeleverd ben. Van u komt mijn kracht, mijn macht. Gij hebt mij de gave geschonken, geest van de kracht. U roep ik op. Ga genadig in op mijn magisch lied. Gij behoort mij immers te gehoorzamen want ik heb u geschonken wat gij gevraagd hebt, O geest. Het offer werd namelijk aangeboden, -- offer u aangeboden in het woud.-- Geest, ik ben te uwer beschikking; gij zijt te mijner beschikking. Kom”. -

Opm.-- Men ziet het: het gebed is radicaal magisch, d.i. op het beheersen van de mysterieuze levenskracht met het oog op een zeker te bereiken doel afgestemd. En toch hoe religieus in de zin van ‘afhankelijkheidsbesef’. Religie is niet zomaar quiëtisme, d.i. zich laten dragen door een numineuze macht zonder actieve zin voor vatten van gegevens en gevraagd en de oplossing ervan.

Het gebed immers is zoals de H. Johannes Chrysostomus zegt, *dunamis* in die zin dat door het directe contact - hier met de geest der magie in kwestie - tegelijk communicatie en interactie geschiedt inzake levenskracht.

Het offer, in het woud (wellicht een meisje dat geslachtofferd werd), is kracht-dragend maar te zwak met het oog op het te bereiken doel. Daarom doet de magiër beroep op zijn geest der magie die als hoger, d.i. ‘heiliger’ (in de oorspronkelijke zin van machtgeladener), zijn levenskracht fusioneert - dynamiserend - met die van de biddende en diens offergave.

Geloof.-- “Geloof leeft in de hoop - tevergeefs soms - dat de godheid de regen schenkt. Geloof is een zachtzinnig vertrouwen - tevergeefs soms”. Aldus een dichter (Goudkust). Zonder actief geloof bidt men niet ononderbroken. Zoals b.v. magiërs doen (al lijken zij enkel eigenmachtig te leven in hun spreken).

De H. Drie-eenheid in het christelijke bidden.

Het verlossingswerk staat of valt, volgens het Nieuwe testament en de kerkvaders (33/800) alsook de grote theologen, met de H. Drie-eenheid. Zonder daar nu breed op in te gaan schetsen wij de rol der drie goddelijke personen in het praktische bidden.

Axioma.-- *Gen. 6:3*, waar gezegd wordt dat indien men gewetensvol leeft, men Gods geest (levenskracht) zal ervaren, noopt onuitdrukkelijk tot het opnemen van het bidden binnen het gewetensvol leven. Bidden dat contact behelst met de godheid.

Het Drie-ene bidden.-- Dat men onophoudelijk moet bidden, blijkt uit *Luc. 18:7, 21 :36*. Wat ononderbroken contact met God behelst.

1. De H. Geest.-

Rom. 8: 26 vv.. -- “De Geest komt onze zwakheid helpen. Want wij weten niet eens wàt wij behoren te vragen om te bidden zoals het hoort. Doch de Geest zelf komt voor ons tussenbeide in (*opm.:* voor schepselen als wij) onverwoordbare smekingen”.

2. De zoon (Jezus).

Rom. 8:34. “De Christus Jezus - degene die gestorven is,-- wat zeg ik? Die verrezen is en meteen “aan Gods rechterhand” (*opm.:* verheerlijkt) is - die voor ons tussenbeide komt”.

1 Joh. 2:1. “Wij beschikken over een voorspreker bij de Vader, Jezus Christus de gerechtige (*opm.:* gewetensvolle)”. -

Hebr. 7:25. “Jezus, de hogepriester, is ertoe in staat degenen die God benaderen doorheen hem, definitief te redden. Hij die eeuwig levend tussenbeide komt te hunnen gunste.

3. De Vader.

Rom. 8:27. “De Vader die de harten doorgrondt, weet wat de Geest (*opm.:* en de Zoon) verlangt en dat zijn (*opm.:* hun) voorbede ten voordele van de heiligen (*opm.:* godbevrienden) dat is wat hij beoogt”.

Efes. 3:20. “De macht van de Vader werkt in ons weldadig, oneindig boven al wat wij kunnen vragen of denken”.

Terecht stelt de grote traditie dat het dogma der H. Drie-eenheid radicaal centraal staat in het goed begrepen christendom. Van die Drie-eenheid gaat alle ‘geest’, alle goddelijke levenskracht, bron van wellukken, uit. In het gebed doen wij niet enkel beroep op die bron: zij werkt in ons zonder dat wij er inzage in hebben.

Religie als offervaardigheid.

Bibl. st.: W. James, *Varianten van religieuze beleving (Een onderzoek naar de menselijke aard)*, Zeist, 1963 (// *The Varieties of Religious Experience* (1902)).-

Het boek is geen religietheorie maar een theorie over de mens als vatbaar voor “religieuze ervaringen”. Wij staan stil bij wat James als zeer kenmerkend voor religie duidt” nl. religie als offerbereidheid. Centraal stelt James het verhevene, d.i. dat wat b.v. de Bijbel Jahweh of H. Drie-eenheid heet. Een “hoger gearde emotie” is de bereidheid voor dat ‘verhevene’ offers te brengen. Hij lijkt daarmee het wezen zelf van religie te vereenzelvigen.

De teleurstelling grondig overwinbaar. - ‘Offer’ heeft maar zin op de achtergrond van frustrerende ervaringen.-- Op frustraties reageert men gemakkelijk met ontkenning (“Dat kan toch niet”), woede (agressie: “Waartoe overkomt mij dit? Ik neem zoiets niet aan”), dingen (“Ik hou mij braaf: wie weet ontkom ik er toch niet aan!), neerslachtigheid (“Het is een noodlot: niets aan te doen!).-

Opm.-- Men leze *E. Kübler-Ross, Lessen voor levenden (Gesprekken met stervenden)*, Bilthoven, 1970, 48/140, ter zake.-- Voor W. James nu tekent echte religie zich af tegen al dergelijke ‘reacties’ die niet tot echte offerbereidheid geraken.

James.–“Voor religie is het dienen van “het hoogste” (*opm.*: het verhevene, het heilige, het goddelijke) nooit een juk. Doffe onderwerping heeft religie ver achter zich gelaten. Een bereidwilligheid, die elke schakering tussen blijde sereniteit en geestdriftige vreugde kan aannemen, komt ervoor, in de plaats”! (O.c., 27).

Christendom.-- “Terwijl de louter redelijke aansporing (*opm.*: typisch voor b.v. het stoïcisme) een wilsinspanning vergt, is het christelijk gedrag het resultaat van de bezieling door een hogergeearde emotie (*opm.*: de zin voor het dienen van het verhevene) die zonder wilsinspanning aanwezig is”. James bedoelt de hoogmoedigstugge stoïsche wilsinspanning natuurlijk.

Dit “gelukkig zijn in het absolute en het eeuwige” vinden wij nergens tenzij in religie. (O.c., 32). Deze vorm van ‘geluk’ aanvaardt uiterlijk het kwaad als een vorm van offer maar innerlijk weet het dat het kwaad voorgoed overwonnen is.

Besluit.-- Voor James staat het vast: aan teleurstellingen ontsnapt men niet, ook de atheïst niet, maar de echt religieuze mens ‘sublimeert’ ze o.g.v. zijn contact met het verhevene.

Spaans catholicisme tegenover protestantisme.

Bibl. st.: D. Baisset, *La diffusion du protestantisme en Roussillon (Le choc avec un catholicisme marqué par la religiosité hispanique)*, in *Le Roussillon (De la Marca hispanica aux Pyrénées orientales)*. (VIIIe / XXe siècle), Perpignan, 1995, 341 / 367.-

Stelling: “De godsdienstigheid van le Roussillon is echt de tegenvoeter van de gereformeerde eredienst.

Spaanse religie.-- Diepgaande verering van Maria en de heiligen (reliëken inbegrepen) als probleemoplossing valt op: er wordt vertrokken van b.v. epilepsie (H. Paulus), niersteendarmkrampen (H. Liborius), koppijnen (H. Valentinus) of b.v. bliksemafweer (H. Barbara) of regen (H. Gaugericus).-- Gebeden, ja, maar vooral zichtbare, met vertoon gepaard gaande praktijken als bedevaarten, processies, een groot aantal vieringen (profane feesten gelden nauwelijks),-- niet zonder lichteffecten, maskerade’ (carnavalesk).

Axioma: de ingrepen van Maria en de heiligen zijn zo goed als dagelijks brood in het leven.

Opm.-- Niet zozeer de H. Drie-eenheid staat centraal (deze vormt achtergrond); wel de tussenfiguren, de heiligen met Maria, een vrouw, aan het hoofd. M.a.w.: echte volksreligie.

Roomse religie.-- De clerus is zeer Vaticaanse gezind. De inquisitie (1184+) wordt doorgevoerd. De tegenhervorming o.l.v. het Concilie van Trente (1545/1563) beheerst de religie.

De ‘onttovering’ (secularisering, verwereldlijking) van wereld en leven. -- Steller verwijst naar *Max Weber, Die protestantische Ethik und der Kapitalismus* (1904),-- werk dat o.m. het protestantisme als factor van ‘Entzauberung’, desacralisering, ontwijding, van de wereld en het leven duidt.

1. De katholieke hiërarchie. -- Deze ziet in dansen en uitwendige werken der devotieuze praktijken eerder een rest van heidense religies. Legt de nadruk op een ‘dogmatische’ (aan de grote dogma’s aansluitende praxis.

2. Het protestantisme. -- Dat kwam hoofdzakelijk uit Frankrijk over.- Heiligenverering, Mariaverering inbegrepen, werd afgewezen. O.m. als probleemoplossing. De eucharistie werd modern geduid (transsubstantiatie); genade en rechtvaardiging werden omgeduid.-- Dit was de typisch moderne ‘religieuze’ rede die zich doorzette.

Postmoderne religies en theologieën.

Een doorslaggevend ‘fundament’ om eens en voorgoed te beslissen inzake het heilige, de godheid (o.m. de al of niet éne God), te midden van de meningen der moderne rede, is onvindbaar. Rest, zoals Derrida zegt, o.g.v. de verschillen (‘différences’) der meningen te besluiten tot het uitstellen (‘différer’) van een eensluitende en definitieve mening.

N.a.v. *S. IJsseling, Apollo, Dionysos, Aphrodite en de anderen (Griekse goden in de hedendaagse filosofie)*, Amsterdam, 1994, werd, door vrienden van IJsseling, gepubliceerd *E. Berns e.a., De God van denkers en dichters*, Amsterdam, 1997.

Verbrokkeling. -- Het modewoord der postmoderners! IJsseling verhaalt enkele ‘wederwaardigheden’ van Griekse godheden als een spiegel voor de huidige mens, want in de mythen der Grieken bestaat ‘god(heid)’ slechts in het meervoud. Dat is het bekende Griekse polytheïsme. Deze mythen behoren “ons ervoor te behoeden ons met één God en één verhaal te vereenzelvigen”. Te midden van onze multicultuur klinkt dit ‘actueel’.

Toch.-- Toch hebben **a.** Griekse denkers (o.m. Plato) en **b.** de Bijbel de éne - alle ondergeschikte want niet eigenlijk scheppende - godheden overschrijdende god voorgedragen. Onder meer als een logische noodzaak. Of als een openbaring. Zeker o.g.v. kritiek op al wat nogal gemakkelijk als ‘goddelijk wezen’ bij “de volkeren” (heidenen) en in Israël bestempeld wordt.

Het voorwoord van Berns, Moyaert en van Tongeren, o.c., 7, zegt: “De filosofische en Bijbelse tradities blijken hun zeggingskracht in de postmoderne verbrokkeling niet verloren te hebben”.

Meer gaan wij over het rijke en zeer verscheiden boek niet zeggen.-- Wel dit.-- Misschien is het moment aangebroken om, in deze cursus, *1 Cor. 12:4/6* aan te halen: “Er is voorzeker verscheidenheid van charismata (geestesgaven) maar het is dezelfde Geest (derde persoon),-- verscheidenheid inzake dienstbaarheden maar het is dezelfde Heer (Jezus als tweede persoon),-- verscheidenheid inzake werkdadigheden maar het is dezelfde God (eerste persoon, de Vader) die alles in allen tot stand brengt”.

Het Nieuwe testament toont de éne Jahweh der Joden als een meervoud van drie personen, als de H. Drie-eenheid. Verscheidenheid die zich in hun werkingen binnen de schepping toont.

Pluralisme inzake religies (“religieus pluralisme”).

Bibl. st.: A. Denaux, *De uniciteit van Jezus Christus in een tijd van religieus pluralisme*, in: *Collationes* (Vlaams tijdschr. v. Theol. en Pastoraal), 28 (1998): 1 (maart), 29 / 53.

Wij beperken ons tot de stellingen van de sacraal-pluralisten.-- Om te beginnen: het Bijbelse christendom ontstond te midden van een antieke wereld waarbinnen een veelheid van religies een feitelijk pluralisme schiep. Het heeft er rustig zijn weg gevonden.

De traditionele stelling van het christendom is: de H. Drie-eenheid, vooral de tweede persoon, belichaamd: Jezus, is de enige beslissende bron van heil (soteriologische stelling). Wij zeggen wel ‘beslissende’ bron. Want dat de niet-christelijke religies ‘een’ heil verschaffen, lijdt geen twijfel. De vraag, door het christendom gesteld, luidt, “Is dit soort heil wel degelijk het definitieve en grondige heil zo dat met dat soort heil geen enkele heilsvraag meer zin heeft?”.

Luisteren wij nu naar de stellingen der radicale pluralisten.

1. Verwerping van het exclusieve type van religie.-- ‘Exclusief’ betekent praktisch: “Extra ecclesiam nulla salus” (S. Cyprianus (200 258)), d.i. “Buiten de kerk geen heil”. Waarbij men niet vergete dat het doopsel van begeerte (verlangen) reeds lid maakt van de kerk zonder ze uitdrukkelijk te kennen: de Godsverhouding in geweten is doorslaggevend.

2. Verwerping van het inclusief type van religie.-- K. Rahner, het Tweede Vaticaans concilie waarden de andere religies tot op zekere hoogte (voor zover zij het doorslaggevende heil verschaffen) maar houden staande dat het christendom - de H. Drie-eenheid - de enige bron van definitief heil vertegenwoordigt.

3. Verwerping van het unieke wezen van het christelijke heil.-- De twee vorige stellingen worden door de radicale pluralisten verworpen. Zij herleiden de heilsvraag tot wat men heet “pluraal soteriocrisme”. Welke God of godheden, welke gemeenschappen wij bijtreden, is minder doorslaggevend. Veel doorslaggevender is: “Welke heilswaarde dekt een religie?”.

Welke namelijk ‘bevrijdende’ (‘soteria’, Lat.: salus, heil) of soteriologische kracht heeft een religie?”. Daarbij blijft men zeer in het vage inzake de definitie van het “heil’ of ‘bevrijding’, die eigenlijk “van alles” kunnen zijn (van yogawelzijn tot marxiserende politiek).

Pluralistische definitie van religie.-

Denaux.-- Het gemeenschappelijke axioma dat steeds vooropgaat, luidt: het heilige, object van religie, is “een onuitsprekelijk mysterie”. Dit behelst, epistemologisch (kennisleerstellig), dat wij - de mensen op deze aarde - het heilige niet tenzij gedeeltelijk kennen. Die kennis situeert zich in een religieuze ervaring. Deze is in beginsel voor iedereen toegankelijk. Zij wordt uitgedrukt in een veelheid van religies die alle slechts steekproeven zijn in de totaliteit van het mysterie van het heilige.

Zo gezien, zonder verdere precisering, is dit een feit dat de religiewetenschappen vaststellen. Maar gaan wij er wat nader op in met Denaux.

Religieuze basiservaring/ vormgeving ervan.-

Met een *Wilfr. Cantwell Smith*, in diens *Faith and Belief* (1979), voeren vele pluralisten een tegenstellingspaar in. ‘Faith’, basiservaring, hierboven geschetst, enerzijds, en anderzijds ‘belief’, vormgeving van die ervaring van het heilige in zinnebeelden, tradities, dogma’s enz. De vormgeving geldt als een vertaling volgens het Italiaanse spreekwoord “traduttore traditore”, d.i. “vertaler, verrader”. M.a.w.: de echte religie is en blijft het onvertaalbare, vormloze ervaren. Zodra men dit verlaat komt men in de mythe(n) terecht.

Het is - althans voor wie de mythe traditioneel kent - evident dat de term ‘mythe’ hier in een zeer enge - en bedenkelijke - zin gebruikt wordt. Zo: “Het taalspel waarmee ik zeg dat Jezus mijn Heer en Redder is, is eigenlijk precies hetzelfde als dat waarmee de geliefde in zijn ‘Helena’ de schoonste van alle vrouwen ter wereld ziet” (aldus *J. Hick, The Centre of Christianity*, London/New York, 1978).

M.a.w.: werkelijkheidswaarde, behalve de emotionele draagwijdte, heeft dat taalspel (versta: spreekwijze) niet. Dat juist maakt er ‘mythe’ van! Dit is een onwerkelijk spreken.

Men ziet dat een zekere secularisering van de mythe (R. Bultmann) hier doorkomt op de achtergrond. Ontologische waarde heeft dat ‘taalspel’ dus niet. Het “zweeft’ los van de ervaring die als onuitsprekelijk’ niet in vormen - taal b.v. met logische draagwijdte - kan gegoten worden.

Terloops: hoe men van zo’n vage ervaring tot ‘soteriologie’, uitredding uit problemen van concrete aard, komt, is en blijft zeer de vraag: problemen lost men niet op o.g.v. een onuitsprekelijk-vage religieuze ervaring.

Bewijsvoering.-- Denaux.-- De stelling dat ook Jezus' aanspraak op alomvattend redderschap (met de Vader en de H. Geest, natuurlijk), een 'mythe' (onwerkelijk spreken) is, voedt zich aan wat volgt.

1. 'God' wat dat ook in de taal ('taalspelen') der pluralisten mag betekenen) - spreken wij liever van "het heilige" -, overschrijdt ons aards bevattingsvermogen oneindig.

Gevolg: echte kennis, 'cognitie', is zeer de vraag. Zeker als men de veelheid der religies met elk h  r definities van het heilige bekijkt. Daarvandaan het pragmatisme der pluralisten: "Beperken wij ons tot praktisch haalbare resultaten, 'soteriologie' geheten. Wat die resultaten ook mogen zijn.

2.1. Een algemeen geldig oordeel over wezen en waarde van een religie of alle religies is begrensd. Over andere religies oordelen vanuit de eigen religie is slechts beperkt mogelijk.

Terloops: E. Troeltsch (1865/1923) wees daar al op in 1902.-- Vraag: "Hoe weet men dat ieder oordeel beperkt is, indien men slechts over een beperkt inzicht terzake beschikt?". Er moet, als vooropstelling, een algemeen oordeel reeds aanwezig zijn om de beperktheid van onze (algemene of andere religies beoordelende) oordelen te kunnen uitspreken.-- Beter uitgedrukt: zijn onze oordelen slechts steekproeven - inductief - dan betekent dit nog niet dat zij waardeloos zijn en louter pragmatisch gelden. Er is een wezenskennis ook in de steekproevenkennis. Het geheel waarin zij zich situeren - die steekproeven - is erin aanwezig, zijdelings.

2.2. Elke aanspraak - ook die van Jezus - op universele verlossingsmacht leidt in feite tot onderdrukking.-- Dit is waar daar waar men een gemeenschap - een godsvolk b.v. ("Gott mit uns") - ervan overtuigt dat zij "de waarheid" bezit. Geloof, eens dat het aan communitarisme lijdt, leidt inderdaad gemakkelijk tot religieus imperialisme. Maar daartegenover staat dat, binnen zo'n communautaire systemen inzake religie, er steeds mensen zijn die zich daartegen afzetten en verdraagzaam optreden, ook al, zijn zij b.v. van Jezus' alomvattend redderschap overtuigd.

Indien geloof wezenlijk - zoals S. Kierkegaard onderstreepte een verhouding "individu/ God" is (een volk bestaat uit echt gelovigen en schijngelovigen), dan leidt het geloof in de H. Drie-eenheid als redster (en niet in "het christendom" als feitelijke christenheid als reddend) niet tot onverdraagzaamheid en onbegrip.

Wat de Bijbel uitstoot inzake religie.

Bibl. st.: D. Bretherton, *Psychical Research and the Biblical Prohibitions*, in: J. Pearce-Higgins e.a., *Life, Death and Psychical Research*, London, 1973, 101/124..-

Het gaat over de juiste duiding van *Deut. 18: 9/12*, een tekst waarmee ‘kritische’ theologen en fanatieke Bijbelmensen dwepen om al wat paranormologie en occultisme is, als onverantwoord af te wijzen.-- Steller stelt vast: de onmogelijke verwarring inzake de vertaling van de Hebreeuwse grondtekst. Ziehier:

Deut. 18: 9. Wanneer gij het land dat Jahweh uw God u geeft, binnengegaan zijt dan zult gij niet dezelfde gruwelpraktijken van die volkeren leren.

Deut. 18:10. Bij u zal men niet iemand aantreffen die zijn zoon of dochter door het vuur doet gaan (*opm.:* *Levit. 18:21* mensenoffers). Die waarzegging uitoefent of die tijden waarneemt (***Deut. 18:11.*** misschien wolkenduiding) of een bezweerder (*opm.:* misschien slangenbezweerder) of een heks (*opm.:* die magie - zwarte dan - pleegt).

Deut. 18:11. Of iemand die door knoping lotsworpen uitoefent.-- Of iemand die via een ob (meervoud: oboth) helderziendheid beoefent of via een yiddeoni (net als ob, oboth, en er steeds mee samengaand een helderziendheidsvoorwerp) zien(st)er is. Of een “doresh el hammethim” (*opm.:* die via een lijk de ziel raadpleegt).

Deut. 18:12. Want al wie dergelijke dingen pleegt, geldt als gruwelpleger/ gruwelpleegster bij Jahweh en uitgerekend om reden van deze gruwelpraktijken jaagt Jahweh die volkeren voor u uit.

Ziedaar - zo goed mogelijk weergegeven - de duiding - vertaling van steller.

Opm.: -- Steller legt er de nadruk op dat de gewijde tekst in geen geval over de Joodse praktijken ter zake spreekt maar over de heidense praktijken die als afgodisch uitgebannen worden. ‘Afgodisch’ betekent wat i.p.v. Jahweh ‘andere’ godheden of occulte wezens als levensleiding en heilsbron kiest.

Opm.-- De typisch Bijbelse reden is overduidelijk: wie zich aan die heidense praktijken bezondigt, toont dat hij ‘vlees’, van Jahweh en zijn decaloog afziende, is zo dat Jahweh zich met zijn ‘geest’, zijn goddelijke, bovennatuurlijke levenskracht, niet meer verantwoordelijk weet voor zo’n ‘gruwels’, d.i. het heil buiten Jahweh zoekende praktijken, Zoals reeds *Gen. 6:3* overduidelijk zegt. Zoals in de zelfde termen, eeuwen later, S. Paulus herhaalt: *Gal. 5:16/24*.

Het drievoudige Pinksteren.

Bibl. st.: *S. Augustinus, Sermo in die pentecostes*, in: *Chr. Mobermann, Annus festivus*, Nijmegen/ Antwerpen, 1935, 155v.. - Wij geven de vertaling van wat belangrijk is in deze context.

Wij vieren de dag waarop de Heer Jezus Christus, eens dat hij door zijn Hemelvaart verheerlijkt was, de heilige geest (de Heilige Geest) gezonden heeft.-

Opm. -- In het nieuwe testament zijn er een aantal teksten waarin de goddelijke levenskracht (roeah, pneuma, spiritus) op de voorgrond duidelijk de levenskracht als onpersoonlijke kracht of 'aretè', wonderlijk vermogen, is maar zo dat op de achtergrond de derde persoon der H. Drie-eenheid, de H. Geest, in en doorheen die kracht aanwezig is. Daarvandaan de tweevoudige vertaling.-- Augustinus gaat verder.

Joh. 7:37/39 zegt immers: "Indien iemand dorst lijdt (*opm.*: in de problemen zit op zoek naar een oplossing), hij/ zij kome tot mij (Jezus). Want wie in mij gelooft, hem/ haar zullen stromen van levend water uit de diepten van de ziel opborrelen". Met die woorden bedoelde Jezus de heilige Geest (H. Geest) die allen gingen ontvangen die in de toekomst in hem zouden geloven. Want de geest (de H. Geest) was, aangezien Jezus nog niet verheerlijkt (*opm.*: overvloedige bron van heilige Geest (H. Geest) was, nog niet gegeven.-- Aldus letterlijk het evangelie.

S. Augustinus staat daarop stil bij het Bijbelse verslag van de eerste geesteszending (*Hand. 2:1/4*; vgl. *10: 44vv.* (over heidenen); *19:5* (over johannieten)) die glossolalie, het bovennatuurlijke vermogen een verscheidenheid van talen te spreken, behelsde.-- "Zoals immers na de zondvloed (*Gen. 6:1 / 9:17*) de eigenmachtige goddeloosheid (...) "een hoge toren" tegen de Heer gebouwd heeft waarbij het mensdom als verdiend loon tot talenonenigheid verviel zo dat iedere groep een eigen taal sprak om niet door anderen verstaan te worden, zo bracht de nederige godsdienstigheid (...) de uiteenlopende talen tot de eenheid van de kerk".

Opm.-- Het is duidelijk dat S. Augustinus hier de profeet *Joël 3:1/2* verder uitwerkt (hernomen door Petrus' duiding *Hand. 2:17vv.*): Gods geest (levenskracht) zal "in de laatste tijden" over alle mensen neerdalen met zijn charismata (sociaal bedoelde paranormale, bovennatuurlijke begaafdheden) die jong en oud, man en vrouw, slaaf en slavin zullen kenmerken. -- Dat is Bijbels 'pluralisme' inzake religie.

Het primitief-antieke begrip 'periode' (kringloop).

Bibl. st.: W.B. Kristensen, *Verzamelde bijdragen tot kennis der antieke godsdiensten*, Amsterdam, 1947, 231 / 290 (vrl. 245/248). Zie hier.

Het verslag van het saeculumfeest in -17.-

Op of bij het onderaards altaar van Dis Pater en Proserpina, godheden van leven (rijkdom), werden nachtelijke offers gebracht maar bij deze gelegenheid gericht tot de godinnen van het noodlot (Parcae (Grieks: Moirai;-- de Eileithuiai (godinnen) van leven en dood der aarde) e.a.). Buiten het saeculum- of lotswendefeest geschiedde hetzelfde maar door het inslaan van een sacrale spijker die voor de oude Romeinen de visualisering (zinnebeeld) was van het onverbiddelijke noodlot door de godheden vastgesteld.

Lotswende (periode).-- Voor b.v. de oude Romeinen werd geen tijdvak gesloten zonder meer. Want b.v. Dis Pater en Proserpina waren de godheden van de kracht - levenskracht - der aarde die alles doet ondergaan en doet opgaan (o.c., 248).

M.a.w.: het einde van een tijdvak of saeculum ('eeuw') is tegelijk het begin van een nieuw tijdvak. Dat was de betekenis van het saeculumfeest (en op verstilte wijze van de spijker).

Angst.-- Wanneer Dis Pater en Proserpina het oude saeculum in het nieuwe deden overgaan, toonden zij zich als "de gevreesde godheden van het noodlot" (o.c., 247),-- in die zin dat zij, zoals alle demonische godheden van het heidendom, de ondergang tot vooropstelling van het weliswaar blijvende maar op- en neergang behelzende demonische leven maakten. Dit tegen aards-menselijke vooropstellingen in. Angst was de sfeer.

"Goddelijke levensorde". –

De antieken - *opm.*: in het spoor der primitieven - bedoelden daarmee niet een natuurwetenschappelijke 'natuurwet' maar wel lotsbeschikking door godheden.-

'Fatum', noodlot (Grieks: Moira) behelsde dienstbaarheid - 'godsdienst', d.i. uitzichtsloze onderworpenheid aan de demonische levensorde. Deze omvatte feilloos dood (= ondergang) in de natuur (kosmisch) en de mensheid (lotskundig). Daaraan waren - aldus Kristensen - "angstige ogenblikken" verbonden. Zulke ogenblikken deden zich voor bij lotswendevieringen in de liturgie, bij de wisseling der perioden ('peri.odos: kringloop).

Slotsom.-- Niet absolute wanhoop. Niet absolute hoop. Wel wisseling van hoop en wanhoop eindeloos. Die kringloop doorbreekt Jezus met zijn verlossing.

Het primitief-antieke begrip “(sacrale) totaliteit”.

Bibl. St.: W.B. Kristensen, *Verzamelde bijdragen tot kennis der antieke godsdiensten*, Amsterdam, 1947 (vrl. 267/290).-- De diachronische uitdrukking (vorig hoofd-stukje) van het demonische leven is de kringloop.

Staan wij nu stil bij de synchronische uitdrukking ervan, d.i. de totaliteit. Dit is .. de harmonie (versta: ineen voeging) der tegengestelden.--

Het onvergankelijke, heidense leven omvat de tegengestelden, op- en ondergang, naeen, in de periode en dezelfde tegengestelden ineen in de totaliteit.-

Opm.-- De heidense onderlaag waarop de Bijbel inwerkt met het radicaal gewetensvolle opperwezen, Jahweh, H. Drie-eenheid, met de decaloog (“Tien geboden”), komt ter sprake in *Gen. 2:9, 2:17, 3:5* en *3: 22* (de boom der kennis (d.i. radicaal thuis zijn bij) inzake goed-en-kwaad, typisch voor “de goden” (*Gen. 3:5*: “Gij zult zijn als goden die goed-en-kwaad kennen”). *La Bible de Jérusalem* zegt er duidelijk bij dat deze kennis, d.i. thuis zijn, autonomie is inzake zedelijke waarden, waarbij “God dood” is en zijn zedenwet “dode letter”.

Kristensen.-

Zo goed als alle antieke culturen zijn zich scherp bewust van de harmonie der tegengestelden, maar de Babylonisch-Assyrisch gegevens zijn “bijzonder talrijk”(O.c., 267).-

In Anoe (Anu, de Babylonische heealgodheid, vader der Zevengoden) zijn alle energieën (types van levenskracht) verenigd. “Hij was de universele lotsbepaler: heil en - onheil gingen van hem uit” (o.c., 272). Zo heet Labartu, de demone van ziekte, keer op keer “Anu’s dochter” (d.i. uitwerkster van zijn onheilszijde). M.a.w.: Anu schept goed-en-kwaad. Is ‘totaliteit’ Die zich periodisch uit.

Demonie. –

“Anu’ s natuur (*opm.:* tot tweede natuur geworden keuze) was demonisch “in de godsdienstige zin van het woord”, d.w.z. ondoorgrondelijk en onberekenbaar” (ibid.). Gewetenlozen zijn onvoorspelbaar inderdaad. Daarom juist stoot de Bijbelse religie dat type van wezens uit.

“Menselijke wensen en idealen (*opm:* zoals wij ze nu ongeveer opvatten: waren voor de wereldleider geen wet. (...). Zijn wil was het noodlot dat de mensen evenzeer vertrouwen (opgang) als vrees (neergang) inboezemde. Hij was de god der totaliteit en werd daarom altijd “de vader der Zevengoden” genoemd”(ibid.).-- Pluralistische theologen houden daar niet of veel te weinig rekening mee.

De goddelijk-demonische bedrieger.

Bibl. st.: W.B. Kristensen, *Verzamelde bijdragen tot kennis der antieke godsdiensten*, Amsterdam, 1947, 105/124 (*De goddelijke bedrieger*). Wij schrijven de inleiding over.

Definitie.-- Een demonisch-goddelijk oerwezen heeft de mensen bedrogen met een voor alle tijden geldend noodlottig gevolg. Wat niet belet dat dezelfde mensen hem niet als vijand - zonder - meer duiden maar als “de bijzondere machthebber”.

1. Babylonië.--

Ea is de antieke Babyloniërs nabijer dan de rest der goden en godinnen : hij geldt als hun schepper - en - beschermer (hij redde b.v. het leven uit de zondvloed, d.i. totale ondergang) maar o.g.v. een listig bedrog heeft hij ooit alle mensen aan de dood onderworpen.

2. Egypte.-

Set werd als god vereerd maar heeft Osiris, de ‘godmens’, op beetnemende wijze de dood ingelokt. Apap, als demon verafschuwd, is een en al bedrog en boosheid,-- in strijd met Re als de slang der duisternis, de “vader” van de kinderen van Apap.

3. Griekenland.-

De god Hermes is de listige bedrieger en dief, vereerd in rituelen waarbinnen roven en stelen mocht. Hij is “de vriend der donkere nachten”. Hij heeft de mensen ooit eens en voorgoed bedrogen maar geldt als heilbrenger die zegen en overvloed onder dezelfde mensen doet opdagen.

4. India.-- In de Veda (een oeroude religie) is Varuna de bedrieger van wie de gelovigen list en bedrog vrezen. Maar hij is tegelijk de verhevenste god in het antieke Indische pantheon als handhaver van de eeuwige orde die het leven vertoont. Zijn wezen is “uiterst geheimzinnig”.

Opm.-- Kristensen vermeldt *Gen. 3:1/24* (De zondeval der eerste mensen onder de invloed van “de slang”). Hij zegt: “Voor de Israëlieten was de slang de bedrieger. De slang was de wijze en listige geest van de onderwereld. Eens misschien als goddelijk wezen vereerd maar in de door de geschiedeniswetenschap gekende tijden als vijand beschouwd”.

Opm. -- Kristensen vermeldt niet de Satansvereerders of satanisten.

Waarzegging.-- Alle antieke religies weten dat minstens een gedeelte der waarzeggenden door “de goddelijke bedrieger” geïnspireerd wordt.- Kristensen o.c., 107: “Ea schonk aan Adapa groot inzicht, het vermogen om “de wet (usurto, orde) van het land te verkondigen (d.w.z. de gave der waarzegging). (...)”.

De ‘tegenstrijdigheid’ in het heilige, resp. Het goddelijke.

Bibl. st.: W.B. Kristensen, *Verzamelde bijdragen tot kennis der antieke godsdiensten*, Amsterdam, 1947, 273v.. -

Behalve de Babylonische Anu vertonen de Griekse Zeüs, de Fortuna in Rome, de Indische Varuna, eens zelfs de Perzische Ahura Mazda (die beide geesten omvat heeft) als soevereine (versta: autonome) lotsbepalers de demonische wezensaard: “Heil en onheil waren van hen afkomstig. Ondergang en opgang, de tegenstellingen die het blijvend leven der wereld uitmaken (...). De wil dezer goden was het noodlot, de (Grieks uitgedrukt) Moira, -- goddelijk maar ook menselijk”. (O.c., 273).

Opm.-- De ‘god’ ‘in het boek Job vertoont gelijkaardige kentrekken, althans in sommige passages.

Geweten. - Gewetensvol (‘rechtvaardig’ of ‘gerechtig’) in onze zin waren die hoogste godheden niet. “Door hun handelwijze verloochenden zij de wetten die zij toch voor de mensen (*opm.:* niet voor zichzelf) hadden vastgesteld”. M.a.w.: twee maten en twee gewichten!

Sacraal besef.-- Het heilige (goddelijke) in de demonische zin is enerzijds fascinosum (fascinans), opgang, èn tegelijk anderzijds tremendum, neergang. “De ouden waren zich van deze tegenstrijdigheid in het goddelijk wezen volkomen bewust. Daarvan getuigen enkele van de meest indrukwekkende stukken uit de godsdienstige literatuur (...): het boek Job,-- de Babylonische klaagliederen, Prometheus gebonden”. (Ibid.).

Overgave is godsdienst.-- “De dichters van deze werken hebben van iedere poging afgezien om tot een (*opm.:* wat wij nu heten) ‘rationele’ of ‘ethische’ oplossing van het raadsel (*opm.:* mysterium fascinosum et tremendum) te komen. Zij hebben in nederigheid de ‘goddelijke’ werkelijkheid aanvaard, ondanks alle bezwaren daarmee verbonden.

Zonder enige twijfel is dat ook de houding van de grote menigte geweest. (Ibid.). De heidenen hadden een eigen, menselijke opvatting van moraal en godheid. Maar in feite stonden zij in hun geloof en riten e.d.m. - de uitingen van het goddelijke - voor de klinkklare tegenstrijdigheid zo-even beschreven. “Rechtvaardigheid, wijsheid waren voor al de antieke volken tegelijkertijd ‘kosmische’ begrippen, ‘goddelijke’ werkelijkheden die boven menselijk inzicht en gevoel van billijkheid (redelijkheid) uitgingen”. (Ibid.).

Dat is nog steeds het sacrale aanvoelen van de grote massa, ook de christelijke, van onze tijdgenoten.

Demonie: haat, vervolging.

De etnologen stellen vast dat, i.p.v. de veroorzakers die eens en voorgoed natuur en wereld ordenden, “humeurige, onvoorspelbare wezens” op de voorgrond staan in alle heidense erediensden.-- De Bijbel gaat daar op in, op zijn wijze, natuurlijk.

1. De psalmen.--

Het valt op dat een gedeelte der psalmen telkens weer uitdrukking is van haat, vervolging.-- Zo b.v. *Ps. 143 (142)*: “Heer, luister naar mijn gebed. (...). De vijand zit mij achterna, slaat mijn leven tegen de grond te pletter. Plaatst mij in de duisternis: net zoals degenen die de eeuwige dood ingingen. De levensadem in mij valt stil. Mijn hart, diep in mij, wordt door angst bevangen. (...)”. Zo of in analoge stijl spreken vele psalmen. -- De vraag rijst: “Hoe komt het dat de Godbevriende telkens weer gehaat en vervolgd wordt?”

2. De traditionele theologie.-

Bibl. st.: E. von Petersöorff, Daemonologie, I/II, München, 1956/1957.-- Steller vertegenwoordigt de Schrift de Kerkvaders (30/800), de grote traditionele theologen.-- Ooit, ergens vroeg in de kosmische geschiedenis, deed zich een zondeval der ‘engelen’ (in de Bijbel ‘godszone’, ‘heiligen’) voor. “De oerzonde maakte van Lucifer, Satan en van de gevallen engelen de demonen”(o.c., 1:77).

Welnu, God past zijn heils- en opvoedingsplan aan: “De mensen zijn ertoe bestemd de demonen te vervangen” (o.c., I: 89 ff.). Deze basiswaarheid - in de versie van de H. Thomas Van Aquino (1225/1274) topfiguur der christelijke middeleeuwen): *Sent. II, d. 9, a. 8; I qu. 23, a. 6, ad 1; I qu. 63, a. 9, ad 3; I qu 108, a. 8* - is één van de weinige stellingen die zo goed als nooit betwist werd doch zowel door kerkvaders als theologen in een zeldzame eenstemmigheid voorgestaan werd.

De haat en vervolging door onzichtbare wezens -- rechtstreeks of via aardse door hen geïnspireerde mensen-- vindt in deze stelling haar verklaring. De aarde is de plaats van het (laatste) oordeel, d.i. van de grote schifting tussen door God bruikbare - want gewetensvolle - mensen en door God niet bruikbare - want gewetenloze - mensen. Deze laatsten verdienen dan de Bijbelse naam ‘belial’, onbruikbaar want onvoorspelbaar binnen Gods heilsplan.-

Opm. -- Wat men “het heilige” heet, is voorwaar niet zo simpel als ‘gemakkelijke’ denkers zich inbeelden.

Gods 'geest' als hoofdvoorwaarde van geluk.

De Bijbel ter zake is formeel: pas indien men gewetensvol leeft, beschikt men over Gods levenskracht (geest, 'ruah') en pas indien men over Gods levenskracht beschikt, mag men zich aan geluk hebben verwachten.

Het tegenmodel.-- *Gen. 6:3* is uitdrukkelijk: "(Gezien de gewetenloosheid der mensheid) dat mijn geest (*opm.*: levenskracht) niet verantwoordelijk zij voor de mens want hij is vlees (*opm.*: gewetenloos)". Zo spreekt Jahweh geconfronteerd met het zedelijk verval vlak vóór de zondvloed. Zondvloed die een ramp is, veroorzaakt door het gebrek aan 'geest' der toenmalige mensheid.

Opm.-- Een kleinschalig model geeft *1 Kon. 1:17/24*.-- De profeet Elias woont in bij een weduwe. Haar zoontje wordt ziek en sterft: "Wat is er tussen mij en u, man van God? Gij zijt dus tot bij mij gekomen om mij mijn fouten in herinnering te brengen en mijn zoon te doen sterven?".

M.a.w.: door haar gewetenloos vroeger gedrag mist de weduwe Gods levenskracht; haar zoontje deelt in dat gebrek: het sterft. Haar geloof in de samenhang "zonde/ gebrek aan 'geest'/ onheil" doet haar klaar zien.-

Opm. -- *Exod. 20:5/6, Jer. 31:29 (Ezek. 18:2),- Joh. 9:2*: ("Rabbi, wie heeft gezondigd? Hij of zijn ouders? Zo dat hij als blindgeborene geboren werd?");-- vooral *Rom. 5: 12/20* ("Door één enkel mens; *opm.*: Adam) is de zonde in de wereld gekomen en door die zonde de dood. Zodoende ging de dood over in alle mensen doordat allen gezondigd hebben").-- Noemen wij dat "genealogisch kwaad" (stamboomkwaad).

Bekentenis en boete.-- De weduwe "biecht op". Dit is haar redding. Immers dit laat Jahweh toe vergeving te schenken en dus zijn 'geest' terug ter beschikking te stellen. Met het geluk dat daarop normaal volgt.

De boetepsalmen (6; 32(31); 51(50); 102(101); 143(142)) verwoorden 'de ketting "spijt en wroeging/ boete (berouw)". Inderdaad: spijt (teleurstelling, frustratie) komt op n.a.v. onheil. Indien het geweten sterk genoeg doorkomt, gaat die spijt met wroeging, d.i. spijt om reden van de gewetenloosheid die men betreurt) gepaard. Dit kan, bij doorgezette bekering, tot berouw (het afwijzen van het begane kwaad) leiden. Met de wil tot boete (herstel).

Opm.-- De ebed-Jahwehliederen (*Isaias 42:1/9; 49: 1/6; 50: 4/11; 52: 13/53: 12*) tonen iemand die gewetensvol is maar de uitboeting der anderen op zich neemt (hij heeft geen geluk als plaatsvervanger van anderen).

Vals geluk door omkering van Gods plannen.

Er zijn mensen die gewetenloos leven en toch geluk hebben! Die paradox krijgt in *Ezek. 13* een Bijbelse uitleg.

1.-- Valse profeten.-- Ezekiël krijgt “het woord van Jahweh” ingegeven. Joodse mannen treden als zieners (‘profeten’: *1 Sam. 9:9*) op eigenmachtig, ‘autonoom’, zonder Jahweh ‘s ‘geest’ en dus uit eigen ‘geest’ (levenskracht).

Gevolg: daar waar Israëls situatie bedreigd was door “ontketende elementen” wekten zij doorheen hun “ijdele gezichten en bedrieglijke voorspellingen” valse hoop. Ook: Jahweh neemt het tegen hen op. Vroeg of laat treft Hij ze in hun zielen.

2.-- Valse profetessen.-- Eigenmachtig - in feite geïnspireerd door boze geesten - treden Joodse vrouwen op.-- Men naait linten rond polsen, vervaardigt hoofdsluiers “om zielen te winnen”.

Opm. -- De ziel is de zetel van Gods ‘geest’ (levenskracht) die blijkbaar in de zwart-magische praktijken de inzet is: gewetenloze zien(st)ers plooiën Gods levenskracht om in haar tegendeel zo dat tegengoddelijk gedrag, gewetenloosheid, te zien is.

Terloops: zolang Jezus niet op het einde der tijden is teruggekeerd, wordt deze zonde tegen Gods geest door God geduld.

Waar Jahweh onheil voorzag, daar doorheen leugenachtige ingevingen maken heksen in Israël mensen angstig (een traditioneel zwart-magisch procedé overigens). Wat Jahweh op bekering van een gewetenloze aanstuurt, daar schenken magiëringen - net zoals haar mannelijke collega’s - een levenskracht (‘geest’) zo dat deze “het leven” (versta: Gods leven), niet verwerft.

Meer nog.-- Om enkele handvullen gerst, enkele stukken brood veroorzaken zij de dood waar Jahweh leven voorziet,-- sparen zij het leven waar Jahweh dit niet voorziet.

Ook nog. -- Zij beliegen het volk van God,-- volk dat daarin trapt.-- Ook: Jahweh neemt het tegen die vrouwen op: vroeg of laat spaart hij de zielen van de valse profeten/profetessen die op gewetenloze wijze zielen vangen, niet. De door hen gevangen zielen bevrijdt hij vroeg of laat door zijn ‘geest’. -- Dan zullen de betrokkenen beseffen dat Jahweh terecht van zichzelf zegt: ‘Ik ben’ (*Exod. 3:14;-- Joh. 8:24*), d.i. Ik treed oordelend op en doe mij als uiteindelijke rechter gelden”. Dat geschiedt ten laatste op de dag van het laatste oordeel, door het vuur van het oordeel (*Matth. 25: 41*).

Het heilige trekt bloot (openbaart, onthult).

In *1 Sam. 9: 9/11* luidt het dat de naam 'zien(st)er' later door de naam 'profeet' vervangen werd. En inderdaad: *Joh. 4:17/19* zegt ons dat de Samaritaanse, wanneer zij Jezus' helderziendheid ervaart, zegt: "Ik zie dat gij een profeet zijt".-

Het onthullen van wat 'verborgen: zeggen wij maar 'occult', is, is kentrek van het eigenaardige 'zien' dat sacrale figuren - zij zijn juist sacraal o.m. doordat zij bewust of onbewust "dingen bloottrekken" - eigen is. Zowel heidens als Bijbels.

Elias en de vrouw.-- "De zoon van de vrouw des huizes werd ziek. De kwaal werd dermate erg dat hij stierf.-- Daarop de vrouw tot Elias "Man Van God, hoe heb ik het nu met u? Gij zijt dus bij mij komen inwonen om **a.** mijn gewetenloos gedrag ('zonden') bloot te trekken en **b.** mijn zoon te doen sterven".

1. De vraag naar een oorzaak.-- Uit *Joh. 9:2* blijkt dat de toenmalige mentaliteit (beter: axiomatic) bij misrekeningen naar de al of niet occulte oorzaken vraagt. Een blindgeborene komt voorbij. Jezus' leerlingen stellen de vraag: "Rabbi, wie heeft gezondigd? Hij of zijn ouders? Zodat hij als blinde geboren werd?".

Vergeten wij niet dat b.v. *Exod. 20:5v.* zegt dat Jahweh "de fout der voorouders in de nakomelingen aan straf onderwerpt". Vgl. *Jer. 31:29, Ezek. 18:2.*-- De vrouw des huizes vraagt zich - o.g.v. een intuïtie blijkbaar - af of de aanwezigheid van een man van Godswege niet iets te zien heeft met "het straffend optreden" dat van ouder op nakomeling overgaat.

2. Het bloottrekken.-- 'Heilige', d.i. machtgeladen, mensen - of zij dat bewust willen of niet - trekken bloot.-- Lezen wij *Luc. 2:34 v.*. Symeon tot Maria: "Dit kind (Jezus) moet de neer- en opgang van velen in Israël uitlokken. Het moet een teken van tegenspraak zijn - overigens: een zwaard (*opm.*: smartelijk gebeuren) zal u (Maria) de ziel doorboren. Dit alles opdat de geheime gedachten van vele harten (*opm.*: én bewust én onbewust zielenleven) blootkomen". -- Confrontatie van Jezus met mensen "trekt bloot", zoals in Elias' geval.-

Opm. -- De latere charismatische beweging, in *1 Cor. 14: 24v.*, kent dat ook: "Een ongelovige of oningewijde zal door allen (die 'profeteren') onder handen genomen worden, door allen geoordeeld worden: de geheimen van zijn hart zullen blootgetrokken worden". -- Het echt heilige 'onthult'.

God : sympathiserend of objectiverend? Of de twee?

Bibl. st.: K. O. Apel, *Szientistik, Hermeneutik, Ideologiekritik*, in: K.O. Apel e.a., *Hermeneutik und Ideologiekritik*, Frankf.a.M., 1971, 7/41.

Een model.-- O.c., 39 (43). Bekijken wij de verhouding van de arts t.o.v. een patiënt(e),-- vooral die van een psychotherapeut t.o.v. b.v. een neuroticus.-- Een storing b.v. wordt duidelijk. Zich steunend op b.v. een psychologische theorie (in feite een axiomatic) kent de verzorgende de quasi-natuurkundige ‘verklaarbaarheid’ (‘Erklären’), ja, de voorspelbaarheid van het proces van verdringing (onbewust) of onderdrukking (bewust) van een factor bij de patiënt(e). Dat is ‘sciëntistiek’. In die zin wordt de verzorgde tot een afstandig bekeken ‘object’.

Tegelijk, indien althans de verzorgende medemenselijk bewogen en dus ‘hermeneutisch’ ingesteld is, zoekt hij het quasi-natuurkundig proces op te heffen: niet enkel d.m.v. geneesmiddelen (‘scheikunde’) maar ook door verstandhouding te scheppen en zijn begrip van de factor aan het verstand van de verzorgde te brengen zo dat deze greep krijgt op zijn probleem: van afstandig bekeken object wordt de verzorgde ‘medemens’ die men ‘verstaat’ (‘Verstehen’). Dat is hermeneutiek.

Men ziet dat beide houdingen - de quasi-natuurkundige en de hermeneutische - niet per se tegenstrijdig zijn. Zou er één gesprek zijn tussen mensen waarbinnen niet de twee aan het werk zijn? Hoe sympathiserend ook wij objectiveren, (maken tot bekeken object) in de loop van een communicatie en interactie de gesprekspartner(in). Het objectiveren echter wordt zeer vaak niet ‘gezegd’ (het ‘on gezegde’).

Apel wil deze tweeledigheid uitbreiden tot de menswetenschappen over het algemeen. O.m. tot de geschiedwetenschappen. Goed.

Maar bekijken wij, Bijbels, de verhouding tot Jahweh (O.T.) of de H. Drie-eenheid (N.T.).

Ps. 6.-- “Genade voor mij, Heer, want ik ben aan het einde van mijn krachten. Genees mij, Heer, want ik ben in de war. (...). Maar gij, Heer, hoe lang nog? Keer op mijn geval terug en bevrijd mijn ziel (...).”

Heeft men daarbij niet de indruk dat “de Heer tegelijk sympathiserend en objectiverend is en moet zijn gezien de zondigheid, d.i. de gebrekkige gewetensvolheid, van zijn schepselen? In alle geval, indien men het merendeel der psalmen bidt, dan is het aangewezen met het hermeneutische en het objectieve rekening te houden.

“Het beste en schoonste volk” (primitief ethnocentrisme.)

Bibl. st.: G. Van Overschelde, *Bij de reuzen en dwergen van Rwanda*, Tielt, 1947, 159v.. -- Steller is missionaris.

Opm. -- **Ethnocentrisme.**- Etnologisch betekent dit “het axioma van een gemeenschap, een etnie, met eenzelfde cultuur, dat zij het centrum der mensheid is”. In Rwanda zijn de Batwa, een dwerg- of pygmeeënvolk, de Bahutu (Hutu), de meerderheid, en de Batutsi (Tutsi), bekend om hun hoge gestalte.

Ethnocentrisme.-- De Batutsi leefden in de hoge bergen “trots en zelf voldaan”. Hun land was, volgens hun mythisch denken, “het eerste land ter wereld, het middenpunt der aarde”, het gewezen aards paradijs waar de eerste mensen geleefd hadden.

Imana.-- Imana is het opperwezen, enig in zijn soort, volmaakt, alom tegenwoordig, almachtig, schepper van alles (o.c., 242/259). Hij is wel de God van alle volkeren maar toch is hij “op de eerste plaats” “hun God”. Op de bodem der Batutsi had hij de eerste mensen geplaatst en nog elke dag toonde hij hun zijn voorliefde. De mythe: “Wanneer hij bij dag de omliggende volkeren had gadeslagen, keerde hij ‘s avonds naar zijn geliefd Ruanda terug”.

Ba.tutsi.-- De Batutsi zijn het eerst uit de scheppende handen van Imana gekomen en dus zijn zij het “beste en schoonste volk”. Hun huidskleur - zwart - aanzagen zij als de normale kleur van mensen. De kleur der blanken is een overgangskleur. Zoals bij pasgeborenen die in enkel weken hun kleur naar zwart zagen overgaan. Blanke kleur duiden zij of wel als ziekteken ofwel als ‘albinokleur’, ofwel als rasminderwaardigheid (zoals bij de Arabieren die in de landen rond Rwanda alles te vuur en te zwaard vernielden).

‘Imfura’. -- Dat is ‘beschaafden’, die in denken, weten en handelen aan de spits der volkeren staan. De Batwa, de bewoners van Kivu, de Bahutu uit de bosstreek van Rwanda heetten zij abanyamisozi, wilden.

Opm.-- Ziedaar een uiterst korte schets maar voldoende om te doen aanvoelen van wat vele vele volkeren van zichzelf dachten (en nog denken). Het communitarisme (gemeenschapsaxiomatiek) vanaf de primitiefsten is steevast aanleiding - meestal o.g.v. religies - tot ethnocentrisme en wat daarmee samengaat: racistische neigingen, etnocides, vreemdelingenafkeer en dergelijke.

Drie aspecten die religie uitmaken.

Bibl. st.: N. Söderblom, *Das Werden des Gottesglaubens (Untersuchungen über die Anfänge der Religion)*, Leipzig, 1926-2, vrl. 157ff..

Steller (1866/1931) was aartsbisschop van Upsala en hoogleraar in Upsala en Leipzig. In aangeduide bladzijden tracht hij een samenvattend zicht te krijgen op wat religie als geheel uitmaakt.

1.-- Animisme.- In die term vat Söderblom een reeks fenomenen samen:

a. ‘levende’ anorganische, organische en menselijke zijnden die als levenbehelzend vereerd worden: bronnen, bomen, dieren,-- mensen, waarbij niet zozeer de ‘ziel’ ervan object van verering is maar de levenskracht (‘mana’) die zij afgeven en uitstralen;

b. zielen van gestorven dieren en mensen (vereerd om dezelfde reden als hiervoor) e.d.m..

2.-- Dynamisme.-- In het spoor van de Engelse missionaris *R.H. Codrington* (in 1891, in: *Melanesian Anthropology and Folklore*, en reeds vroeger, in 1878, in een brief aan Max Müller) ziet Söderblom in de term manatheorie (theorie omtrent mana of levenskracht, ‘macht’) de weergave van een voor het begrip ‘religie’ zeer fundamenteel gegeven, nl. (het geloof in) de mysterieuze levenskracht die met alle religie samengaat. De omgang met ‘mana’ (Grieks: ‘dunamis’; Latijn: virtus) beperken tot magie en deze van religie afzonderen lijkt Söderblom de feiten verkrachten. Zoals al uit de reden van animisme gedeeltelijk blijkt.

3.-- Veroorzakergeloof.-- In zijn Duits ‘Urhebertheorie’, vanaf de primitieven stelt men geloof aan ‘Urväter’ (oervaders) of ‘veroorzakers’ vast.

Is ‘mana’ een eigenschap van bepaalde levenloze (voor ons, westerlingen, althans) dingen, van zielen en geesten, de veroorzaker die alles ingericht heeft, moet in uitmuntende mate over ‘mana’ beschikken als de oorsprong ervan.

Het heilige.-- O.c., 162ff., zegt Söderblom dat, hoe gewichtig het geloof aan een God,-- aan godheden (goden, godinnen) ook zij inzake religie, het begrip ‘heilig’, onderscheiden van ‘profaan’, nog veel doorslaggevender is. Vroomheid kan zonder uitdrukkelijk geloof aan godheid, maar niet zonder geloof aan “iets heiligs”. Dit geldt zowel voor de archaisch als voor de latere, ‘hogere’ religies. Zo b.v. zijn “heilige plechtigheden” voor Söderblom religie voor zover zij “met verering” bejegend worden.

Primitieve religie volgens W.-E. Hocking.

Bibl. st.: W.E. Hocking, *Les principes de la méthode en philosophie religieuse*, in: *Revue de Métaphysique et de Morale* 29 (1922): 4 (oct.-déc.), 452s.. -- Hocking (1973 /1966) was prof aan Harvard University.

1. Primitieve religie.-- Oppervlakkig bekeken is zij een wildgroei van gevoelens (huivering, vrees, ontzetting,-- wrok,-- stoutmoedigheid t.o.v. geduchte machten), riten en taboes.

2.1. Werkelijke intuïtie.-- De rauwste kreet, uiting van religieuze ontzetting, b.v. is metafysisch even interessant als de rustige intuïtie van een geëvolueerd mysticus. Want ook in zo'n kreet van een primitief is intuïtie aan het werk die uitgeeft op werkelijkheden, nl. werkelijke machten die, voor zover als in de natuur aanwezig erkend, universeel zijn en, voor zover gesitueerd binnen een maatschappelijke context, historisch zijn.

2.2. 'Ontkenning' als zich niet neerleggen bij.-- De intuïtieve religie van de primitieven kan geduid worden als een beslist neen dat zich verzet tegen de gegeven dreigingen die de fysische natuur richt tegen de mens die deze wil beheersen, ja, verslinden.

Ziekte, verminking, bloeding, dood,-- de biologische crisissen die de eros en de geboorte van een kind zijn: wat zijn zij anders dan bedreigingen der natuur?

Is het niet juist de primitief (gevraagde) die hier krachtig optreedt? Zijn protest - een massieve ontkenning - uit zich in een wildgroei van gevoelens, riten, taboes e.d.m.. Wat ontkent hij? Dat de natuur de mens totaal definieert, totaal zijn lot bepaalt!

Het is niet de religie - het is de irreligie - die bijgelovig reageert op natuurfenomenen. De religie is wat? Zij is de onoverwinnelijke vorm van ongelof van de menselijke geest in zijn confrontatie met de fenomenen, de onmiddellijk gegeven dingen. Zij is de zekerheid dat de diepste werkelijkheden zich niet in de fenomenen situeren maar wel in het onzichtbare.

M.a.w.: het is de radicaal ongelovige mens b.v. die bijgelovig opgaat in de fenomenale wereld. Dàt uitgerekend weigert de religie en dit vanaf haar primitieve wildgroei die de rationele mens zo kan ergeren.

De veroorzaker(s).

Bibl. st.: N. Söderblom, *Das Werden des Gottesglaubens*, Leipzig, 1926-2 93/ 156 (*Die Urheber*).

De veroorzakers of alvaders ('Allväter') maken het derde aspect van de primitieve religies uit. "Het gemeenschappelijke en fundamentele - zoals dat in de mythen verwoord wordt - blijft de oorsprong der dingen te verklaren"(o.c., 96).-

Terloops: de begrippen 'veroorzaker' en 'cultuurheld' ('cultuurheros') lopen ineen. "In beide gevallen gaat het over het verklaren van de oorsprong van instellingen dingen en schepselen"(o.c., 109).

1.-- Scheppingsarbeid.

O.c., 121f .. -- In de regel hebben de oerwezen die 'veroorzakers' heten - zij zijn in religieus-magische 'mysteriën' (*opm.:* heilige ritens, gewoonlijk aan ingewijden voorbehouden) voorwerp van liederen - de mysteriën zelf ingericht maar zij hebben ook de fundamentele regels (ge- en verboden) van de samenleving gesticht. Deze oorsprongs-wezens schiepen de wereld der dingen, planten, dieren, mensen (hetzij door 'maken' hetzij door 'verwekken') doch niet zonder de verordeningen en ge- en verboden. "Een zekere voorstelling van een ononderbroken orde(ning) in natuur en mensenwereld hangt met het geloof aan oorsprongswezens samen" (O.c., 121). Immers, in tegenstelling tot de humeurige machten (harmonie der tegengestelden, Kristensen).

Opm.: De gewone goden en godinnen b.v. of de voorouderzielen of ook de natuurgeesten), hebben de veroorzakers eens en voorgoed hun werk gedaan.

2.-- "Deus otiosus" (vadsig god).

'Deus', Latijn voor 'god(heid)' 'Otiosus: Latijn voor "aan werkloosheid, vakantie, toe", vadsig.-- Inderdaad: vanaf hun maak- of verwekkingsarbeid bekommeren de oorsprongswezens zich niet meer met kosmos en mensheid.

Opm.-- Tenzij in zeer uitzonderlijke noodsituaties en op gebed reagerend.-- P. Schmidt, de katholieke kenner der primitieven, zegt dat in weinige gevallen een soort eerstelingenoffer aan de hoogste wezens gebracht wordt maar zelden. Maar gebeden worden vaak tot hen gericht. De oorsprongswezens zijn heden in "de verte" : naar een "ander land" vertrokken, in een 'hemel' gebleven, onder de aarde gaan wonen, in stenen, bomen, in heilige sacrale voorwerpen 'veranderd!-- Zij zijn door andere, nabijer en gevaarlijker - machtvolle wezens (godheden, natuurgeesten, voorouders) verdrongen geworden.

Een merkwaardig godsoordeel (godsgericht, ordal(i)e).

Bibl. St.: *Attilio Gatti, Het wilde Zwarte hart*, Amsterdam, 1958, 106/115 (*Het vuur der waarheid*).

Heet ‘godsoordeel’ een krachtproef (o.m. vuur- of waterproef, tweegevecht) zo dat een ‘goddelijke’ (wat dat ook mag zijn) ingreep waarheid bloottrekt.

Axioma: “De godheid redt de onschuldige”. Gatti, etnoloog, bevindt zich te Narwa, in de Serengeti (Tanzania), met 9 blanken en 33 Negro-Afrikanen. Negen dollar werden gestolen. Na schifting blijven Shaffi, Ali, Idi,-- Issa, Asmani, Baruku als verdachten over.-- Mohammed, een kok, verwijst Gatti naar “een groot mganga” (*opm...: magiër*), Mwadana, die het waarheidsvuur toepast. Wat Gatti tijdens het hele verloop van de plechtigheid opvalt,-- hem die vele magiërs aan het werk zag, is dat Mwadana zonder mascarade of ritueel vertoon, sober dus, te werk gaat. Wat bewijst dat het wezen van magie elders dan in opsmuk of ‘liturgie’ bestaat.

De hete spijker.-- Nadat allen schuld ontkennen, verhit Mwadana een ongeveer 20 cm. lange spijker in een vuurhaard, haalt hem eruit in de vorm van een mes.-- Uit zijn kalebas haalt hij een doekje, smeert de linkerhand in met een groenige vloeistof (een mengsel van planten) :

Axioma: “De dawa (...) beschermt de onschuld. Schuld stelt aan het vuur bloot” zegt hij.-- Tot driemaal toe drukt hij seconden lang “het fonkelende blad van massief vuur” tegen zijn linkerhandpalm, legt de spijker weer in het vuur. Wrijft de rechterhand over de linkerhandpalm : “Een gave, matbruine linkerhandpalm” bleef over!

De vuurproef. -- Eén voor één komen de verdachten aan de krachtproef te pas.-- Hij eist een eed “bij Allah en al wat heilig is”, dat men met de diefstal niets te maken heeft. Smeert de dawa lichtjes uit over de linkerhand en drukt de spijker er hard tegen. Zodra de laatste man zich aan de proef heeft onderworpen, wenkt Mwadana alle zeven om zich heen. Onderwerpt iedere handpalm aan een nauwkeurig onderzoek hetzij de vingertoppen in het vlees drukkend hetzij wrijvend. Waarbij hij telkens de ogen opheft - hij zit geknield - en strak in de ogen van de man wiens hand hij vasthoudt, kijkt.-- Elke handpalm vertoont drie strepen van lichte verkleuringen. Geen enkele echter vertoont de grote blaar, het merkteken van de schuld.

Almaar door wrijft Mwadana over de handpalmen - de een na de ander - en dan weer van voren af aan. Plotseling slaat hij vier handen weg terwijl hij de mannen wenkte zich terug te trekken. Hij concentreert zich daarop op de drie overgebleven handen: die van Shaffi, Asmani en Idi. Shaffi uit daarop een doffe grom: "Gij doet mij pijn, oude man! Gij weet dat ik onschuldig ben. Toch d...".

De magiër in één verrassende lenige sprong veert recht: "Beken uw schuld!" snauwt hij, de rechterwijsvinger recht in het gezicht van de bediende wijzend. "Zeg waar gij het geld hebt verstopt. Zèg het! Nu!". Haastig wilden de twee anderen wegschuiven: "Blijft!". Tot Asmani en Idi: "Gij hebt ook allebei een meineed afgelegd. Kijk!"

Het godsoordeel. -- "Ik heb het toen met eigen ogen gezien. Ieder onzer die erbij was ook. Uit de hand van Shaffi groeide langzaam doch verschrikkelijk een enorme blaar die alle drie verkleuringen ineen voegde en toen omhoogtrok en opblies tot een afschuwelijke vervorming van de hand. Ditzelfde - doch in mindere mate - was het geval met de handpalmen van Asmani en Idi.-

Wij zagen het en de drie slachtoffers zagen het: zo uit hun eigen hand groeide de rechtspraak van het waarheidsvuur. Het was zo'n genadeloze, angstwekkende rechtspraak dat zij als verlamd stonden en de hand niet konden sluiten om de gruwel te verbergen". (O.c.,114).

De enige die zich niet uit het veld laat slaan is Mwadana zelf: de wijsvinger dreef hij hard in Shaffi's borst: "Zeg 'Ja!! Zeg 'Ja!! Dat gij het geld hebt gestolen!". Shaffi had alles en iedereen doorstaan. Nu echter schrompelt hij in elkaar. Met puilende ogen staart hij op de blaar die monsterachtige afmetingen kreeg. "Ja" fluisterde hij schor.

"Ik heb het geld weggenomen". Daarop grijpt Mwadana Idi 's misvormde hand en snauwt: "Gij, gij hebt hem geholpen". Waarop Idi: "Ik hielp het verstoppen". Asmani bekent eveneens: "Ik heb het enkel gezien (...)".

Mwadana tot Shaffi: "Het geld. Ga en haal het!". Met gebogen hoofd haalde hij het van onder een grote rots, dichtbij de woonwagen van Gatti. In het bijzijn van allen - tot hun verwittiging - geeft Shaffi de drie bankbiljetten aan Mohammed terug.

"Die avond waren wij allen nogal stil". Om reden van wat een kleine, oude, donkere mganga der Digo's had te zien gegeven inzake helderziendheid.

Fetisjisme.

Bibl. st.: H. Trilles, *Chez les Fang (Quinze années au Conga français)*, Lille, 1912, 198/220 (*Le fétichisme*).

Steller, katholiek missionaris, kenner der primitieve religies, was in Gabon, West-Afrika, actief.

Negro-Afrikaanse religie.-- Ontologie.-- Ieder ding - mineraal, plant, dier,-- mens, -- geest - is 'levend', weliswaar op onvolmaakte wijze doch werkelijk. Meer nog: ieder zijnde bergt in zich een mysterieuze invloed uitoefenende macht of (levens)kracht.

Deze is nu eens goedaardig dan weer kwaadaardig aanwendbaar door 'kenners/kensters' (die magie beoefenen).

Theologie.-- In een mysterieuze sfeer die geen Negro-Afrikaan wenst te doorgaan, situeert zich het opperwezen, Nzame, -- de onzichtbare, Almachtige. Hij is 'hierboven' ("in den hoge"). Ofschoon hij de eigenlijke Heerser is, toch is hij vadsig: hij rust uit sedert hij "ergens in het begin" alle zijnden schiep.

Opm.-- Deus otiosus.-- De mysterieuze levenskrachten of invloeden zijn door Nzame in de dingen gelegd.

Pneumatologie.-- In antiek Grieks betekent 'pneuma', Lat.: spiritus, geest, behalve levenskracht ook entiteit (geest).-- Tussen Nzame en de aardse werkelijkheid in situeren zich talloze geesten die elk een gedeelte van de werkelijkheid leiden. Hun macht, levenskracht, hangt o.m. en vooral af van het domein dat zij leiden. Zo is er de geest van de wateren, de winden, de regens, het vuur,-- de handel,-- de oorlog,-- de kwalen.

Opm.-- Trilles onderstreept het feit dat, volgens de Fang, de tussenwezens wezenlijk boosaardig zijn, ja, het kwaad stichten om het kwaad stichten plegen. Anderen - de Bijbel (*Gen. 2:9; 2:17; 3:5; 3: 22*), W. Kristensen - stellen dat zij ofwel de enen goedaardig de anderen kwaadaardig zijn ofwel een 'harmonie' (mengsel) van goed en kwaad.

Fetisjisme.-- Een model.-- Pleuritis is, volgens vele magiërs - fetisjlui, veroorzaakt én door de ongunstig gezinde geest van pleuritis én de graat van een vissoort die men aanraakt.-- De fetisjman/ -vrouw kent de geest in kwestie, is ermee bevriend,-- kent de 'invloeden' in de visgraat,-- offert (desnoods een mensenleven) als wijgeschenk iets dat levenskracht bevat die geschikt is om pleuritis (én de geest ervan én de graat) te bestrijden. Het offer wordt deels opgegeten deels verbrand, waarbij de brandresten (as, beenderen) tot fetisj, machtgeladen voorwerp dat pleuritis geneest, gemaakt worden.

Logische structuren der magie(en).

Bibl. st.: G. Welter, *Les croyances primitives et leurs survivances (Précis de paleopsychologie)*, Paris, 1960, 66/92 (*La magie*).

Zich steunend op J. Frazer (1854/1941), *The Golden Bough* (1890/1915)) beweert Welter dat magie één basisaxioma huldigt: de sympathiewet, nl. “Op grond van een onzichtbaar fluïdum (levenskracht, energie) werken zijden (dingen, planten, dieren, mensen, geesten, godheden) op elkander in zelfs op afstand”. Men ziet het: het dynamisme (axioma van de levenskracht) is de basis van het verband,-- het sacrale verband der dingen.

Gelijkenis en samenhang.-- De sympathie of verband is tweeledig.

1. Gelijkeniswet.-- Het gelijke (origineel) werkt in op het gelijke (model). -- Basis van de nabootsende of imitatieve magie. Frazer zegt ook ‘homeopathische’ magie.

Appl. model.-- Op de Russische buitens brachten de pasgehuwden de eerste nacht door nevens de dierenstal (om zo model, toonbeeld, te staan voor de vruchtbaarheid van de dieren). De laatste schoof op het einde van de oogst wordt ‘vereerd’ als toonbeeld voor de volgende oogst.-- Een foto van iemand is machtgeladen.

2. Samenhangswet.-- Wat iets anders aanraakt, werkt in op dat andere iets. Basis van de besmettelijke of contagieuze magie. Beter: contactuele magie.

Appl. model.-- Lichaamsresten - zij waren ooit één met de persoon: haren, vooral schaamharen, luizen volgezogen van het bloed van iemand - bevatten een fluïdiek contact met de persoon zo dat men op die persoon via die resten kan inwerken.-- Een zieke wrijft men in met een pakje kruiden die men op de weg smijt om wie erop treedt, de ziekte over te dragen. Het zieke fluïdum wordt via de kruiden overgedragen.

Uitwisselingsmagie.-- Men offert iets aan een entiteit zo dat deze ermee haar levenskracht fusioneert en deze zo gedynamiseerde kracht terug schenkt. Regel: “Do ut des” (Ik geef opdat gij geeft).

Offermagie. -- Men eet het vlees (of een deeltje ervan) b.v. om de levenskracht erin aanwezig in zich op te nemen. Het is alsof b.v. een overleden machtvol opperhoofd via dat stuk van hem nog steeds actief is.

Men maakt mooie, voedzame gerechten klaar,-- op een schaal brengt men ze b.v. onder een boom in wiens schaduw een overledene graag vertoefde, om diens ziel te ‘voeden’ (met de occulte energie in het voedsel).

Do ut des (“*ik geef opdat gij geeft*”) als religie.

Bibl. st.: Dr P. Julien, *Kampvuren langs de evenaar*, Baarn, 1993, 61/76 (*De brand van Gbarnga*).

Steller, antropoloog, sinds 1926, in W.-Afrika, stelde indertijd “de opdringende invloed” (o.c., 61) van de islam in bepaalde gedeelten van Afrika vast.-- Hij stelt daarbij als grote factor voorop “de merkwaardige aansluiting van de islam bij de negermentaliteit met haar animistisch-fetisjistische achtergrond” (o.c., 70). of “de natuurlijke verwantschap van de negermentaliteit met de geesteshouding van de islam”(o.c., 72).
Staan wij stil bij één steekproef je.

Gbarnga.-- Gesitueerd in Liberia. Een vrij groot dorp. Op enige afstand min of meer afgezonderd, de woon- en zakenwijk van Mandingohandelaars. Steller bezoekt die wijk.-- De indruk: op de puinhopen van een oude nederzetting leek een nieuw dorp in opbouw. Inderdaad: bij nader onderzoek blijkt dat de wijk door “een ramp” getroffen werd.

Geen gewone brand.-- Als alle islamieten - de wijkbewoners - dakloos de plek verlaten hadden, dan lag dit aan “het dieptepunt van een economische crisis waardoor het hele Liberia tot grote armoede vervallen was” (o.c., 75). De islamieten zaten met grote voorraden goederen die onverkoopbaar werden “aangezien er in het binnenland praktisch geen geld meer in omloop was” (ibid.).

In deze nood namen de Mandingo's hun toevlucht tot een uiterste middel: zij besluiten hun bezit aan Allah te offeren in de hoop dat Hij hun dit veelvoudig zou terugbetalen. Dus staken zij het dorp in brand.

Het was einde droge periode. Op tien, twaalf punten lekten op een hete middag de vlammen langs de strooien daken - door de blakende zon totaal verdord - zo dat weldra het hele islamitische dorp in brand stond.

Een groot aantal inboorlingen stond te kijken, eerst op afstand, dan om iets te redden maar niets van waarde kwam te voorschijn. De islamieten hadden ervoor gezorgd dat niets van hun offer in vreemde handen zal vallen.

Voordat de brand af was, waren de Mandingo's weggetrokken,-- met uitdrukingsloze gezichten “terwijl de kralen van de gebedssnoeren - een soort rozenkransen door de islam in Afrika ingevoerd - door hun vingers gleden” (o.c., 76).

Zij hadden - om meer te ontvangen - hun bezittingen ‘geofferd’ (aldus steller).

Angst. Religieuze angst.

Bibl. St.: *Dr P. Julien, Kampvuren langs de evenaar*, Baarn, 1993, 20/23.-

Steller, met een groep Negro-Afrikanen, is, in Sierra Leone, de gevreesde berg Kunon opgeklommen. Tot aan de heilige plek waar de voorouderzielen vereerd worden. Maar de inwoners zeggen dat naar de top toe “demonen wonen die God zelf gemaakt heeft,-- “very bad devils”, zeer boze duivels.

“Ik zat aan de voet van een boom: geheel onder de indruk van de vreemde bekoring van de plaats (*opm.:* waar zo-even het offer t.e.v. de voorouders had plaats gehad). (...). Men maakte aanstalten bij de inboorlingen om naar het dorp af te dalen. De oudste: “Laten wij gaan (...) . In zijn ogen lag de angst dat ik toch hoger zou gaan. (O.c. 20v.).

Steller zoekt een paar van de flinkste mannen uit en begint de beklimming. Zij viel volstrekt niet moeilijk uit, want telkens weer wordt een opweg gevonden. Op gegeven ogenblik werken zij zich met handen en voeten binnen iets als een nauwe schoorsteen langs de bergflank hogerop.

Tijdens die tocht leerde Julien welke angst een rol speelt in de primitieve mentaliteit (versta: axiomatic). Met elke stap hogerop nam de angst der inboorlingen toe: bevend blijven de mannen stilstaan,-- vallen schokkend over het hele lichaam neer op de helling. Opeens een snikken: een der dragers, een grote kerel, barst in tranen uit, trilt en klappertandt. Even later huilen alle dragers.

Steller klimt daarop zelf voorop omhoog doch niet zonder de rest te dwingen hem te volgen. Hij pakt er een aan doch deze gilt zo dat hij hem loslaat. De zwarte stort zich daarop met een vervaarlijke sprong in de bijna loodrechte ‘schoorsteen’ van zo-even, stort te pletter doch rent met wilde sprongen de helling af. Gevolgd door alle anderen.

Alleen met zijn jager legt steller de laatste honderden meter af. De top van de Kunon is een kleine hoogvlakte, gedeeltelijk met lage struiken begroeid. Wilde duiven vliegen er rond. Verder niets.

Beneden jaagt de opstekende avondwind de nevelflarden weg. Zij kunnen bijwijlen de vlakte beneden zien.

De angst voor de geesten rond de top was bij de bevolking zo diep dat slechts zelden inboorlingen de berg een eindweegs bestegen.

Voorouderverering.

Bibl. st.: Dr. P. Julien, *Kampvuren langs de evenaar*, Baarn, 1993, 13/23 (*De duivels die God zelf gemaakt heeft*).

Steller, antropoloog, voerde een reeks tochten uit - 1926+ - in W. Afrika (van Senegal tot Gabon).

De angstwekkende berg.-- Midden Sierra Leone. De berg Kunon: “Nog nooit was een mens op die berg geweest”. Steller, benieuwd, gaat na.-- “Mijn jager bleef staan: “Ik hoor de inboorlingen zeggen dat zij nu bij hun offerplaats komen”.

De offerplaats.-- Een klein - schemerachtig - plateau. Aan alle kanten hoog geboomte. Aan één zijde echter een ongenaakbare bergwand. Voor die bergwand een kleine vijver. Vol donker water. Daarin was een uitermate groot rotsblok neergestort. Aan weerskanten: twee offertempeltjes van ruw gekapte stammen en palmbladeren. Zij waren zeer bouwvallig.

Het ritueel.-- Houtkappers die steller, vol angst overigens, hielpen, gaan naar de vijver toe. Zij buigen zich over de donkere diepte. Wassen zich. Blijven met hun gelaat - stil - naar de rots gekeerd aan het water staan.-- Een ouder man verheft de stem. Roept met een onderdrukt geluid waarop de anderen met gemompel reageren.-- “Zij roepen hun voorouders” zegt stellers jager.-- De oudere roept weerom maar luider waarop weerom gemompel. Onderwijl staan de mannen roerloos en staan in het water te staren. Waarop weerom het roepen van de oudere en het gemompel als antwoord.

De sacrale voeding.-- De oudere treedt wat naar voren en werpt handvollen rijst in de vijver. Een tweede werpt wat cassada. Een derde bananen.-- Daarop komen vissen van onder het rotsblok te voorschijn. Een twintigtal. Zij deden denken aan meervallen maar waren - aldus steller, monsterachtiger. Ja, weerzinwekkend. Groot.

De voorouders.-- Dit waren de voorouders. De geesten of zielen der doden gingen naar deze vijver “waar zij als vissen voortleefden”. (O.c., 20). Van tijd tot tijd maar eerder zelden gingen enkele ouderen daar offers brengen.

Het sacrale geheim.-- Geen vreemd oog mocht doordringen tot waar de zielen der voorouders huisden van degenen die beneden leefden.-

Terloops: Van de demonische wezens die rond de top ‘dwaalden’, was voor steller, een westerling, niets te merken.

Het heidense meisje.

Bibl. st.: *Extrait d'une lettre de Mgr Chatagnon, vicaire apostolique du Su-tchuen méridional* (1898), in: *Revue du monde invisible*, Paris, 1907, 1908, 1355..

Het gebeurt in China.-- Delolme, een katholiek missionaris, stelt vast dat in Kia-tin, in een meisjeswezenhuis, naast de kerk en zijn woning, “een menigte dingen” - “si ordinaires en Chine” - zich voordeden: bevreemdende geluiden, verplaatsingen en soms verzwindingen van voorwerpen.

Opm. -- Poltergeist, spookfenomenen, geheten.

Op zekere dag: terwijl de wezen - meisjes - de mis bijwoonden, verdwenen al haar kleren onder de plankenvloer zonder dat de planken ontnageld worden. Een groot meisje van achttien was onlangs opgenomen. De ‘duivel’ (*opm.*: aldus de geestelijke) nam de boeken van haar weg om ze te verbranden: men haalde er meerdere uit het vuur terwijl de rijst aan het koken was.

Delolme bezwoer met wijwater en médailles van de H. Benedictus doch de fenomenen namen toe. Telkens weer ontstond brand (hemelvuur) in het huis van buiten en binnenin (ook waar niemand aankon). De schade was niet groot.-

Op een nacht verbrandde een gedeelte van de poort van het huis. Daarop kwam “een menigte heidenen” toegestroomd. De onderprefect stuurde deskundigen die de fenomenen duiden als afkomstig van boosaardige geestjes, siao-chen-tse. Het gerucht liep dat zij zelfs christenen en Europeanen aanvielen wier faam luidde dat dezen ze niet vreesden.

Het gerucht zwol aan: men vertelde dat én het wezenhuis én de kerk én de priesterswoning platgebrand waren. Het werd tragisch.

Delolme had plots door dat het wel eens “dat grote meisje” kon zijn dat de aanleiding was: zij wist altijd met trefzekere kennis waar de verdwenen voorwerpen aantrefbaar waren. Meer nog: zij was tegen haar zin in het wezenhuis opgenomen. Haar ouders hadden ze uit nood doen opnemen.-- Het meisje werd voor een tijd weggestuurd: ineens verdwenen alle fenomenen. Het werd stil in het wezenhuis.-Tot daar letterlijk het relaas van de missionaris.

Opm.-- De duiding van de fenomenen is meervoudig: de missionaris zegt “de duivel”; de Chinese bezweerders zeggen “siao-chen-tse”. Anderen - occultisten - zeggen “mysterieuze krachten van een meisje in haar puberteit”. Ongewoon is het in alle geval en niet zo zeldzaam.

'Kumo' (koemo) in Papoea-Nieuw-Guinea.

Bibl. st.: J. Sterly, *Kumo (Hexer und Hexen in Neu-Guinea)*, München, 1987.

Sterly (°1926) is etnoloog en verbleef o.m. vijf jaar in het hoogland Papoea-Nieuw-Guinea bij de Simbu (een stam). Doch terzake.

Model.-- O.c., 348 (*Die Hexe Mayugl*).-- 29.11.1985.-- Sterly onderweg, ziet mensen in een brede kring vóór het politiekantoor. In het centrum Mayugl, een vrouw, van rond de veertig. Op een taboeret. Heel rustig. Vóór zich uitstarend. Met niets opvallends aan zich.-- Tien meter van haar: een zwarte kip. Gebonden.-- Achter haar twee politiemannen en verscheidene aanzienlijken van de Giglkane (een stam).-- Iedereen zweeg, fluisterde nauwelijks iets.

Op een vraag van Sterly: "Ambu kumo" (= een heks). -- De kip zat gehurkt op de grond met ingetrokken nek. Na enige minuten begon zij te sidderen, trachtte rechtop te geraken, met de vleugels te slaan maar tuimelde, -- viel, bleef liggen, leek dood.

Een der politiemannen raapte ze op: "De kip is dood". Iemand sneed daarop het dier open, terwijl de mensen zich nieuwsgierig verdrongen maar op afstand van Mayugl bleven. "Ye konduagl demkane bolkwa" (Zij heeft de ingewanden der kip uiteengerukt).

Ondertussen sprak een politiemann met de vrouw: "Zij beweert dat zij driemaal toegeslagen heeft" (*opm.:* met haar denken als kumomachtig). Dat bleek waar want de lever, één der 'geliefde' organen der kumomachtigen, vertoonde drie scheuren.

Sterly klaagt er steen en been over dat "de blanken" (wetenschappers op de kop) nooit ernstig ingaan op de werkelijkheid (het is zijn term) van kumo.-- O.c., 141ff., definieert hij kumo als het indringen van een kracht - levenskracht, natuurlijk - gebeurlijk, voor wie 'ziet', in de gedaante van een dier - in een slachtoffer zo dat de eigen levenskracht (gesitueerd in de ziel natuurlijk) van het mikpunt vernield wordt.

Met als zichtbare effecten - o.c., 143f. - een hele lijst kwalen, de dood inbegrepen. Centraal staat, zoals in alle archaische religies, de levenskracht in de ziel: "Ye kuiamo taia ongwa" (de levenskracht van het slachtoffer is verzwonden).

O.c., 349ff., verwijst Sterly naar de Russin Nina Kulagina, o.l.v. Dr Sergeiev, die zich concentrerend het hart van een kikker deed stilvallen, onder wetenschappelijke controle. Wat paranormologen 'psychokinese' (PK) heten.

Uittreding (gedaanten: 'dubbelgang(st)ers').

Bibl. st.:

- J. Sterly, *Kumo*, München, 1987, 94ff. (Doppelgänger);
- C. Ginzburg, *De benandanti (Hekserij en vruchtbaarheidsriten in de 16e en 17e eeuw)*, Amsterdam, 1986 (vrl. 44vv.).-

De basis: de levenskracht, versterkt, gedynamiseerd door middelen (b.v. heksen-zalven), onder invloed van de denkkraft, treedt uit.

1. Sterly.-- Kumo, magie, vertoont twee verschijningsvormen die snel zwevend, vliegend zich verplaatsen. Het uitgetreden zielenlichaam of de schim:

a. neemt de gedaante van een dier aan, "het jong" of "het kind" van de magiër(in) geheten bij de Simbu,

b. neemt de menselijke gedaante aan (yagl kumo: mannelijk; ambu kumo: vrouwelijk) van de mens zelf.

De dwalende uittreding geschiedt om zich te informeren, om uit vrees te vluchten of om in een slachtoffer te dringen.

Gedurende een uittreding "ligt het biologisch lichaam star en verkilt in de woning" (o.c., 94). De Simbu zijn formeel: "Het is de magiër(in) zelf die ('s nachts bij voorkeur) uittreedt, geen spook"(o.c., 95).--

Drie jongemannen 's nachts stoten op Thomas Siwl en diens zuster Mume. Deze laatste, verrast, zou zich daarop in haar kumo veranderd hebben, een varken, en weggevlucht zijn.

2. Ginzburg.-- Het landschap is vooral Friuli (N.-Italië).-- Zowel de heksen als de benandanti (tegenstanders van de heksen) treden niet uit in het biologische lichaam "maar in de geest terwijl zij het lichaam thuislaten" (O.c.,44). Zij treden uit na zich met zelf ingesmeerd te hebben en zich veranderd te hebben b.v. in een kat, het lichaam thuislatend (o.c., 45).

De geest (*opm.:* blijkbaar het uitgetreden gedeelte van het zielenlichaam) doolt rond (*ibid.*). Zij laten het lichaam achter en nemen een erop gelijkend (zielen)lichaam aan (o.c., 46).-- Ginzburg: de uittreding en zijn "volkomen reëel, ook al neemt slechts de geest eraan deel" (o.c., 48).

De gelijkenis - op zo verre afstanden in tijd en ruimte is meer dan treffend. Er is geen rationele maar onbevooroordeelde twijfel mogelijk: er is, behalve de grove (natuurkundige, biologische) stof een 'ijle', 'fijne: 'subtiele', 'geestelijke' materie die uitzonderlijk sterk aan het denken en de verbeelding ineen onderhevig is.

Lotsworp gepleegd door gewetenloze magie.

Bibl. st.: A. de Rochas (1837/1914), Frans beroepsmilitair die op een zo wetenschappelijk mogelijke wijze paranormale fenomenen bestudeerde en ze experimenteel (binnen 'de mogelijkheden') onderzocht, geeft in zijn *L' envouement*, Seclé s.d., 41s., wat volgt.

Een voor hypnose goed vatbare persoon (pp) brengt men in diepe hypnose (de sterke vorm van suggestie of inboezeming) zo dat de zeer fijnstoffelijke laag in de levenskracht van zijn ziel - astraal (ziele)lichaam geheten - op een bevel het biologische lichaam verlaat ('uittreding') en op een als vijand(in) geduide persoon, het mikpunt, gericht wordt.

Zwarte magie werkt daarmee op minstens twee wijzen.

1. De uitgetreden 'schim' (astraal lichaam) dringt in het mikpunt dat voorgespiegeld werd om zodoende - ingedrongen - b.v. door bewerking van hartstilstand het slachtoffer te verstikken.

2. De schim - geladen met de levenskracht of 'uitstraling' van materiële gifstoffen - vergiftigt het mikpunt.

Opm.-- Zoals men de levenskracht van een pp. kan doen uittreden, zo kan men ook meteen de levenskracht van een vergif doen uittreden en loskoppelen van de materiële gifstof.-- De twee loskoppelingen maken de levenskracht manipuleerbaar. Die manipulering is het werk van de magie.-

Slot.-- Eens dat de lotsworp voltrokken is, roept men de zielekracht terug in het biologische lichaam van de pp. en doet men hem uit de hypnose ontwaken.

Opm.-- In primitieve culturen vooral, in het kader van het manisme (voorouderverering), om uitlekken te voorkomen, roept men de levenskracht of schim van ... overledenen van wie men weet dat zij 'soepel' (tot zelfs misdaad bereid) zijn, op. Daarop gaat men te werk zoals hierboven beschreven.

Opm.-- De Rochas, o.c., 34, haalt zelfs een tekst van de *H. Thomas Van Aquino* (1225/1274; de grote filosoof en theoloog), *Summa theologica* p.1, a. 2, aan: "Ieder denkbeeld in de ziel is een bevel waaraan het organisme gehoorzaamt. Zo veroorzaakt een voorstelling in de geest in een lichaam ofwel een felle warmte ofwel koude. Zij kan zelfs ziekte verwekken of genezen (...).

S. Thomas leefde nog in een tijd waar de vooroordelen van het latere agressieve materialisme (de Franse XVIII-de eeuw) nog niet bestonden. Ofschoon reeds S. Thomas tekens van modern rationalisme begint te vertonen inzake paranormale fenomenen.

Nahualismen.

Bibl. st.: *R.P. Trilles, Chez les Fang (Quinze années de séjour en Congo français),* Lille, 1912, 228ss.. --.

Wat men in Midden-Amerika ‘nahual’ heet, heet men ‘elangel’ in Gabon, Waar Trilles 1892+ missionaris was.

Een bejaard hoofd biedt nachtverblijf aan Trilles en zijn catechisten in een grote tent.-- Plots, rond twee uur, hoor ik bij mijn bed een geritsel in droge bladeren. Geschud, getrokken wordt mijn muskietennet dat mij heel en al omgeeft. En plots wordt het muisstil.-- Uiterst voorzichtig treed ik buiten het net maar het was zo donker dat ik niets zag en ik een toorts aansteek. Want een eigenaardige geur dwaalde rond, -- geur die ik kende. Zie: een opgerolde slang, een zwarte van bijna drie meter, van het soort waarvan de beet binnen de drie minuten dodelijk is, ligt stil dichtbij mijn bed, de kop al opgericht en wiegelend, de ogen fonkelend van woede, gereed om toe te slaan.

Ik grijp mijn geweer en schiet maar de toorts dooft uit en het wapen wordt afgewend van zijn doel. “Schiet niet, missionaris, want door het dier te doden zoudt gij mij gedood hebben. Vrees niet: de slang is mijn elangel”. Aldus het hoofd. Hij werpt zich op de knieën bij de slang en neemt ze in zijn armen, drukt ze tegen zich aan. Het dier gedraagt zich daarbij door en door rustig. Het wordt weggedragen en neergelegd waar de oude man slaapt terwijl het geliefkoosd wordt. “Het is gewoon een vergissing”. De slang was gewend bij hem te slapen. Toen zij zag dat een vreemde in zijn bed lag, werd zij woedend. - Tot daar het verhaal.

Opm.-- Dit gebruik heet nahualisme (nagualisme) en is wijdverspreid in primitieve culturen. In een ritus wordt een wild dier - geen tam - magisch uit de wildernis gelokt en toont zich langzaam. Een snede wordt gepleegd én in het dier én in de inwijdeling zodat bloeduitwisseling plaatsgrijpt, want het bloed van de ene wordt ingeënt (in het oor b.v. bij de andere. Van dan af is er levensgelijkloop: leeft en sterft de ene, dan leeft en sterft de andere gelijktijdig.-- De keuze van het dier hangt af van de hoofdbedoeling: wil men doden, dan kiest men een gevaarlijk roofdier b.v..

M.a.w.: uitwisseling van menselijk en dierlijk leven. Leven dat in primitieve culturen de hoofdrol speelt maar dan in een voor rationele, westerse mensen erg ‘occulte’ zin.

Een inwijding.

Bibl. st.: A. Gatti, *Mensen en dieren in Afrika*, Antwerpen/ Amsterdam, 1953, 159 / 187 (*De vrouwen de python*).

Steller, etnoloog jaren lang in Afrika bezuiden de Sahara, maakt kennis met een genezeres en haar opvolgster en maakt een onderdeel mee van de inwijding.- In het noordelijk gedeelte van Natal (Zuid-Afrika), in de Xosa-bergen, woont in een kraal Twadekili, een maagdelijke vrouw, Samen met een reusachtige python (6 meter) Telkens wanneer zij voor een moeilijk geval staat, betreft zij de python erin.

Opm. -- Dit samenleven is eigenlijk levensgelijkloop: als Twadekili sterft, sterft de slang mee. Beiden worden dan begraven in het midden onder de hut van de opvolgster - in dit geval Ramini - die van dan af slaapt boven die plek: de geest van de overledene en die van haar python blijven zo in en rond de opvolgster en h  r slang.

De opvolgster.-- Zowat drieëntwintig jaar eerder wordt in het gezin van een Xosa-Kaffer een baby geboren. Hij is zelf genezer. Plots toont Twadekili - zij weet het - zich in de hut van toekomstige moeder. Kort daarop komt zij buiten met de baby en reikt het meisje aan de vader. -- “Deze uw dochter doopt Umkulu-Mkulu (*opm.*: Het opperwezen der Xoasa) met de naam Ramini. Voed ze met zorg op want zij zal een grote pythonwijvrouw worden. Wanneer het moment daar is, kom ik ze halen”.

Wanneer Ramini zo’n acht tot negen jaar oud is, houdt de vader ze in de hut en voert lange gesprekken met haar. Andere genezers die op bezoek komen, moeten het meisje ‘kennis’ - oerwijsheid - bijbrengen. Op haar twaalfde komt Twadekili ze halen op bevel van de geest van de vorige pythonwijvrouw boven wier graf zij slaapt. Dit afscheid van de ouders is gepaard met een plechtige liturgie: Ramini wordt “de dochter van” Twadekili (*opm.*: verwerft dezelfde tweede natuur van haar voorgangster).

Jaren lang volgen dan in de hut, samen met de slang, uren daags lessen, met riten, bereiding van dranken (kruidendranken), zingen van magische woorden.

Zo nadert de dag waarop Ramini ‘rijp’ wordt als wijvrouw en van Umkulu-Mkulu de raadgevende slang ontvangt die haar ‘wijgezel’ wordt. Eens zo ver - ingewijd - begint zij in haar eigen hut eenvoudige gevallen te behandelen tot op de dag dat haar voorgangster sterft, samen met h  r python, en zij volwaardige genezeres wordt.

De afwerking. Gatti wordt op zekere dag gewaar dat de voleinding van de inwijding nabij is: “Wanneer de maan vol is, zien h  r ogen vele ding en die in Xosaland gebeuren. Ook andere ogen kunnen dezelfde dingen zien indien zij aan iemand behoren die zo waakzaam, geduldig en zwijgzaam als de maan is” (aldus Twadekili).

Opm. -- Dit is   n aspect van de lunaire of maanreligies die over de hele aardbol sporen nalaten.

“Mijn zakkalender gaf de tijd van de volle maan aan: 12.51 h.. (...) 12.53 h. (na middernacht) (...). In de zwarte duisternis achter de hut bewoog iets. (...) Een vrouw: stijf en kaarsrecht over de grond glijdend; de armen strak voor zich gestrekt. Zij sloop tussen de hutten door. (...). Het was Ramini. (...). Zij ging zeer dicht aan mij voorbij. Ik zag dat haar ogen open waren maar star voor zich heen blikten. (...). Toen begon ik te begrijpen dat zij, al dan niet bewust, naar het slangenleger toe schreed’.

Opm. -- Het slangenleger is een opstapeling van reusachtige granietblokken en kromgegroeide bomen waarvan de takken een dicht groen vormden. Deze donkere, geluidloze plaats werd nooit door mensen en slechts zelden door dieren bezocht. Daar huizen de pythons.

“Ramini leek slechts een ogenblik te aarzelen toen zij de diepste schaduwen achter de opeengestapelde rotsen bereikte. (...). daarna bleef zij staan, onbeweeglijk, de armen nog steeds voor zich gestrekt (...). De doorheen gestrengelde takken boven haar hoofd. (...). Dan hoorde ik een ritselend geruis, vlak voor de nog steeds roerloze Ramini.(....). Een reusachtige python rees plots omhoog: van aangezicht tot aangezicht met het meisje. (...). Ramini stootte een krampachtige zucht uit.(...). De armen nog steeds strak uitgestrekt ging zij in de richting van de kraal terug. De python volgde haar op de hielen. Vijf tot vijfenhalf meter lang (...). Zij paste haar snelheid aan die van de slang verdwijnt in de hut.

De volgend morgen: geweldig gedrang van mannen en vrouwen, toestromend. Voor haar hut danste Twadekili een vreugdedans: “Een nieuwe pythonwifvrouw is geboren!”. De hele menigte viel haar vrolijk bij en zong de lof van het opperwezen: “Umkuli-Mkuli zij gedankt! Umkulu-Mkulu zij gedankt!”. Men steekt dan de wijsvinger van de rechter naar de hemel omhoog: om de hemelgod te danken.

De python en de blinde.

Bibl. st.: A. Gatti, *Mensen en dieren in Afrika*, Antwerpen/ Amsterdam, 1953, 177/181.

Steller stelt zich de vraag naar de echte wijze van te werk gaan bij volgende “opzienbarende genezing”.

a. *Twadekili, een pythonwijvrouw*

In Natal (Z.-Afr.), krijgt zij bezoek van een Negro-Afrikaan met ontstoken en gezwollen ogen.

Diep voorovergebogen, de grond met zijn blindenstok betastend, geraakt hij tot bij de genezeres en Gatti (in gesprek). Zij: “De haan is gereed”. De inwijdelinge Ramini komt inderdaad met een witte haan buiten haar eigen hut.

Twadekili neemt hem, toverwoorden mompelend, om zijn kop op de grond te wrijven waarbij de snavel ingewikkelde tekeningen maakte. Totdat de haan volkomen “in haar macht” was en zij hem op het hoofd van de blinde zette waar hij als versteen bleef staan.

Toverwoorden mompelend voert Twadekili bewegingen uit tot plots een mes de haan onthoofde waarbij een bloedstraal over het gezicht van de onbeweeglijke patiënt vloeide. Ramini keerde terug met een houten schotel waarop een tamelijk dikke brei van gekookte kruiden een handvol ervan wordt op de met bloed besmeurde ogen uitgesmeerd.

b. *Twadekili nodigt de patiënt en Gatti mee naar binnen.*

Dààr rees de python hoger en hoger totdat de kop op dezelfde hoogte was van de blinde. Zij beheerste de slang want eens dat haar kop op de hoogte van het hoofd van de man was, hield zij zich stil op het voortdurend flitsen van de tong na.

Daarop houdt Twadekili op ze met haar blik (*opm.:* magnetische blik) bij te houden, neemt een kalebas met helder water, begint de blinde aan te spreken (de slang verwaarloosde zij): eerst traag, dan sneller en sneller totdat de stem een schrill-hysterische klank bereikte. Plots zweeg zij. Om onmiddellijk daarop “De python!” met een hyperschrille kreet uit te roepen terwijl zij het koude water van de kalebas tegen zijn gezicht wierp.

Opnieuw gilte zij: “De python! Daar is hij!”. Vlak voor uw gezicht! Kijk de python aan! De python komt op u af!” De man hijgde, schudde het hoofd, streek vlug met de hand over de ogen, opende ze, ziet de slang, glijdt op de grond neer.-- Twadekili zuchtte dan. Keek Gatti met een zeer moede blik aan. Glimlachend.

Daarop draaide Twadekili zich om naar haar python toe die nog steeds onbewogen op zijn plek gebleven was. Deze begon zeer traag te wijken, zo goed als onmerkbaar naar beneden te glijden. Totdat het dier heel en al opgerold in zijn nest lag in een donkere hoek: de ogen fonkelend.

c. -Wij gingen naar buiten.

Het licht en de warmte van de zon in. Stilzwijgend gingen wij aan weerszijden van de deuropening zitten. Ramini komt onmiddellijk met een blatend wit geitje onder haar linker arm en een houten schaal in haar rechterhand, trad de hut van Twadekili binnen, sloot de deur achter zich. “Kort daarop hoorde ik een laatste verstikt ‘baa’, (*opm.*: het laatste geblaas van het geitje) en het onmiskenbare geluid van slikken (*opm.*: de python verslindt, als beloning blijkbaar, het beestje)”.

Opm. -- “Achter ons ging de deur open: de man kwam naar buiten. Alleen en kaarsrecht. De ogen bijna normaal. Zij waren schitterend en met tranen gevuld van onuitsprekelijk geluk. Ramini had hem schoongewassen. De pythonwijvrouw staarde in de verte,-- in haar eigen - voor ons onzichtbare - wereld.

De man dankte haar niet. Hij hurkte alleen maar naast haar op de grond neer. “Umkulu-Mkulu zij geloofd” sprak zij, nog steeds in de verte schouwend. “Umkulu-Mkulu zij geloofd” herhaalde hij. Zijn glanzende bruine ogen blikten op naar de blauwe hemel die hij opnieuw ontdekt had”. - Tot daar het relaas van een ooggetuige -etnoloog.

Het zij opgemerkt: Umkulu-Mkulu is het door de Xosa vereerde opperwezen - hemelgod, aan wie uiteindelijk de genezing wordt toegeschreven.--

Het is alsof wat steller ziet en weergeeft, slechts de voorgrond is, terwijl op de achtergrond”, de geest van de voorgaande genezeres met de geest van h  r slang, onder leiding van het opperwezen - de Urheber (om het met N. Söderblom te zeggen) - eigenlijk aan het werk zijn.

Terloops gezegd: Gatti als goed etnoloog verwerpt de term ‘mirakel’ - het lijkt erop (zegt hij, o.c., 177) - en beperkt zich kritisch tot “opzienbarend gebeuren” (ibid.). Dat is ‘rationalistisch’. Maar gaat o.i. voorbij aan wat degenen die het doen - Twadekili, Ramini, de slang - en het ondergaan in geloof - diep geloof - de blinde - zelf als erin .. onmiddellijk betrokkenen zeggen. Maar ja: een rationalistisch mens weet het altijd beter dan die erin betrokkenen zelf.

“Vorstelijke zonde” (capacocha, capac hucha).

Bibl. st.: P. Tierney, *The Highest Altar (The Story of Human Sacrifice)*, New York, Viking Penguin, 1989-1.

In 1954 ontdekken twee Chileense arbeiders “op zoek naar een schat” in de Andes, op de top van de Plomo (17.716 voet) een ooit ritueel ingemetseld jongetje (8 tot 9 jaar), uitstekend in het ijs bewaard.-

Geschiedkundigen ofwel hebben mensenoffers bij de Inca’s ontkend ofwel ze als een te verwaarlozen afwijking afgedaan. Sindsdien beseffen intellectuelen dat mensenoffers een centrale rol in de Inca cultuur speelden (o.c., 29). De naam voor zo’n kind: ‘capacocha’ of ook “capac hucha”.

Men geloofde de inquisitie niet. –

O.c., 33.-- Hernandez Principe, lid van de Spaanse inquisitie, rond 1621, vermeldt - net zoals Cristobal de Molina - de holocaust van “zorgvuldig uitgekozen kinderen”(o.c., 30) bij de Inca’s. De blindheid der intelligentsia was ooit zo groot dat de juiste historische waarde pas in 1978 door Thomas Zuidema ontdekt werd.

Tanta Carhua.-

Principe had de weergave der feiten uit de beschrijving van een bekeerd magiër, Xullca Rique. De inwoners van Ocros (Z.-Amerika) vereerden als godin een Tanta Carhua die, volgens de plaatselijke traditie, een paar eeuwen te voren (men schat rond 1430) door haar vader, Caque Pomo (die er een voorname post in de maatschappij wou bekomen) aan “de Zon” (versta: de godheid) op een hoge berg geofferd werd na een maandenlange, streng voorgeschreven ritus (een reeks vieringen van dorp tot dorp). Zij werd levend op de Aixa ingemetseld. Nog steeds werd Tanta Carhua geraadpleegd (gezondheidsproblemen, landbouwproblemen) doorheen magiërs die via vervoering “de geest van de godin” in zich opnamen en hãr oplossingen “in een falsetto taal” aan mensen in nood doorgaven.

Opm.-- De Bijbel kent het gebruik uitstekend.-- *Deut. 18:10* (één van de mantische praktijken bestond erin zijn kind (jongen, meisje) door het vuur (holocaust, totale opbranding) heen aan de godheid Molek te offeren). Blijkbaar met analoge bedoelingen: probleemoplossingen allerhande!

In *Gen. 22:1/19* (Abraham die eerst Isaac moest slachtofferen om van “de engel van Jahweh” juist op tijd te vernemen dat dit voor Jahweh “een gruwel” was) blijkt dat de Jahwehreligie dit fundamenteel afkeurde.

De grondig-heidense vorming.

Bibl. st.: H. Trilles, *Chez les Fang (Quinze années de séjour au Congo français)*, Lille, 1912, 190s

Steller stelt vast dat de gewone catechese der katholieke missie “geen vat heeft op” jongeren die een magische vorming (inwijding) hebben doorgemaakt.-- Ziehier wat hij daarover letterlijk zegt.

Iedere ngil (*opm.:* de in zijn missiestreken bekende maar gehate zwart-magiër) heeft het recht en de plicht zijn opvolger te vormen. Binnen zijn eigen stam - soms binnen een bloedverwante stam - ontwaart hij een kind van een jaar of tien.-- Vanaf dat moment kneedt hij het volgens zijn denkbeelden (*opm.:* axiomatiek). Hij brengt het de eerste geheimen bij,-- leert het met de stem die als een ondergrondse grot weerklinkt, spreken zoals hijzelf. Het vergezelt hem tijdens zijn tochten, doet als een soort edelknaap dienst, gaat hem, doorheen berg en dal, met de klinkende fetisjbel vooraf.

Dergelijke kinderen hebben ononderbroken slechte voorbeelden voor de ogen, leven te midden van het weerzinwekkendste verderf en zijn dan ook op korte tijd in merg en been verdorven. Zij hebben “alles zien doen” zijn bekend met iedere gruwelijke menselijke perversie en zijn dan ook tot alle misdaden bereid.

Opm. -- Dit verklaart enerzijds de grote angst der mensen voor dergelijke magiërs en anderzijds het feit dat zij, geconfronteerd met zo'n graad van kwaad - occult kwaad - in nood maar één middel zien, nl. hun toevlucht nemen tot een zwart-magiër van hetzelfde occult niveau.

Onbekeerbaar.-

Vaak komen dergelijke kinderen op de missie: meegetrokken door een kameraadje, nieuwsgierig ook soms naar het onbekende dat de missie is. Soms houden zij het er uit tot het doopsel dankzij een diepe veinzerij die hun meesters verschalkt. Altijd keren zij nog boosaardiger terug van de missie dan zij er aangekomen zijn. “La formation chrétienne n'a sur eux aucune emprise” (De christelijke vorming heeft op hen geen vat).

Opm. -- Is dit niet het levend ‘bewijs’ dat occulte vorming een laag in de zielen bereikt die de lopende catechese niet eens vermoedt, laat staan aanpakt. Dit lijkt tot gevolg te hebben dat zo'n catechese slechts oppervlakkig christendom kweekt. Zo verklaren zich feiten als de islamisering van grote christelijke gebieden, - als de ontkerstening van het eens “zo christelijke” westen.

R.P. Trilles, *chez les Fang (Quinze années de séjour au Congo français)*, Lille, 1912.-

Steller verbleef 1892+ o.m. in Gabon, bij de Fang. Pater Trilles is verder bekend als een der eerste specialist der Pygmeënen (hij leefde met hen in het oerwoud).-- Het lied dat volgt zingt de ngil met het koor al dansend. Hij drukt zijn superioriteit uit. "Yô, Yô" betekent "Leve, vivat".

180 QUINZE ANNÉES AUX PAYS NOIRS
OPROEPINGSLIED VAN DE NGIL, CHANT D'INCANTATION DU NGIL

180 QUINZE ANNÉES AUX PAYS NOIRS
CHANT D'INCANTATION DU NGIL

LE NGIL.
Par les cen-dres con-sa-crées de la vic-ti-me of-fer-te, Des es-pris er-rants
de la nuit, qui vont pas-sa-ger la som-mre fo-rêt, Sans zé-ré, ja-mais.

LE CHOEUR.
yô yô ja-mais.

LE NGIL.
Es-pris des morts qui n'ont pas vu les sa-cri-fi-ces fu-né-rai-res.

LE CHOEUR.
yô, yô ja-mais.

LE NGIL.
Morts qui n'ont point en-co-re pas-sé, Pas-sé le fleu-ve des lar-mes.

LE CHOEUR.
yô, yô ja-mais.

LE NGIL.
Le fleuve des lar-mes et des sou-pirs.

LE CHOEUR.
Le fleuve des lar-mes et des sou-pirs.

LE NGIL.
Le fleu-ve du grand re-pos.

LE CHOEUR.
Le fleuve du grand re-pos.

LE NGIL.
Es-pris de la nuit, som-bres es-pris, nos pro-tec-teurs.

LE CHOEUR.
Nos pro-tec-teurs.

LE NGIL.
Toi, mon fils, sois gar-dé, toi, mon fils, sois gar-dé tou-jours.

Opm.-- De ngil of zwart - magiër heeft steeds een schedel waarin de as (met de rest) van een of ander mensenofer is opgevangen, bij zich. De geesten der doden die geen eeuwige rust vonden maar - 's nachts in het oerwoud - dwalen, zijn de beschermgeesten van de ngil.-- Hij roept ze op door de melodie en de tekst.

Primitieve moraal.

Bibl. St.: J. Hall, *Sangoma*, Utrecht, 1995, 185v..

Hall, een Amerikaans schrijver, laat zich in 1988+ tot sangoma, genezer, inwijden in Swaziland. Voor het Swazi volk is de sangoma een genezer met hoog aanzien. -

Terloops: de bezettende Britten hadden “de hele traditionele cultuur” (o.c., 185) moedwillig en zonder enig onderscheid veroordeeld en meteen sangoma’s verboden en ‘évolué’s’ hadden in hun spoor hetzelfde gedaan.

Umsakatsi (zwarte magie) is geen sangoma.

Zoals zowat overal ter wereld bij primitieven zo ook in traditioneel Swaziland: de bevolking heeft een dermate morele flair dat zij gewetenloze occulte praxis - umsakatsi - zeer duidelijk onderscheidt van gewetensvol genezen.-- Op zekere dag, in 1990, ‘ziet’ Hall via “botten werpen” (een mantische methode) ‘dood’ samen met ‘geweld’ (wat moord betekent).

Gelukkig: een paar weken eerder had men het verminkte, half ontbonden lichaam van een man van middelbare leeftijd uit de Komati (een rivier) getrokken en begreep hij de occulte aanduiding beter. Er waren stukken vlees uit het lichaam gesneden. Een sangoma zei dat “zwart-magiërs” (umsakatsi) menselijk vlees nodig hadden gehad met het oog op hun geneesmiddelen”. De kranten hadden deze lugubere praxis weergegeven als “rituele moord”.

Een andere sangoma zei: “Men zegt dat het een krachtig effect heeft op de voorspoed in je leven. Indien je het gebruikt, kun je veel vee en veel vrouwen krijgen. Indien je een vrouw bent, zul je de lievelingsvrouw van je man worden”.

Waarop Hall: “Hebben wij niet onze eigen kruidenwerkstoffen die hetzelfde doen?”. Antwoord: “Jawel, maar onze lidloti’s (genezende geesten) helpen niemand die slecht is. Zij kunnen niet helpen indien wat je wilt, alleen verkregen kan worden door anderen schade toe te brengen. Als je b.v. alleen op de eerste plaats kunt komen bij je man indien de anderen doodgaan”. Het gebruik verraste de naïeve rationele Amerikaan maar verminkte lichamen worden om de zoveel jaar in Swaziland gevonden. Sangoma’s schuwen dit als de pest.

Hier tasten wij de ethiek van primitieven die het radicale onderscheid tussen goed en kwaad kennen. Beweren dat zij als primitieven amoreel zijn gaat niet op. Wat zouden zij zeggen van de tachtig miljoen doden die de communistische staten rationeel uitgeschakeld hebben?

Bantoe filosofie inzake ethisch kwaad.

Bibl. st.: Pl. Tempels, *La philosophie bantoue*, Présence africaine, 1949 (*// Bantoe filosofie, Antwerpen, 1946*), 83/91; 106/109.

(Red.: Zie <http://www.aequatoria.be/tempels/bantoe filosofie DeSikker.htm> of www.aequatoria.be waar het boek van Tempels integraal kan worden geraadpleegd)

Ontologie voor de Bantoe is wijsheid inzake werkelijkheid. ‘Werkelijkheid’ is levenskracht. Hun ontologie is dynamistisch. God, de geesten, de mensen en zo zijn in wezen leven(skracht). De moraal is navenant. Wat levenskracht opbouwt, is goed; wat ze afbouwt, is kwaad.

1.-- De Bantoe stellen dat minachting voor God, voorouders, goede geesten, plegen van gewetenloze magie die noodlot schept, leugen en bedrog, diefstal, echtbreuk en andere seksuele wandaden “i bibi” (het is gewetenloos) omdat zo iets de levenskrachten aantast.

2.-- Staan wij stil bij types van gewetenloos gedrag.

2.a.-- Iemand wordt door gewetenloos gedrag aangezet, uitgelokt, door medemensen.

Tempels wordt kwaad doordat de inwoners van een dorp zijn verblijfplaats niet hadden ingericht. Hij valt uit in beledigingen en dreigingen.-- Waarop ‘kufingulula’.

Het dorpshef: “Kokilokosyanya (trek uw ondoordachte en boosaardige woorden in opdat na uw vertrek het dorp niet onheil (*opm.:* in zijn levenskracht) lijdt”.

Het geldt als een “daad van een mens” (niet als een “menselijke daad”: de handeling ontspringt aan drift.) “Bulobobwamukwatwa” (De drift heeft zich van hem meester gemaakt. “Nakwatwa nsungu” (Ik ben door woededrift meegesleept).

M.a.w.: de uitwendige omstandigheden ‘handelen’ in zo iemand. Toch ofschoon onschuldig kan zo iemand de levenskracht aantasten.

2.b.-- In een dorp der Baluba is er een mismaakt geitje. De mensen: “De eigenaar zou beter het diertje doden want het gaat onheil (*opm.:* inzake levenskracht) over alle kudde aantrekken”.

In een dorp wordt iemand van “kwade invloed” beschuldigd die zich toont in ziekte, ja, in dood van medemensen. Dit zonder enige bewezen misstap of enige boze bedoeling. Ziekte, dood en dergelijke zijn tekens van gebrek aan levenskracht. Zo’n beschuldigde, in die mentaliteit (axiomatiek), verdedigt zich nauwelijks,-- onderwerpt zich aan zien(st)ers, ouden en wijzen, tot en met een ‘godsoordeel’ (ordalie, d.i. een occulte krachtproef). - Levenloze dingen, planten, dieren, mensen kunnen dus “bya malwa” (verdacht o.g.v. onheilfenomenen enkel door zien(st)ers waarneembaar, al thans in vele gevallen).--

Tempels: “Zo’n handelwijzen der Bantoe blijven onbegrijpelijk door Europese rechters. Ik denk dat ik een voldoende reden gevonden heb in de filosofie der Bantoes”. -- Dit verklaart waarom zij zieken tot buiten het dorp dragen om ze in de wildernis of in het woud te verzorgen totdat zij genezen zijn. Zelfs pasgeborenen die onheil uitstralen, werden vroeger in de rivier geworpen (als bedreiging voor de levenskracht der medemensen). De Bantoe handelen in zo ‘n gevallen “in staat van wettige zelfverdediging”(inzake levenskracht). Niet uit gewetenloosheid.

2.c.-- In een dorp wordt, na zijn dood, de hut en de hele inboedel van een buloji, een gewetenloos magiër, verbrand. Als de gemeenschap hem niet zelfs eerst gedood heeft.-
- Hoe zoiets begrijpen?

Zoals in *Psalm 59 (58):3*, waar over “bloedmensen als onheilstewerkers” gesproken wordt, zo ook hier.-- De buloji, mfisi, ndoki, d.i. de radicaal verdorvene, die zich ophoudt met het werpen van een noodlot (ziekte, kwetsuur, misrekening, dood) op medemensen of hun bezit en zo, is in de ogen van de Bantoe handelend vanuit een grondig vernietigende levenskracht, die levenskracht radicaal afbouwt.-- De baluba heten zoiets heiligschennis. Deze uit zich in nsikani, de perverse wil die met voorbedachten rade kwaad sticht.

Afkeer van medemensen, haat, nijd, afgunst, kwaadsprekerij en lastertaal, zelfs overdreven of leugenachtige lof worden afgekeurd als een vorm van doding van levenskracht. Als een verzachte vorm van buloji tot iemand die afgunstig is, zegt men “Wilt gij mij doden? Hebt gij de buloji, de zwart-magiër, in het hart?”.

Neutralisering.-- ‘Kulobolola’. - De zwart-magiër(in) is niet enkel schuldig t.a.v. de gemeenschap, planten, dieren, bezittingen inbegrepen. Hij is het ook tegenover ‘God’, als schepper en beschermer der levenskrachten.

Gevolg.-- Zwarte magie moet in geweten uitgeschakeld worden - uit wettige zelfverdediging - door ombrenging, na berechting, en zelfs verbranding. Riten waaraan de hele groep deelneemt. Zwarte magie geldt immers als het kwaad bij uitstek.

Besluit.-- Men zegge dus niet te vlug, d.i. zonder grondig onderzoek, dat primitieven ‘onbeschaafden’ zijn. Hun cultuur is gewoon anders.

Mensendoden als punt van eer.

Bibl. st.: Dr P. Julien, *Kampvuren langs de evenaar*, Baarn, 1993, 167/179 (*Het beest van de rivier*)-.

In 1935 komt steller - antropoloog - in Opper-Volta (nu een deel van Ivoorkust), waar, in een onmetelijke savanne de Lobivolken huizen in 'soukkala's: lemen woningen, niet in dorpen bijeen maar gespreid volgens zeer gezagsloze families.

Een model.-- Twee jonge mannen op jacht in hun omgeving merken bij een beek een vreemdeling, een Birifor, op die zij, eens dat hij binnen hun bereik komt, doodgewoon met hun zware pijlen doorboren. Als onbekende laten zij hem liggen en gaan naar hun soukkala om de prestatie te vertellen.-

Een aantal jonge meisjes hoort het verhaal: met haar stamphouten begeven zij zich naar de moordplaats. Daar bewerken zij het lijk tot "een onherkenbare massa" (o.c., 170) en slepen het aan een touw naar een verzamelplek waar "een groot feest" ingericht wordt.

Eigenaardig eergevoel.-- "In het Lobigebied wordt een moord - (*opm.:* wat wij moord heten) - niet of nauwelijks als misdaad beschouwd" (o.c., 169). Een mensenleven heeft er weinig betekenis. De stammen zijn er wreed en moordzuchtig.

Een jongeman ziet er geen enkel 'bezwaar' (*opm.:* 'taboe') in om een willekeurig medemens - man, vrouw, kind - , met wie hij noch twist noch ongenoegen heeft, met enige pijlschoten uit de weg te ruimen. Of het slachtoffer nu in zijn omgeving woont of een toevallig in zijn streek geraakte vreemdeling is, heeft geen belang. Opvallen, de felbegeerde faam van mensendoder, d.i. belangrijk mens, verwerven is ofwel de bewuste beweegreden ofwel de onbewuste drijfveer (wie zal zulks uitmaken indien de axiomatic - etnologen heten dat "primitieve mentaliteit" - van kindsbeen af ingeprent wordt).

Een jong meisje wil enkel als toekomstig huwelijkspartner - daarover laat zij geen twijfel - iemand die het door "bloedige daden" (o.c., 170) tot mensendoder gebracht heeft.

Opm.-- Tot de Joden die hem willen doden (*Joh. 8:40*), zegt Jezus dat zij "de duivel tot vader, d.i. ingever (*Joh. 8:38; 8:44*), hebben", uitgerekend doordat zij moordzuchtig optreden tegenover Jezus die naar zijn hemelse Vader luistert. Hij heet de duivel "mensendoder" (*Joh. 8: 44*).

Seksuele magie.

Bibl. st.: E. Wellesley, *Sex and the Occult*, Corgi Book, 1973, 171ff.

Het boek haalt de psychanalyticus N. Fodor aan die in *Fate* (1964: Januari) *Dr. G. Kirkland*, gedurende jaren Government Medical Officer in Zuid-Rhodesië (Zimbabwe), aanhaalt en wel als “een uiterst geoefend waarnemer”.

Dit was wat ik zag.-- Open plek in het woud. Helder maanlicht. Aangename nachtsfeer.-- Inlanders in een kring. Vrouwen enerzijds, mannen anderzijds.-- Zij nemen een soort stinkend vlees in. Zuipen! Zuipen! Want geen inlander is tot iets ‘psychic’ (*opm.*: paranormals) in staat zonder dronken te zijn. Toen de vereiste graad van dronkenschap bereikt was, begon “the fun” (de pret).

1. Om te beginnen een opvoering van seksuele perversie. Almaar door meer zuipend. Tot tenslotte: - wat veel tijd in beslag nam - de gezamenlijke effecten van seks en likeur de betrokkenen tot een bijna waanzinnige bende gemaakt hadden.

2. Toen stapte de nanga (magiër) in het midden van de kring. Hij begon te dansen. Onder dat dansen werd het geluid van zijn stem geleidelijk dierlijker, totdat het tenslotte niet meer te onderscheiden was van dat van een jakhals in zijn bronstoestand.-- Onderwijl waren alle inlanders poedelnaakt.-

Opm. -- De naaktheid heet “ritus paganus”, heidense ritus. -

De wangen hingen slap. De lippen van de mannen kwijlden en zeverden als die van dieren. Zij likten - rondkruipend -- mekaar als honden. De bronstgeluiden van jakhalzen huilden zij na.-- De nagga geraakte in een mensonwaardige waanzin, viel op de grond, lag op zijn buik in het zand, zich kronkelend, schokkend over de ledematen als tijdens een aanval van vallende ziekte.

Ondertussen was er de perfecte nabootsing van de jakhalzenbronst. Niets van wat dieren doen - zelfbevlekking en homoseksualiteit inbegrepen - was er met de erbij horende geluiden niet bij.

Opm.-- Men denke niet dat deze ‘primitieven’ niet weten wat zij doen, Zij weten dat de echte zwarte magie de dierlijke laag in de menselijke ziel moet oprakelen (dynamiseren) en mobiliseren. Daardoor roepen zij dierlijke geesten op die door de seks gunstig gestemd worden en tot allerlei goede en boze daden mee bereid zijn.

Ps. 72 (71):9 noemt het geheel van de dierlijke godheden, geesten en zo “het dier”. Niet verwonderlijk wanneer men ze hierboven inspirerend aan het werk ziet.

3. Het toppunt -- De nanga stond op, voerde nog enkele spiraalbewegingen uit, viel daarop weer neer met op de lippen een grote stroom bloed en speeksel.-- Van buiten de kring kwamen geluiden van jakhalzen zo werkelijk dat ik rond mijn boom draaide om deze honden te zien binnenkomen.

Een jong meisje - rond de zeventien voor zover ik toen kon nagaan - en een man slopen de kring binnen. Wat zij deden, kan ik eigenlijk niet zeggen. De vorige dieren-nabootsing was gelukt maar dit was buitengewoon. Onophoudelijk wreef ik mij de ogen uit. Een griezelig gevoel overkwam mij. (...). Er was een sterke dosis vrees mee gemoeid maar - gij zult met mij lachen - als ik mijn gevoelens 'buitennatuurlijk' heette.

Opm. De arts deelde blijkbaar in de sacrale huivering eigen aan zo'n rit.

Zeker werden mijn gevoelens onaangenaam toen, zo ineens en zonder enige waarschuwing, twee jakhalzen binnen de kring aan het copuleren waren. Er was daaromtrent in mijn geest niet de minste twijfel.

Opm.-- Dit is een voorbeeld van dematerialisering en hermaterialisering.

Er was de nanga liggend op zijn buik, als buiten bewustzijn, in een vervoerde toestand, enerzijds, en, anderzijds, waren er de jakhalzen die zelfs tot bij hem kwamen en hem besnuffelden met de welbekende nieuwsgierigheid van jakhalzen.

Daarbij is er een belangrijk punt zij gingen telkens weer door met hun seks zoals honden dat kunnen, niet mensen: het meisje - de vrouwelijke jakhals (heet ze zoals men wil) - omkneep hard de mannelijke penis (*opm.:* penis captivus)'. - Tenslotte gingen zij er gekoppeld vandoor het woud in.

De dag daarop.-- De volgende dag werd vanuit het district een jong meisje - zeventien - binnengebracht: verschrikkelijk uitgeput; klagend over ontvoering. Ik moest ze onderzoeken. De geslachtsdelen waren verschrikkelijk opengereten, gezwollen en gescheurd. Een reeks schrammen waren op de borst en de dijen vaststelbaar.

Opm. -- A. Bertholet, *Die Religion des alten Testaments*, Tübingen, 1932, 131, ad a, zegt: "Op een mens(enzoön) lijkt het rijk van God, terwijl de rijken van deze wereld (*opm.:* in de Bijbelse zin) op dieren lijken". -

Dit thema komt ter sprake in *Dan. 7:3;-- Isaias 13:21; 34: 14; Jer. 50:39; Ezek. 34:28;-- Isaias 27:1; Apokal. 13:1* en elders. Dat is het dier van *Ps. 72 (71): 9*.

Een heidense bezwering.

Ch. Keysser, Aus dem Leben der Kaileute, Neuhausz (Deutsch Neu-Guineé in: R. Thurnwald, Die Eingeborenen Australiens und der Südseeinseln, Tübingen, 1927, 19, zegt dat volgens de Kai (verleden eeuw) de ‘geest’ van een overleden Kai (een stam) - na de biologische dood - ook ‘sterft’, waarna die geest een dier wordt en zelfs tot insect verwant.-- Deze bewering kan absurd lijken maar zij heeft het over een verspreid fenomeen.

Bibl. St.: Clara Gallini, *La danse de l'argia (Fête èt guérison en Sardaigne)*, Lagrasse, 1988 (*// La ballerina variopinta*).

Het boek wijdt ons in, in een nu grotendeels, door de modernisering nl., uitgestorven exorcisme op Sardinië.

Opm.-- Het fenomeen - bekend rondom de hele Middellandse zee als tarantisme (tarantulisme) - draait rond de ‘argia’, mv.: arge, de naam voor soorten giftige insecten, vooral de latrodectus tredecimguttatus, een spin die door haar steek of beet bij de mens een zeer pijnlijke vergiftigingstoestand verwekt.-- Behalve de biochemische inslag zien de aloude mediterrane culturen daarin een occult fenomeen, dat wij nu kort schetsen.

De mythe.-- Dat heet Gallini de verklaring die de bevolkingen geven. In een bezweringslied nl. luidt het: “(…). Keer terug onder de aarde in uw donkere wereld en berokken niemand kwaad” (o.c., 111). De argia is nl. een “anima mala” (slechte ziel), een “anima cundannada”(verdoemde ziel) die haar grondig onbehagen in de “andere wereld” wreekt op een levende. En meteen bij de omgeving (“de bezwerende groep” (o.c., 103/115: le corps exorciste) ‘verlossing’ uit de helse toestanden zoekt in de vorm van een door de argia, via de gebeten/ gestoken persoon die in haar naam spreekt, gevraagd, ja, geëist ritueel. Waarop de gebetene geneest.

Opm.-- De mythe zegt vooral dat de argia de ziel is van mensen die op H. Sacramentsdag weigerden Jezus in de hostie te vereren. Waarop zij na de biologische dood in een argia veranderden en in een latrodectus trekken om op het gepaste ogenblik een levende te steken.

Wie zoal?-- O.c., 107.-- Meisje, huwbaar meisje, gehuwde vrouw, senora (vrouw uit de stad), studentin, boerin, cantadora (zangeres), sonadora (musicienne), danseres, prostituee, echtbreekster, -- ook boer, priester enz. “De arge zijn als wij (...)” -- gewone mensen!

'Bezetenheid'-- O.c., 39/94 (*La possession*).-- De gebeten persoon "bezit de argia in zich", "bezit de ziel van de argia in zich". Meteen heeft de gestokene er de 'sentidu', de (levers)aandrag van. Juist deze drijft de argia, meteen de bezetene, ertoe de levensgeschiedenis van de overleden maar gefrustreerde 'iemand' te raden in een reeks 'ondervragingen' of in een reeks 'gedragingen'. Totdat de argia 'tevreden' is en dit doorheen de zieke/ bezetene uit door diens plotse schaterlach.

'Carnaval'-- O.c., 178 en passim.-- Op de meestal autoritaire eis van de ongelukkige ziel in de gebetene gaat men dan in met, sekspraat en obscene riten (die anders streng gebannen worden, tenzij in carnaval) alsook satires en rollenomkeringen (mannen/ vrouwen) (o.c., 167/181). Dit om een voor de argia leefbare sfeer te scheppen (wat op het peil van haar moraal wijst). - Dansen allerhande en muziek behoren natuurlijk tot die sfeerschepping.

Ernst-- "Uw 'paza' ('stro', d.i. ijdelheid, nietigheid) uitdansen zo dat gij, argia, van uw kwaad bevrijd geraakt" ziedaar wat én de gebetene èn vooral de betrokken dorpelingen die het exorcisme helpen uitvoeren naar aloude - heidense - gewoonte, zeggen en doen. De inzet (o.c., 117/139: L' enjeu) is immers én de troosting van de ziel, de argia, én de genezing van de gebetene. Mèt de actieve medewerking van de argia, die daarbij o.m. de essentialia van haar voorbije aardse leven herbeleeft.

Gevolg: de bezwerenden - hoofdzakelijk vrouwen - of mannen in vrouwelijke kleren en rollen - gaan een krachtmeting (met de levenskracht) aan in de vorm van bedreigen, vervloeken, doodsb bedreigingen uiten,-- wat uitloopt op lofprijzing, gebeden, uitingen van medelijden. Totdat de argia haar voldoening uit door de gebetene als totaal genezene in plotse schaterlach te laten schieten.

De argia als deeg uitbeelden dat tot brood gebakken wordt,-- ze via haar slachtoffer in een zak (met de kop eruit) in de mesthoop of de aarde 'begraven'. -- Ze in een waterkom 'onderdompelen' kan erbij horen.

Heidens-- Nauwelijks is sprake van genezende heiligen of Nostra Signora (O.L. Vrouw) en Jezus. Eén keer wordt toch de "deus supremu", de opperste god, vermeldt. In te verwaarlozen rol. Niet verwonderlijk dat het Sardische episcopaat de priesters verbood aan zoiets deel te nemen.

“De groene gioconda”

Bibl. st.: S. et R. Waisbard, *Mirages et indiens de la selva*, Paris, 1958, 196s.. -

Het koppel Waisbard verkent Peruviaans Amazonië. Zij komen in het gebied van de Shipibo-Indianen van de rio Tamaya.

Haar ogen richten zich star op de onze. Een soort ‘perversie’ moet men in haar vermoeden.-- De bevreemdendste onder alle Indiaanse vrouwen die wij ooit zagen. “De Groene Gioconda” fluistert Monique. De kledij is heel en al jadegroen. Zij is de enige in het groen uitgedoste Indiaanse in alle rancheria’s van de rio Tamaya.

Overigens alles in haar is geheimzinnig. De glimlach die én zacht én wulps is. De lange, lange dunne aristocratische handen. De ogen volgen ons ononderbroken.-- “Waarom is zij in dat stralend groen gekleed? Waarom is haar linkerarm bloot en heeft haar bolero enkel één mouw? Waarom draagt zij geen sieraad - geen enkel - zoals alle andere Indiaansen? Zelfs niet de liaan rond de enkel! Geen meetkundige figuur op de kleren? -- Wie zou haar meester en heer zijn?”.

Eén feit is overduidelijk’: de Groene Gioconda leeft in afzondering.

Vrouwen zoeken ze niet op.-- “Heeft zij een dermate grote misstap begaan dat zij uitgestoten werd? Ofwel: is zij een soort heerseres die zich boven de kleine man in de jungle acht?”. Haar tambo bevindt zich op enkele meters van de andere tambo’s: dat soort ‘verbanning’ intrigeert ons ten zeerste.

De keukenarbeid verricht zij als andere Indiaanse vrouwen. De hele dag door. Haar fijngevormde hand roert de masato - gegiste drank - om in een kom vóór haar. Als een yogini zit zij daarbij op een mat van droge blaren.

Een meisje.-- Gekleed in een lang wit lijfje. Het meisje leunt bevreesd tegen haar aan. Het heeft dezelfde troebele blik. Meteen dezelfde allure van een gioconda. Ongetwijfeld haar dochttertje.

Opm.-- Het boek heeft een foto van haar. “De blik zwaar en troebel. Een enigmatische glimlach, een naakte arm, een kunstenaressenhand. De Groene Gioconda roert in de masato, een Indiaanse drank gemaakt uit gekookte maniok die door vrouwen - de Shipibo zijn matriarchaal - gekauwd wordt, uitgespuwd wordt en gist. Het is de drank der orgiastische vieringen”.

Genesisische of verwekkingsreligie(s).

Gaan wij heel even in op een vaak door ‘specialisten’ geminimiseerd aspect, de genesische inslag van religie(s).

In de Bijbel treffen wij de term ‘tôledôt’ aan (*Gen. 2:4* (de ‘afstammingsgeschiedenis’ van de hemel en de aarde toen zij ‘geschapen’ werden); *6:9*; *25:19*; *37:2*). In *Efes. 3:14* heeft Paulus het over de Bijbelse vervanging van de heidense ‘genesische’ religie door “de Vader die alle ‘patria’, naamdragende verwekkingsgroep, in de hemel en op de aarde zijn naam geeft”.

Genesische religies.-- Bibl. st.: A. Lefèvre, La religion, Paris, 1921, 145/168 (Le culte de la génération); 248/262 (Les génies).

Steller begint met te stellen dat het hierbij om een slagader van de niet-Bijbelse religies gaat. Doch om het levend te maken een paar voorbeelden.

O.c., 147.-- In Frankrijk treft men bijna overal rechtopstaande stenen aan waaraan men een magisch vermogen inzake mannelijke levenskracht en verwekkingsvermogen toeschrijft. Onvruchtbare meisjes en vrouwen ‘omarmen’ ze in alle geheim.

Zo: in Saint-Ours (Basses-Alpes) is er de gewijde rots waarover meisjes zich laten glijden om aan een verloofde te geraken.

De menhir van Bourg-d’ Oueil (Jura) is een steen waarrond men rondedansen uitvoert. De meisjes en vrouwen omarmen hem “op een welomschreven” (*opm.:* op erotische) manier.

De “pierre de Poubeau” wordt op Vastenavond in de vorm van “expressieve dansen” vereerd.

O.c., 149.-- De vrouwelijke levens- en verwekkingskracht (wat eigenlijk hetzelfde is) werd ‘vereerd’ in de gedaante van afgeronde, platte of van een groeve (schede) voorziene stenen alsook in die van heilige wouden, moerassige diepten of van afgronden.

Opm.-- Lefèvre benadrukt: men treft dit over de hele aardbol aan.

Mannelijke en vrouwelijke verwekkingsgeesten.-- Beginnen wij met wat antieke Romeinen terzake zegden.-- Volgens hen beschikte iedere man over een genius en iedere vrouw over een iuno, tegenwoordigstellingen van Jupiter en Iuno, de afstammingsgodheden der Romeinen. (*P. Grimal, Dictionnaire de la mythologie grecque et romaine, Paris, 1988-9, 165 en 244.*)-

Opm.-- Goden en godinnen immers hebben een zeer verwekkingskrachtige ‘geest’ (genius, iuno), die bij ieder bevruchtingsproces actief optreedt. Zodat wij nu begrijpen waarom de ‘heidenen’ seksualiteit zo sacraal duiden.

De verwekkingsgeest.-- Heidenen zagen ze zowat overal: in anorganische dingen (de verwekkingsrotsen bij de Australische Aborigines b.v.), in planten en dieren, in mensen, zoals gezegd, ook in instellingen (steden, de hele maatschappij,-- het Romeinse keizerschap b.v.).

Zo'n wezens 'ontstaan' (worden gegeneerd) ineen met plaats, plant, dier, mens of instelling en waarborgen er het (voort)bestaan van. In al wat ontvangenis, geboorte, -- huwelijk en zo is, spelen zij een hoofdrol. Zo is er bij de antieke Romeinen een genius van het huwelijksbed, dat daardoor 'gewijd' wordt.

De inzet.-- Het dynamisme is weerom de sleutel.-- Vanaf het absolute oerkoppel (bij de Grieken Gaia en Ouranos b.v.) over de koppels van kleinere groepen (volken, stammen, families b.v.) tot het ouderkoppel van een enkeling is immers de bevruchtingsenergie aan het werk, verbijzondering van de bredere levensenergie.

Voorouderreligie.-- Iedere enkeling, iedere groep vereerde in de eigen verwekkers (koppels) de energie die zij van die verwekkende wezens gekregen hadden en die zij aan hun nakomelingen doorgaven (Lefèvre, o.c., 161). De overleden verwekkers hadden weliswaar het land der levenden verlaten doch die (louter biologische) dood trof niet de schim, de Ziel met haar zielenlichaam van subtiele of fijnstoffelijke aard: het (in het gewezen biologische lichaam doorkomende) vermogen te procreëren o.g.v. hun (verwekkings)energie werkte voort vanuit de andere wereld.

M.a.w.: hun genius of iuno kwam actief tussen bij de conceptie.-

Opm.-- Lefèvre merkt op dat de term 'genius' als wortelbetekenis heeft 'verwekking' (cfr. genus (Grieks: genos e.d.m.)). De manes, vooroudergeesten, ook 'penates' of 'lares' (goed) en 'larvae' (boos) geheten, werden 'genii', resp. 'iuones' geheten.-- Zij golden als het teken van het altijddurende kosmische leven.

Opm.-- Lefèvre, o.c., 248, zegt dat de Grieken de naam 'daimon', verwekkings- en dus geluksgeest, gaven aan dergelijke wezens. Zo had Socrates zijn 'daimon'. Denken wij aan 'eu.daimonia' (gelukt levenslot dankzij de eigen daimon) en 'kako.daimonia', mislukt levenslot o.g.v. een boosaardige lotsgeest of genius, resp. iuno.

Opm.-- De discussie omtrent 'totemisme' heeft hier misschien (een gedeelte van) haar oplossing: de totem -- voorwerp, plant, dier-- is, immers een soort naamgevende levenskracht sedert de verwekking.

Satan, satanie en satanisme(n).

Wij zullen terzake kort zijn en het wezenlijke geven.-- In *Job 1:6*, - *2:1/13* (de satan als afbouwer van aards geluk) is 'satan' één of meer 'godszonen' (hogere geesten of 'engelen'). Als dusdanig behoort hij tot Gods 'hofraad', d.i. die hogere, machtige wezens met wie God het heelal bestuurt. Satan is 'tegenstander' (*1 Chron. 21:1*;- *2 Sam. 19:23*) en wel als verleider (de 'slang' in *Gen. 3:1vv.*) èn achteraf als beschuldiger (*Ps.109 (108): 6* ; *Matth. 4:1* (diaolos, duivel')). - Ziedaar kort wat O. en N. testament zeggen.

Volgens *Etudes carmélitaines, Satan*, DDB, 1948, 252/267 (Chez S. Paul) is de nieuwtestamentisch geduide Satan "de god van deze aion", de beheersers van deze wereld als tijdperk begrepen,-- centrum van "het lichaam der zonde", -- lichaam: d.i. occulte groep,- 'zonde', d.i. (grondige) afwijking van de Tien geboden,- 'zonde', begrepen als iemand, d.i. het kopstuk van de groep, Satan, de Duivel.

Gevolg: deze aarde (en zelfs de hele kosmos) zijn de poorten der hel (*Matth. 16:18*) die de sfeer waarin wij allen leven, 'verderven' (wat de indruk, bij grondig onderzoek, wekt van de absolute leegte (mataiotes).

De strijd.-- "Jezus, in de woestijn door Satan op de proef gesteld, verbleef te midden van 'dieren' (*Marc. 1:13*). Tegen Hem, gediend door (*opm.*: gewetensvolle) engelen, komt het kopstuk der boosaardige krachten (*opm.*: levenskrachten en wezens), de Satan of de Duivel, op. Inzet van de strijd is de mens die gered wordt of verloren gaat.

De vorst van de demonen (*opm.*: gewetenloze godszonen of engelen) - de vorst van deze wereld - beheerst het rijk van de dood (*opm.*: samenvatting voor "al wat onheil (de biologische dood inbegrepen) is"). Jezus, de vorst van het leven (*opm.*: 'leven' begrepen als 'vrede: d.i. "al wat heil is"'), komt om de heerschappij die hij zonder voldoende reden verworven heeft over de machthebbers van de aarde (*opm.*: *Matth. 4:8/9*), te ontnemen (*Matth. 9: 34*; *Joh. 12:31*; *Hebr. 2:14*; *Hand. 3:15*; *Openb. 1:5*) . Aldus A. Lefèvre, *Ange ou bête? (La puissance du mal dans l'ancien testament)*, in: *Etudes carmélitaines, G. Bazin e.a., Satan*, 1948, 13.

Steller maakt overduidelijk, de Bijbel weergevend zoals hij geschreven is, dat de 'heilige' (sacrale, gewijde) geschiedenis strijd is.

Deze grondstructuur van “de(ze) wereld” behelst dat Jezus niet in een heelal (aarde inbegrepen) terechtkomt dat enkel door de goddelijke voorzienigheid beheerst wordt maar mede door een steeds machtiger wordende satanie. Jahweh (O.T.), de H. Drie-eenheid (N.T.) komen slechts door in onze ‘duisternis’ (*Luc. 22:53*) o.g.v. strijd (*Efes. 6:12*) met “de elementen (*opm.*: voorop te stellen levenskrachten en wezens) van deze wereld” (*Gal. 4:3; 4:9; Coloss. 6:8; 6:20*), d.i. al die mysterieuze ‘gods-zonen’ (hogere, machtvolle wezens) die de aarde zoals zij is, beheersen in zeer hoge en volgens de Bijbel steeds toenemende mate.

Het dier.-- Deze samenvattende term voor al wat ‘tegenstander’ is, komt voor in *Ps. 72 (71): 9* (èn *11*), in *Dan. 7:11/12*.-- *Alfr. Bettholet, Die Religion des Alten Testaments, Tübingen, 1932, 131, n.a.*, zegt: “Op een mens lijkt het rijk van God zoals de wereldrijken op dieren lijken”. Steller zegt dit als commentaar op *Dan. 7: 9 /14* (*het laatste oordeel*).

Dààr komt plots “met de hemelwolken” (*opm.*: niet uit de onderaardse rijken der satanie) iemand met het uitzicht (*opm.*: versta: met het wezen) van een mens, aan wie alle macht geschonken wordt. Jezus paste deze tekst op zichzelf toe. Hij is immers diegene die heelal en aarde en aardbevolking zal bevrijden (*Rom. 8:19/22*). Wanneer hij in heerlijkheid terugkeert. Nu bevinden wij ons in een tussenfase.

Satanisme(n).-- ‘Satanisme’ definiëren wij als de wil en praxis om al wat Satan en satanie is, als leiding op zich te laden.-- Dit geschiedt op eindeloos verscheiden wijzen.

Op één ervan gaan wij heel even in.- *J. Lignières, Les messes noires (La sexualité dans la magie)*, Paris,1928. Steller zegt: zwarte missen lijken de ritus bij uitstek waardoor men Satan en zijn satanie oproept als de macht die deze aarde beheerst. Het onmiddellijk begeerde (de begeerte is het motief of drijfveer bij uitstek (o.c., 112; 194)) is “le succès dan l’ordre matériel” (o.c., 13). In alle zwarte magieën speelt “un certain sexualisme” een rol (o.c., 17) en richt men zich tot buitennatuurlijke wezens (‘élémentals’) aardse wezens, hogere en lagere. Men verleidt ze door “une ambiance attractive” (o.c. 20) te scheppen. Het door steller benadrukte ‘sexualisme’ speelt daarin een hoofdrol. O.m. door “la nudité” (O.c., 23).

Opm.-- Wat de Bijbel verzwijgt (om voorzichtigheidsredenen), wordt hiermee duidelijk: satanie als dierlijk is door seks te verleiden.

De paradox van de eucharistie.

Om de eucharistie te begrijpen behoort men ze te situeren in de taal van de Bijbel.-
Beginnen wij met een neutraal taalgebruik: ‘Vlees’ (= spierstelsel) en ‘bloed’ worden van ‘gebeente’ (stevigheid) onderscheiden bij dier en bij mens.

Metonymisch betekent ‘vlees’ soms het hele lichaam (*Lev. 13:13*).-- Noteren wij dat ‘bloed’ geduid wordt als ‘zielestof’ (levenskracht) bevattend. Wat in offers een hoofdrol speelt.

Ziel en ‘geest’ (goddelijke levenskracht).-

De ziel (nefesj, psuchè) maakt vlees en bloed tot iets levends (*Gen. 2:7*). Doch de ziel verwekt enkel natuurlijke (normale en paranormale (buitennatuurlijke)) vermogens. Het leven dat zij sticht wordt **a.** als bruto feit aanvaard, **b.** uitgezuiverd en **c.** op bovennatuurlijk vlak verheven door Gods geest (ruah, pneuma), die het eigenlijk door Jahweh, resp. H. Drie-eenheid bedoelde “eeuwige leven” verwekt.

Terloops: het hoofdstuk over de verrijzenis in *1 Cor. 15* (vooral *15:35/50*) staat of valt met het onderscheid tussen ziel en (goddelijke) geest of levenskracht. Vgl. *Joh. 5:29*.

Vlees en bloed.-- Onderscheiden wij een pejoratief en een melioratief taalgebruik.-

a.-- Pejoratief.-- *1 Kon. 22:38*: “De prostituees baadden in koning Achab’s bloed” (om levenskracht te verwerven).-- *Ps. 16 (15):4*: “De bloedplengoffers (der heidenen) zal ik nooit plengen”. Vgl. *1 Cor. 8:1; 8:7* (vlees en bloed aan afgoden geofferd).

Voor *Matth. 16:17*: “Petrus’ geloofsinzicht in Jezus’ ware wezen is er niet gekomen door vlees en bloed (*opm.*: gesitueerd binnen de poorten der onderwereldlijke wezens, zoals *Matth. 16:18* insinueert) doch door Jezus’ Vader die in de hemelen is” (want vlees en bloed zijn enkel ziel terwijl de Vader ‘geest’ is). In *1 Cor. 15:50* worden “vlees en bloed” met ‘bederf’ en “rijk van God” met ‘onbederfelijheid’ gelijkgesteld.

a.-- Melioratief.-- De eucharistie, vlees en bloed, is ‘geest’. Jezus nam wel vlees en bloed (ziel) aan maar o.g.v. zijn goddelijke levenskracht (‘geest’) als tweede persoon van de H. Drie-eenheid, doorgebroken door zijn verheerlijking (verrijzenis), zuivert hij vlees en bloed uit, verheft ze op bovennatuurlijk vlak.

Daardoor komt in de levenskracht voor de Bijbel een grondig nieuwe levenskracht (ruah, pneuma) die de voorbijbelse redt uit de greep van gewetenloosheid en ‘sheol’ (onderwereld).

In het licht van wat zo-even gezegd werd, lezen wij nu de Bijbel.

1.-- Marc. 14:22/24.-- “Jezus nam brood, zegende het, brak het en gaf het hun: “Neemt en eet: dit is mijn lichaam”. Daarop nam hij een beker, dankte en gaf hem hun: “Dit is mijn bloed (...).

2.-- Joh. 6:54.-- “Wie mijn vlees eet en mijn bloed drinkt, bezit het eeuwige leven”.

Opm.-- Het gaat hier over het verheerlijkte vlees en bloed van Jezus, natuurlijk, dat ‘geest’ in zich draagt en via de communie ‘geest’, goddelijke bovennatuurlijke levenskracht, schenkt. Dat is die fameuze ‘transsubstantiatie’ (omvorming van brood en wijn in Jezus’ vlees en bloed). Cfr. *Ps. 16 (15): 9/10*.

‘Communie’ (gemeenschap, deelname). - Paulus vergelijkt.

a. - 1 Cor. 10: 19. - “Het vlees dat men (in heidense tempels) aan afgoden offert. Het is aan demonen (boze geesten) en niet aan God dat men het offert. Welnu, ik wil niet dat gij in gemeenschap treedt (‘communiceert’) met de demonen”.

b.-- 1 Cor. 10: 16.-- “De beker (*opm.:* der eucharistie) is hij niet gemeenschap (‘communie’) met Christus’ bloed? Het brood (...): is het niet gemeenschap met Christus’ lichaam?”.

Onverenigbaarheid.-- 1 Cor. 10: 21.-- “Gij kunt niet uit de beker van de Heer Jezus èn uit die van de demonen drinken. Gij kunt niet aanzitten aan de tafel van de Heer en die van de demonen”. -

De reden. - Zoals *Gen. 6:3* - de axiomatische tekst van de hele Bijbel - zegt: demonen vertegenwoordigen, om reden van gewetenloosheid (“harmonie der tegengestelden” (*Gen. 2:9, 2:11, 3:5, 3: 22:* kennis, d.i. thuis zijn en in goed en in kwaad)), “vlees (en bloed)” (begrepen als gewetenloosheid en dus louter natuurlijk leven (ziel) en verderf, terwijl Jezus ‘geest’, goddelijke levenskracht (ruah, pneuma), vertegenwoordigt (vgl. *Gal. 5:16 / 25*)

Godsoordeel.

1 Cor. 11:27.-- “Wie ontierend het brood eet en uit de beker (der eucharistie) drinkt, bezondigt zich aan het lichaam en het bloed van de Heer”. -

1 Cor. 11:30.--”Daardoor zijn er onder u, Corinthiërs, vele zieken en verziekten en zijn velen gestorven”. Zoals *Gal. 6:7* zegt: “God laat niet met zich spotten”.

Opm.-- De zwarte missen der satanisten zijn van zo’n ontoring een opperste graad: zij willen de heilige levenskracht van de Heer zonder de gewetensvolheid die er de absolute voorwaarde van is. Altijd opnieuw *Gen. 6:3!*

Religie is letten op het heilige.

Bibl. st.: *K. Leese, Recht und Grenze der natürlichen Religion, Zürich 1954, 195.--*
Seneca van Cordoba (1/65), Brief 41, zegt wat volgt.

Leidt uw weg toevallig tot in een woud met een dicht bestand van oude en boven de doorsnee hoogte uitreikende bomen die, door het vele ineen vergroeid zijn van de elkander verdringende takken, het zicht op de hemel beletten, dan zal de proceritas silvae, de verhevenheid van het woud, het secretum loci, het geheimzinnige van het oord, de admiratio, het wonderlijke, van dit dichte ononderbroken rijk van schaduwen niet nalaten in u de fides numinis, het geloof aan goddelijk heersen, uit te lokken.

Valt gij op een grot die diep in het erboven gesitueerde rotsgebergte neer reikt - niet door mensenhand gemaakt maar door natuurkrachten in zo'n opvallende omvang geschapen - , dan zal quaedam religionis suspicio, een soort aanvoelen van het heilige (goddelijke), uw ziel doorvaren.

De bronnen van grote stromen zijn voor ons heilig. Waar op verrassende wijze - wij weten niet waarvandaan - een geweldige stroom opborrelt, daar zijn altaren opgericht. Heetwaterbronnen zijn voorwerp van verering en vele stille waters hebben een soort wijding opgedaan dankzij hun schaduwrijke omgeving of door hun ondoorgroendelijke diepte.

Ziedaar, in vertaling, de tekst van Seneca, die als stoieker de invloed van Poseidonios van Apameia (-135/-51); voorloper van het neoplatonische denken) onderging.

Commentaar.-- Leese.-- Er is niet enerzijds het doorleven van de natuur (woud, grot, stroom, heetwaterbron e.d.m.) en anderzijds geloof aan godheden als iets totaal apart. Wel is er natuurbeleving die tegelijk sacraal is en doorheen de natuurdingen het heilige (der antieke godheden) laat kennen.

Zo verstaan wij S. Paulus, *Rom. 1:20*, waar hij - maar ditmaal Bijbels en niet antiek-stoïsch - zegt dat de onzichtbare volmaaktheden van God, de Bijbelse God, kenbaar zijn doorheen "zijn werken", d.i. de geschapen dingen.-- Wie niet (algeheel) gesecculariseerd is ervaart nog in zijn zielenleven iets van die primitieve en antieke religiositeit.

'Heilige' (sacrale) aardrijkskunde.

Bibl. st.: W.B. Kristensen, *Verzamelde bijdragen tot kennis der antieke godsdiensten*, Amsterdam, 1947, 254/ 260.

“De Griekse steden die Pulos, toegang, heetten, werden “poorten der hel” geheten”. (O.c., 255).

“Gij zijt Petrus, steenrots, en op deze steenrots zal ik mijn kerk bouwen en de poorten der hel zullen haar niet overweldigen”, zei Jezus (*Matth. 16:18*).- Wat betekent de uitdrukking?

Memphis (Egypte).-- Latere Griekse schrijvers zeggen dat de muren de stad beschermden tegen overstromingen en vijanden. Maar dit is een seculaire duiding.

Sokaris, Osiris, ptah, Sebek, Anubis, Neit, Hathor, de Nijlgod Hapi worden steeds met inbegrip van “de muur (domein)” gedacht. De tempel van Sebek, de krokodillengod, heet “de muur van Sebek”, Of: “In de muur van Sebek gaat Ptah ten zuiden van zijn muur stralend op”.-- De seculaire (aardse) muren zijn tegelijk ‘heilige’ mythische muren.

Welnu, de hoofdgodheden van Memphis waren godheden van de aarde en de onderwereld ('hel'). De stad was hun zichtbare woonplaats (domein, werkgebied) maar hun eigenlijke woonplaats was het dodenrijk. De stad en haar burcht - beide de muur geheten - zijn de zichtbare tegenwoordigstelling (“similitudo participata”, gelijkenis en samenhang) van “de hel”, de onderwereld.

Thebe (Griekenland).-- Niet alleen de Egyptenaren maar ook andere antieke volkeren hebben het dodenrijk als een door muren omringde burcht opgevat. Ja, zij hebben hun steden als ‘beelden’ (metaforisch en metonymisch) van dit land van ‘het eeuwige leven’ (*opm.*: ‘eeuwig’ niet in de Bijbelse zin, maar in de heidense zin van open ondergaand leven) beschouwd. Zoals Memphis.

Demeter (de hoofdgodin), Dionusos, de Kabeiroi (Cabiren), Harmonia met haar zoon Poludoros (Plouton) ‘woonden’ binnen Thebe. Demeter’s heiligdom stond op de burcht (Kadmeia) en heette “het eiland der gelukzaligen”, d.i. het land van het ‘eeuwig’ leven.

De dichter Pindares (-518/-438) zegt dat de bij de godheden geliefde gestorvenen het onvergankelijke leven bereiken “in de burcht ('tursis') van Kronos (*opm.*: een oppergod) op het eiland der gelukzaligen”.

Let wel: niet enkel Thebe’s burcht doch de gehele stad was de zichtbare tegenwoordigstelling van de ‘andere’ (onder de aarde gesitueerde) wereld. Zodat de inwoners eigenlijk in de onderwereld woonden, reeds nu op deze aarde. Meteen verstaan wij beter wat de kerk in Jezus’ geest eigenlijk betekende.

Het voedsel als 'heilig' voedsel.

Bibl. st.: W.B. Kristensen, *Verzamelde bijdragen tot kennis der antieke godsdiensten*, Amsterdam, 1947, 291/314 (*De rijkdom der aarde in mythe en cultus*).

Hoofdaxioma terzake: de onderaardse godheden zijn de bron van de rijkdom der aarde, op de eerste plaats van de voorraad levensmiddelen (plantaardig, dierlijk voedsel, die als dusdanig 'heilig' zijn).

De slaven/ slavinnen. - Cfr. o.c., 201/229 (De antieke opvatting van dienstbaarheid). -- De heiligheid van b.v. de krijgsgevangene werd niet opgeheven wanneer hij/ zij als slaaf/ slavine in 'dienst' genomen werd nadat hij/ zij "sub corona" bekranst, gekocht was: hij/ zij bleven aan de godheden gewijd,-- in Rome aan de Lares familiares (familiegeesten) en aan Saturnus, die met Dis Pater, bron van onderaards leven, gelijkgesteld werd. Saturnus werd zelf als slaaf uitgebeeld in de tempel bij de Capitolinus in de gedaante van een gebonden slaaf. Dat gebonden zijn betekende de dode toestand (neergang) waaruit het leven verrijst (opgang).

Goddelijke zegen rustte op de arbeid der slaven/ slavinnen als middelaars/ middelaresses, tussen godheid en mensen. Zij verzamelden de rijkdom der aarde in voorraadkamers en graanschuren en bereidden op de haard, waar het aardvuur brandde, d.i. het heilig haardvuur, het eten voor het gezin.

Mola salsa.-- De vestalinnen, maagden die het heilig haardvuur/ aardvuur van het Romeinse volk bewaakten, bereidden de mola salsa, een mengsel van ritueel op grove, primitieve wijze gemalen korenaren (geplukt op even rituele wijze bij de nieuwe oogst) en in water opgelost zout, - dat eveneens ritueel bewerkt werd. De mola salsa werd naar de penus Vestae, de voorraadkamer van de godin Vesta, godin der maagden, gebracht.

De oude Romeinen zagen in de mola salsa het heilig, d.i. energiegeladen, prototype van alle voedsel. "Iedere spijs was heilig doordat daarin een goddelijke energie - de energie van het zich vernieuwend leven - actief was". (O.c., 309). Maar de mola salsa was op uitstekende wijze draagster van goddelijke kracht. De rituelen ter bereiding hadden immers tot doel in dit type van spijs de goddelijke energie tot onbelemmerde ontvouwing - 'dynamisering' - te doen komen. Als 'reine' belichaming van het opgaande leven der onderaardse godheden kon zij tot 'consecratio' van andere offergaven dienen.

Primitief denken: de mythe.

Bibl. st.: P. Grimal, *Dictionnaire de la mythologie grecque et romaine*, Paris, 1988-9, 308 (*Narcisse*), 312 (*Némésis*).-- Wij volgen één der versies van de narkissosmythe.

Narkissos (Lat.: Narcissus) stamt af van de god van de Kefisosrivier en de nimf Leiriopè. Bij zijn geboorte zegt de blinde ziener Teiresias: “Het kind, indien het niet zichzelf aanstaart, zal een hoge ouderdom bereiken”. -- Volwassen geworden wordt Narkissos, om reden van zijn schoonheid, voor talloze meisjes en nimfen (natuurgeesten) voorwerp van verliefdheid. Maar hij ging daar nooit op in.-- Ook de nimf Echo (Weergalm) werd op hem verliefd. Zonder iets te bereiken. Wanhopig geworden werd zij eenzamer en eenzamer,-- magerder en magerder. Totdat van haar enkel nog een klagende stem als weergalm overbleef.

Nemesis.-- Nemesis is de godin die “wraak der godheden” is,-- vooral daar waar grensoverschrijding - ‘hubris’ - plaats grijpt die de goddelijk-demonische heelalorde zou storen.

De afgewezen meisjes en nimfen wenden zich daarop tot Nemesis. Deze werkt een ‘atè’, godsoordeel, beter: goddelijke wraak als herstel van de orde, uit. Zij wacht op een stikhete dag. Narkissos gaat op jacht en valt ten prooi aan een hevige dorst. Over het water van een bron buigt hij zich en “staart zichzelf aan”. Daarop wordt hij dodelijk verliefd op zijn eigen spiegelbeeld in het water. Hij wordt voor de omgevende wereld onverschillig en sterft ter plaatse.-- Waar hij stierf, ontstaat een bloem, de narcis.-

Opm. -- In een Boiotische versie is het een jongeman, Ameinias, die op Narkissos verliefd wordt en zich doodt met het zwaard dat Narkissos hem laat geworden.-- Dat toont aan dat de mythe vele vormen kan aannemen.

Structuur.-- Stuurkundig: normaal gedrag inzake liefde; afwijking ervan; herstel. Nemesis’ rol in het heelal situeert zich hierin.

Inzet.-- Een mythe is natuurlijk een verhaal. In de sacrale zin - en niet als literair tijdverdrijf - is de inzet de levenskracht: Narkissos, door zijn stugheid, put de levenskracht van Echo uit (die door haar overdrijving ook de eigen levenskracht helpt uitputten). Nemesis straft Narkissos niet om het even hoe: zij mikt op zijn levenskracht; de bron van zijn leven en zijn geluk. Maar dat is religie.

Gaia. De oermoeder.

Bibl. st.: C.J. Bleeker, *De moedergodin in de oudheid*, Den Haag, 1960, 25vv. (*De Oermoeder*).

Staan wij stil bij een thema dat nog steeds de aandacht van religie- en cultuurhistorici trekt, zoals blijkt uit R. Fester e.a., *Vrouw en macht (Vijf miljoen jaren oergeschiedenis van de vrouw)*, Helmond/Antwerpen, 1980 (*// Weib und Macht*, Frankf. a. M., 1979).

Het Helleense model.-- Voor de antieke, ja, archaische Hellenen was 'gè' of 'gaia', aarde, behalve wat wij heden "de aarde" heten, tevens de zichtbare tegenwoordigstelling van "de oudste godheid". Hesiodos, de dichtende denker (-800 /-700), in zijn *Theogonia* (letterlijk: oorsprongsgeschiedenis der godheden), vertelt de mythe.

"In den beginne" (wat tegelijk betekent "in de tijdelijke aanvang" en "als blijvende oorsprong d.i. "als blijvende (beginsel) oorsprong vanaf het heelalbegin") was er enkel 'chaos' (leegte). Plots, binnen de lege ruimte, 'ontstonden' Gaia, de Aardgodin, en Eros, de erotische god. Dankzij een magere tussenkomst van Eros 'genereert' Gaia Ouranos, de Hemelgod, haar gelijke. Daarna ordent zij de "lege ruimte" of 'chaos' (verwar niet met 'wanorde') "de hoge bergen en 'Pontos', de Zeegod".

Samen met Ouranos baart zij zes mannelijke en zes vrouwelijke Titanen (te duiden als "wilde, cultuurloze, goden en godinnen", drie Cyclopen (eenogige monsters), drie honderdarmige monsters.-

Opm. -- Men vergete niet dat mensen als Hesiodos tegelijk 'zieners', mantisch begaafden, waren en niet zomaar iets uitvonden wanneer zij hun 'inzichten' inzake het heelal, d.i. "al wat was, nu is en ooit zijn zal" (een ontologisch begrip), in poëtische taal uitten. M.a.w.: wat Hesiodos 'ziet' (inziet), weerspiegelt werkelijk de oertoestand van het heelal. Althans zoals zijn mantiek hem waarneemt.

Demonisch.-- De omvattende Oergodin is een 'demonisch' wezen in de zin van W.B. Kristensen: zij is 'dubbelhartig', zoals Bleeker zegt. Zij "geeft-en-neemt" (heil-en-onheil). Zij wordt verzinnebeeld in "de doos van Pandora", het recipiënt waarin de aarde, denk: de Aardgodin, "zowel leven als dood" (Bleeker, o.c., 28) als haar 'geschenken' opbergt.

Opm.-- "moeder Aarde", -- Zoals G. De Schrijver, *Pachamama (Moeder Aarde en de strijd om democratische rechten in Peru)*, in: *Streven* 54 (1986): 3 (dec.), 223/236, zegt, wordt in Peru bij de buitenmensen de Aardmoeder nog met vrees-en-hoop vereerd. Net zoals in India b.v. of elders.

Themis, de oergodin der Hellenen.

Bibl. st.: F. Flückiger, *Geschichte des Naturrechtes, I (Die Geschichte der europäischen Rechtsidee im Altertum und im Frühmittelalter)*, Zollikon-Zürich, 1954, 17/34 (Themis).

Steller onderscheidt in de sacrale grondslagen van het oudste, archaische Helleens rechtswezen twee lagen, 'themis' ('Themis') en 'dikè' ('Dikè'). Themis is 'chthonisch' (= tellurisch, aardgebonden), Dikè is 'olympisch', lichtgebonden.

Themis, de oergodin, in/ boven Themis, het rechtswezen.-- Themis, de oergodin, is een 'moedergodin', titanisch (ongecultiveerd) van aard,-- "dochter van" (wezensgelijk) van Gaia, de oergodin bij uitstek, en haar oertelg, Ouranos (letterlijk: de Hemel). "Zij wordt soms zelfs met Gaia, Moeder Aarde, gelijkgesteld"(o.c., 29) .

Opm.-- Dit betekent dat zij 'geweten' in onze zin niet kent, wel lotsbepaling (wat een irrationeel 'geweten' behelst). M.a.w.: zij volgt als lotsbepalende godin de irrationele impulsen (harmonie der tegengestelden) van haar 'hart' en is dus onvoorspelbaar. Dit is tevens goed-en-kwaad, heil-en-onheil, bezorgend.

Haar rechtswezen, Themis.-- Zij is zicht- en tastbaar aanwezig en actief in haar 'domein': allereerst bloedverwantschap (huwelijk, kinderrijkdom, bloedwraak (n.a.v. het vermoorden van vader/ moeder, zuster/ broer b.v. gastvrijheid, dan oerreligie (riten, vooral huiselijke ritens (offers), gastvrijheid,-- eed zweren. Dit alles betreft het aardse, ja, aardgebonden leven.

Maar haar domein betreft ook de dood: zij is thuis in de Hades, de onderwereld of 'hel' (niet zozeer in de Bijbelse zin), die én de doden én de titanische en aanverwante wezens behelst. De erediensdienst der voorouders behoort tot haar sfeer. Alsook de nacht, zowel als natuurlijk fenomeen als als Nachtgodin, die haar wezen zelf is.

Lotsgodin. Al wat de 'wijsheid' - obscure wijsheid - der helderziendheid (orakels, genezers/ genezeressen e.d.m. (vooral al wat verrijking of verarming is)) is, legt zij bloot want zij beschikt over de 'a.lêtheia', de onthulling (indien het met haar grillen overeenkomt), inzake lotgevallen.

Uxorisch recht.-- Gaat het over een dynastie, dan is hààr vertegenwoordigster de vorstin. Deze - en niet de mannelijke vorst - is het vorstendom. Zo werd Odusseus pas vorst door het huwelijk met Penelopeia.

Besluit.-- Men ziet dat de Oergodin a.h.w. het fundament is.

Odysseus' hellevaart (Homerus).

Odysseus, vorst van Ithakè (heden Theaki), daalt in, de onderwereld der voorouders af o.m. om de waarzegger of ziener Teiresias te raadplegen. (Vgl. *1 Sam. 28: 3/15 (Saiül raadpleegt Samuël)*). Bij zijn aankomst (op een plek op aarde daartoe geschikt, geheiligd) offert hij een ooi en een ram, beide zwartharig.-- Wij lezen gewoon het verslag van *Homèros* (Lat.: Homerus), *Odusseia XI:1vv.*

1. Nadat ik dus smekend de menigte der doden had opgeroepen, greep ik de schapen en slachtte ze allebei boven de kuil (*opm.*: laagaltaar): donker liep het bloed eruit èn uit de Erebos (*opm.*: duistere onderwereld) kwamen vele zielen der indertijd ontslapenen opgerezen.

Bruiden en jonge mannen kwamen alsook met kommer beladen oude mannen en nog kinderlijk jeugdige meisjes met in hun hart een vroege treurnis. Velen ook kwamen op die door koperen lanssen gewond waren: in de oorlog gesneuvelde mannen met door bloed bezoedelde wapenuitrusting.-- Dicht opeen verdrongen zij zich van alle zijden rond de offerkuil,-- met gruwelijke kreten. Bleke ontzetting beving mij. Snel gaf ik daarop bevel en dreef mijn goede makkers ertoe de beide schapen, geveld door het gruwelijke erts (*opm.*: mes, zwaard), te stropen en te verbranden, terwijl zij daarbij luid de godheden aanriepen alsook de hoge macht van de Hades (*opm.*: de Onderwereld) en de schrikwekkende Persefoneia (*opm.*: Lat.: Proserpinal de partnerin van de god Hades, of de Onderwereldgod). Onderwijl rukte ikzelf snel het zwaard van de heup en belette de wiegende hoofden der doden het bloed te benaderen voordat ik Teiresias raadpleegde.-

Opm.: Scherpe metalen voorwerpen, indien goed gericht met de gedachte, stoten zielen, schimmen, geesten af. Deze worden immers aangetrokken door niet het biologische bloed maar door de levenskracht die als een aura het bloed omgeeft en 'voedend' (opkikkerend) werkt.

2. Daar kwam de geest van Teiresias, de Thebaanse ziener, met gouden staf op. Hij merkte mij op en begon: "Edele zoon van Lairtes, vindingrijke Odysseus, waarom, onzalige, hebt gij het zonnelicht verlaten en kwaamt gij hierheen om de doden te zien met het oord hunner treurigheid? Maar ga achteruit en verwijder het zwaard van de offerkuil opdat ik van het bloed drinke en u bedrogvrije dingen verkondige". Zo sprak hij. Ik ging achteruit en stak het met zilver beslagene zwaard in de schede terug. Hij dronk van het zwarte bloed. Daarop begon de doorluchtige ziener (...).

3. Daar bespeur ik de ziel van mijn aflijvige moeder. Doch als sprakeloos zit zij bij het bloed. Haar eigen zoon wil zij niet aankijken. Zij gunt hem geen woord.-- “Zeg mij, vorst (*opm.*: Teiresias), hoe zou zij mij herkennen,-- zien dat ik het ben?”. Zo sprak ik.

Dadelijk antwoordde hij en zei tot mij: “Met verstaanbare woorden druk ik het voor u uit en geef het u te verstaan: al wie onder de aflijvigen toestaat van het bloed te drinken, zal u leugenvrij toespreken; maar al wie gij dat weigert, zal zwijgend opnieuw verzwinden”. Zo sprak de ziel van de vorstelijke Teiresias en verdween daarop snel het Hadestehuis in. Dit nadat zij (*opm.*: Teiresias’ ziel) mijn lot had voorspeld.

Ik bleef daar zitten en wachtte totdat eindelijk mijn, moeder opdaagde, van het donkere bloed dronk en mij onmiddellijk herkende. Met jammergeluid uitte zij de gevleugelde woorden: Mijn kind, hoe kwaamt gij hierbeneden,-- in de nevelige duisternis, nog levend? Want moeilijk valt het levenden dit hier te zien (...).

Tot daar drie uittreksels die een zicht bieden op wat de archaische Grieken deden wanneer zij met resultaat, d.i. met offerbloedzielsenergieën (de vrouwelijke ooi en de mannelijke ram) verrijkt, doden opriepen om het lot - vooral het toekomstige lot - te leren kennen.

Opm.!-- Verlichte geesten - rationalisten van modern allooi - duiden Homeros’ verhaal als ‘fantasie’, d.i. totaal uitgevonden inbeelding. Dit komt doordat zij die praxis niet zelf beoefend hebben en dus als buitenstaanders beoordelen.

Moderne spiritisten trachten dit na te bootsen. Vaak zonder succes, d.i. met als resultaat bedrieglijke doorgaven van zgn. geesten (liefst van de familie ofwel beroemdheden).

Let erop hoe Homeros’ tekst zeer duidelijk stelt dat

- a. materie, hier: bloed,
- b. geladen met levenskracht (Gr.: *dunamis*),
- c. vatbaar voor het doorgeven van ‘bedrogvrije’ informatie de driedubbele structuur uitmaakt van een hellevaart, d.i. een ‘zien’ in de onderwereld.

Inderdaad Odysseus, gelijk de meeste archaische vorsten, moet zelf ook ziener geweest zijn. Zo niet kon hij gewoonweg noch de schimmen noch de ziener Teiresias noch zijn moeder ‘zien’.-- Homeros veronderstelt een publiek dat met ‘zien’ en de sacrale voorwaarden ervan vertrouwd is.

Incubatie (genezingsruimteslaap., tempelslaap).

Bibl. st.: C.A. Meier, *Antike Inkubation und moderne Psychotherapie*, Zürich, 1949.-- Wij ontnemen het bijzonderste.

Incubatie.—

‘Incubare’, in het Latijn, betekent “in de genezingsruimte slapen”. Deze ruimte of plaats heette in antiek Grieks ‘katabasion’ plaats waarin men komt door afdaling. Immers, gewoonlijk onderaardse wezens - godheden, daimones (tussen godheden en lagere wezens in levende wezens) e.d.m. - verschenen (‘epifāneia’, epifanie, intrede) (domein) daar als antwoord op gebeden van een zieke. Het communicatiemiddel bij uitstek tussen de genezende wezens en de zieke was de droom, maar dan een therapeutische (diagnose en therapieaanduidende) droom. De droominhoud werd daarop in het heiligdom uitgevoerd. Of: mèt de droom geschiedde de genezing of de droom leidde ze in.-- M.a.w.: men sliep in het onderaardse heiligdom om geïnspireerd te worden (een vorm van mantiek).

Similia similibus. (sympath(et)isch) –

Het gelijke (origineel) door middel van het gelijke (model).-- “In de antieke genezingsplaatsen werd een uitgesproken ‘homeopathie’ (*opm.:* in de brede zin) bedreven: het goddelijke (*opm.:* in de heidense zin), nl. de ziekte (*opm.:* door een hoger wezen veroorzaakt), wordt door het goddelijke, nl. de ziekte veroorzakende godheid of geest, genezen”.

M.a.w.: de heidense hogere wezens zijn “harmonie der tegengestelden”. Zij maken ziek en - indien gunstig gestemd, - genezen zij. “Heil en onheil waren van hen afkomstig” zegt W.B. Kristensen. En het opgaande leven en het neergaande leven komen uit één en dezelfde bron, die demonische wezens.

De grondregel. –

Het orakel (godsspraak) van de olympische god Apollon terzake luidde: “Ho trosas iasetai” (Degene die de kwaal verwekte, zal ze genezen).-- Meteen hebben wij te doen met een mysteriereligie: degene die ‘ziet’ (mantisch), is de incubant(e); dat wat hij/ zij ‘ziet’ (paranormaal waarneemt), is de droom (het genezingsproces); het ‘mustèrion’ de sacrale handeling of ‘mysterie’, is het genezingsproces in uitvoering.-- Dat heette ‘mystische’ genezing.

Opm.: Het beroemdste heiligdom was “Epidauros hiëra”, het heilige Epidauros, 9 kilometer van de stad Epidauros, in Argolis. Vanaf de zesde eeuw voor Christus tot de derde na hem. Maar iedere beduidende stad had haar asklepieion.

Nachtelijke demonie.

Bibl. st.: A. Bertholet, *Die Religion des alten Testaments*, Tübingen, 1932, 9 en 13 (Dämonistisches). Bertholet is ervan overtuigd dat volgende ‘woorden’ (geschiedenissen) met “hogere, goddelijke wezens” (el, elohim) te doen hebben. Wij lezen met hem.

Gen. 32: 25/32.-- Jakob bleef alleen over.-- Een mens worstelde met hem tot aan de dageraad en toen hij zag dat hij Jakob niet aankon, nam hij hem bij het heupgewricht zodat het ontwricht werd. De man: “Laat mij los. De dageraad is al aangebroken”. Jakob: “Ik laat u niet los tenzij gij mij zegent”. Hij: “Hoe heet gij?”. “Jakob”. “Men zal u voortaan niet meer Jakob heten maar isra.el (letterlijk: gevecht.-goddelijk wezen) want gij hebt met een elohim, een hoger wezen, geworsteld en overwonnen”. -- Jakob: “Uw naam?”. Doch de man: “Waarom vraagt gij naar mij naam?”.

Opm.-- *Exod. 3:13v., Ps. 54:3, Recht. 13:17v.* verraden dat de kennis van de naam (naam-en-rol) macht verleent.

En de man zegende hem ter plaatse.-- Jakob kleeft de naam peni.el (letterlijk: aangezicht goddelijk wezen) op die plek, “want - zo zei hij - ik heb een elohim, goddelijk wezen, gezien van aangezicht tot aangezicht en het overleefd”. Sindsdien hinkte hij aan de heup.

Opm.-- De “mens-in-vlees-en-bloed” - een el of elohim - was blijkbaar een demonisch wezen dat Jakob als Jahwehgelovige aan de tand wou voelen,-- in een geïncarneerde en dus bedrieglijke gedaante.

Job 4: 12/16 (18) - Elifaz.-- Ik had ook een vluchtig gebeuren. Ik hoorde er het geritsel van(...). Een ademtocht streek over mijn gelaat. Het haar van mijn lijf kwam recht. Iemand rees op. (...). Stilte. Tot een stem hoorbaar werd: “Is er één sterveling met God in orde? (...). Zelfs in zijn dienaren (*opm.:* engelen) heeft God geen vertrouwen en zijn engelen levert hij het overtuigend bewijs van fout (...)”

Deze twee teksten uit de Bijbel, in zijn oudste gedeelten, zijn getuigeresten van het zeer primitieve Israël. Bij alle primitieven is de nacht (*Joh. '13:30'*, “Het was nacht”) het uur der demonische, deels goede deels boosaardige, “goddelijke, versta: hogere, machtige, wezens” die de mensen in het diepste van de slaap (*Job 4:13*) ‘bezoeken’. Niet dat zoiets vaak voorvalt. Maar het gerucht daaromtrent is al voldoende om “angsttrillingen en beven” (*Job 4: 14*) te bezorgen.

De ethische revolutie van de Bijbel.

Bibl. st.: K. Leese, *Recht und Grenze der natürlichen Religion*, Zürich, 1954, 295ff..

-- In de heidense religies, voor zover natuurreligies, wekte de ontmoeting met het heilige in de natuur gemakkelijk erotiek op. Steller schetst als volgt de Bijbelse revolutie terzake.

De Vooraziatische Semitische religie der Kanaäneeërs was er een van akkerbouwers en wijngaardeniers.-- de oppergod was Baal, aanwezig in de vele plaatselijke Baals, d.i. Heren of bezitters van vruchtbare oorden of voorwerpen, zoals bomen en bossen, bronnen, vijvers meren en stromen. Zijn eredienst verliep bij voorkeur op ‘hoogten’ (heuvels, bergen) onder de blote hemel. Men offerde vruchten en opbrengsten van het land. Gedenkstenen in fallusvorm verzinnebeelden, nevens het altaar opgericht, de a.h.w. zichtbaar tegenwoordig gestelde vruchtbaarheid van de god. De jonge stier was verder ook zijn zinnebeeld.

Bij iedere Baal was de oppergodin, de asjera (Fenicisch: Astarte, Babylonisch: Isjtar, Zuid Arabisch: Athtar, Syrisch: Athar of Atargatis) toegevoegd. Zij is de levengevende-en-levenvernietigende (wat W.B. Kristensen “harmonie der tegengestelden” heet) godin van de plantaardige en dierlijke alsook, natuurlijk, menselijke vruchtbaarheid in geslachtelijke praxis en eros. Zinnebeeld is de naakte, met beide handen de borsten vasthoudende vrouw.

Seksuele religie.-- Astarte werd bij de Babyloniërs “de hiërodoule der goden” geheten: op zoek voortdurend als ongehuwde vrouw naar “haar baal”, haar geliefde-en-gemaal. Haar zinnebeeld is de asjera, de “houten paal” die de heilige boom, vruchtbaarheidssymbool, verbeeldt.

De gewijden.-- In dienst van de godin staan mannen en vrouwen (Hebr.: kedesj, Grieks: hiërodoule) die als wijmannen en wijvrouwen in de tempels sacrale seks plegen ter ere van Baal en Astarte. Bij het offer en offermaal hoorden wijndrinken, dans met muziek, roes en vervoering.

De Jahwehreligie.-- Buiten Israël en binnen Israël (syncretisme) werden de profeten geconfronteerd met dergelijke religie. Met de hun eigen scherpzinnigheid trokken zij het demonisme bloot van de natuurreligieuze praktijken. Zij voerden - trachtten in te voeren - Jahweh, Opperwezen boven alle godheden, in met de tien geboden, d.i. geweten.

De zwarte madonna's.

Bibl. St.: S. Cassagnes-Brouquet/ J.-P. Cassagnes, *Vierges noires (Regard et fascination)*, Rodez, 1990-2.

Uitgangspunt van het boek is het feit dat binnen de katholieke wereld, vooral in Frankrijk (binnen Frankrijk le Massif Central (+ Auvergne)), een aantal beelden vereerd werden (en nog worden) die een O.L. Vrouw met kind vertegenwoordigen maar waarvan gelaat en handen 'zwart' zijn. Het misschien bekendste bedevaartsoord is Rocamadour (Lot).-- Het probleem is de oorsprong.

Hypothesen.

a. De 'wetenschappelijke' (een of andere scheikundige inwerking maakte de beelden zwart; de rook der brandende kaarsen; rituele wassingen met wijn in een spons; toevallige zwartwording die navolging vond) blijkt met de feiten onverzoenbaar.

b. De 'esoterische' (de madonna werd zwart geschilderd als weergave van Maria's voorweten van Jezus' lijden en dood; het Hooglied dat een vers vertoont: "Zwart ben ik"; nog mysterieuzer theorieën) blijken eveneens ontoereikend.

c. De 'Keltische' ('Gallische') hypothese, die beweert dat de zwarte madonna een kerstening is van de aloude Keltische vruchtbaarheidsgodinnen, zittend op een troon, de borst gevend aan een baby. - Deze 'moedergodinnenerdienst' is veel breder verspreid dan in het Keltische gebied. Feit is dat deze godinnen heel wat punten gemeen hebben met de zwarte madonna's: dieren worden ermee verbonden (Epona, beschermster der doden, is begeleid door een paard; 'Brigantia' (Brigitte) genaamd wordt zij als vruchtbaarheidsgodin der vrouwen en dieren vereerd); miraculeuze waterputten in verband met de moedergodin vertoonden genezende krachten; als 'paritura', die gaat baren, beschermt de moedergodin de barende vrouwen.

Doch hoe verklaart men dan het feit dat in de Angelsaksische wereld (die Keltisch is) zo goed als geen madonna's die zwart zijn, aangetroffen worden?

d. Rest de 'antieke' (vooral Grieks-Romeinse) mediterrane hypothese: de Griekse zakenlui b.v. die in Zuid-Frankrijk (Marseille, Nice en zo) landden, brachten hun godinnen mee. Massalia, Marseille, was aan Artemis van Efese toegewijd. Artemis, Diana, is "potnia thèron", de vorstin der dieren (de wilde dieren), godin van de gelukke jacht, maangodin (net als Epona), vruchtbaarheidsgodin, met Hera (Juno) beschermster der barende vrouwen.-- Kentrekken die de zwarte madonna's ook vertonen.

De mythen.-- Wat vertellen de tradities rond de beelden? De mythen, gevarieerd als altijd, vertonen welomschreven gemeenschappelijke trekken.

a. Men vindt ze, brengt ze naar de kerk, doch op mysterieuze wijze trekken zij weerom naar de vindplaats, in de natuur.

b. Braamstruiken, bronnen, grotten (de volle aarde) - niet kerken b.v. - zijn vindplaatsen.

c. Dieren (stieren, ossen b.v.) en herders, doodgewone lui op afgelegen plekken wonend, zijn de vindende wezens.

d. Seizoenstrek ('transhumance') en reizen (in het hooggebergte), te midden van buitenmensen, zijn een vast bestanddeel.-- Alles wijst op een oeroude natuurreligie.

Appl. model.-- In Sarrance (Aspevallei, Pyreneeën) luidt de mythe: iedere dag doorwaadde een stier de bergstroom ('gave') en knielde voor een zwarte steen die een maagd uitbeeldde. Men droeg het beeld tot in Oloron doch het keerde 's nachts terug naar waar men het gevonden had. In het water geworpen dreef het boven. Het werd een bedevaartsbeeld: "Notre-Dame-de-la-Pierre" (ook, om reden van de kleur, "Notre-Dame-de-la-Sarrasine";-- de sarrasine is een plant, "le blé noir" geheten): men smeekt(e) er de vruchtbaarheid van vrouwen en de dieren af.

De problematiek.-- Alle echte religie is het vatten van een situatie met problemen en het oplossen ervan. -- Welke problemen worden aan de zwarte madonna's voorgelegd?

1. Genezingen van ziekten en kwalen. Vooral ongeneeslijke kwalen (die b.v. de artsen niet aankonden). Wat - volgens stellers - bijzonder vastgesteld is in Rocamadour: *Livre des miracles de Notre-Dame* (1172). De onbekende schrijver gaat "met grote nauwkeurigheid en waarheidszin" te werk. In Rocamadour werden waanzinskwalen - melancholieën inbegrepen - genezen.

2. Vruchtbaarheidsproblemen (vrouwen, landschap (waaronder de dieren)). In Cucugnan (Pyreneeën) wordt de "Dei genitrix" (letterlijk: de van God zwangere) vereerd. In Sarrance werd zij vereerd als vruchtbaarmaakster van het landschap dat dorre woestijn was.

3. Zeeluiproblemen. Nog steeds zo in Rocamadour ofschoon ver van iedere zee.

4. Bevrijdingsproblemen. De (krijgs)gevangenen (o.m. diegenen die door de islam gevangengenomen werden) waren het object van bedevaarten.

5. Oorlogsproblemen. Wanneer Karel de Grote in de Pyreneeën de oorlog dreigt te verliezen, richt hij zich tot Notre Dame de la Victoire in Thuir. De kruistochtenridders doen hem na.

Antieke theürgie.

In zijn *Der Fortschrittsgedanke in der Antike*, Zürich/ München, 1977 (// *The Ancient Concept of Progress* (1972)) behandelt E.R. Dodds, de classicus, paranormale fenomenen in de oudheid (o.c., 188/239) en onder meer theürgie (o.c., 230vv.).

Theürgie - Gr.: theourgia - definieert hij als “godgelovige magie beoefend door ontwikkelde mensen in de latere oudheid”, onder wie er zeker waren die uit eigen ervaring spraken en werkten.

Doorlopend vergelijkt hij theürgie met het spiritisme zoals het sedert de XIX- de eeuw bij ons gangbaar is: spiritisme is opzettelijk contact met zielen van overledenen (niet met hoge godheden, theoi, of hogere geesten, daimones, zoals de theürgen dat wilden).

Voor het overige heeft Dodds gelijk: heel wat paranormale fenomenen komen voor én in antieke theürgie èn in hedendaags spiritisme.

E.R. Dodds, *The Greek and the Irrational*, Berkeley/ Los Angeles, 1966, 283/311 (*Theurgy*), behandelt zeer filologisch-historisch ontstaan en vormen van theürgie, vooral i.v.m. het neoplatonisme (250/600).

De baanbreker: Ioulianos.-- De eerste die ‘theürg’ kan heten, lijkt een zekere Ioulianos (Lat.: Julianus) te zijn over wie men danig weinig weet. Hij leefde onder keizer Marcus Aurelius (161/180). Hij tekende zich af tegen de ‘theologoi’, degenen die over godheid spreken: hij riep ze op en werkte erop in en misschien zelfs schiep hij ze.

Terloops: heden heet zo’n ‘scheppen’ (aan de hand van fijnstoffelijke materie) van onzichtbare entiteiten het aanmaken van “kunstmatige elementalen”.

Oracula chaldaica -- Ioulianos heeft werken nagelaten die onder de Latijnse naam “*oracula chaldaica*”, Chaldee(w)se godsspraken, minstens gedeeltelijk bewaard zijn. Die zeker grote invloed hebben uitgeoefend. Ioulianos steunt zich op openbaringen (apokalypseis) van ‘godheden’, waarover Dodds zegt dat zij oorspronkelijk “bizarre and bombastic”, “obscure and incoherent” zijn maar enigszins op verhevener peil gebracht door in verzen omgezet te zijn.

Opm.-- Dodds is rationalist en dus laten wij zijn waardeoordelen terzake voor zijn rekening.

Communicatie- en interactievormen.-- Met hogere wezens communiceert de laatantieke theürg hetzij doorheen media, daartoe geschikte personen hetzij doorheen beelden waarin magische voorwerpen geplaatst worden.

(1) *'Eiskrìsis', inlijving*.-- De theürg als 'klètör', oproeper, of 'theagogon', beheerser van godheid, zoekt daartoe geschikte personen,-- in ons huidig taalgebruik 'media' geheten, om een opgeroepen godheid of daimon te doen inlijven. Zo 'n 'dechomenos', opvanger, 'docheus' ook geheten of nog 'katochos', gegrepene of zelfs bezetene, is dan de spreekbuis van de beheerste godheid.-- Dit kan ofwel in trance (apolusis') ofwel bij volle bewustzijn ('parakolouthèsis').

Opm.-- Net zoals heden! Ofschoon onze cultuurcontext zeker niet meer de laatantieke is. Wat wijst op een soort eeuwige 'theürgie'.

(2) *'sunthèma' of 'sumbolon', geladen voorwerp*.-- De 'teletè', inwijding, kan ook behalve via een persoon via een beeld verlopen. Geladen voorwerpen - gesteenten, planten, dieren,-- wieroken - die 'sympath(et)isch' (beantwoordend) zijn m.b.t. een godheid of hogere daimon, worden binnen een beeld van de godheid of daimon verborgen (enkel de leider kent ze). Eens gewijd dient het beeld als "sprekend beeld" tot spreekbuis.

Tekens ('dunameis').-- Men denke niet dat de toenmaligen geen 'bewijzen', beter: 'tekens', machts- of levenskrachtstekens dan, vroegen. Deze variëren: levitatie, volumeverandering van het medium, lichtfenomenen, fluïdieke uitwasemingen ('ectoplasma's' of 'teleplasma's' nu geheten) en zo.

De waarnemingen, resp. gewaarwordingen ervan zijn ofwel 'autoptisch' (mantisch) (er zijn er die ze met het 'derde' oog, d.i. hun paranormaal vermogen, 'zien', 'voelen') ofwel 'epoptisch' (de anderen geloven de weergaven van wat de 'autoptoi' zien).

Opm.-- Wat Dodds niet schijnt te merken, is dat er hylisch pluralisme mee gemoeid is: alle occulte fenomenen staan of vallen met fijnstoffelijkheid ('bio-energie').

Opm.-- Het Neo-platonisme heet men ook 'theosofie', d.i. wijsbegeerte die holistisch is, d.i. het Griekse verlichte rationalisme aanvult met (door rationalisten geheten) 'irrationele' gegevens en axioma's.

Proklos van Konstaninopel (410/485), een Neo-Platonieker (Atheense school), zegt: "Theürgie vertegenwoordigt een levenskracht die alle menselijke wijsheid te boven gaat. Zij omvat de zegeningen van het wichelen, de reinigende ('katharsis') krachten van de inwijding. In één woord: de prestaties eigen aan de bezetenheid door godheden".

Nogeens : “primitieve moraal”.

Bibl. st.: Christian Dedet, La mémoire du fleuve, Paris, 1984, 438s.

Steller kent én het westen én vooral Negro-Afrika door en door. Hij is gewogen en getogen in Gabon uit deels Franse deels Negro-Afrikaanse ouders. Op het einde van zijn leven mijmert hij.

“In de brousse, de wildernis, stelde ik altijd voorop dat het leven mooi is, vol goede dingen. Vooral dacht ik lang dat de mens de broer is van de mens.-- Later werd ik gewaar dat in Gabon evenveel onbetrouwbare mensen waren als elders.”

“Maar zeker is dat, indien een Negro-Afrikaans smeris u in zijn netter vangt op een zeker ogenblik, hij achteraf beschaamd zal zijn: ziet gij hem later, dan neigt zijn hoofd neerwaarts. Hij heeft nl. een smerigheid gepleegd doordat hij in nood was.

In het westen echter ziet gij mensen die geen nood kennen, niets mankeren maar u toch zoeken te bestelen. Zij zijn het gewend. Doordat de ondeugd het haalt. Zij zullen u zeggen: “zaken zijn zaken”. Waarop men ze zou willen een gewerschot toedienen, maar dan denkt men : “Zij zijn zoiets niet eens waard”.

De wereld van heden doodt de Negro-Afrikaanse cultuur. (...). “Les curés” (de priesters) hadden indertijd de verdienste te spreken over de goddelijke wet. Wie heeft het daar nu nog over? Stelen, doden: dat wordt normaal. Er is geen respect meer.-- Het valt voor dat het uitgerekend de arme Negro-Afrikaan zonder ‘opvoeding’ is die in zijn logica tot de blanke zegt: “Zoiets moet men niet doen. Dat is niet goed. Dat is niets voor u”.

Inwijding om te overleven.-

Onmiddellijk na deze tekst wijdt Dedet uit over de in Gabon, tot op heden, goed gekende bwiti-inwijding, die o.c., 177ss. wat uitvoeriger beschreven wordt (op zoals in alle primitieve initiatieriten geheim te houden ‘mysteriën’ na, natuurlijk). Waarom? Omdat hij, als bwiti-ingewijde, uit eigen ervaring weet dat zo iemand, onder invloed o.m. van de iboga (een hallucinogene wortel), “de plant die inzicht verschaft”, zoveel dingen in de loop van zijn rituelen gezien heeft dat hij/ zij “in niets meer verschiet” eens dat hij/ zij b.v. in een moderne stad met haar deconstructieve sfeer aankomt. Het staat uit het hele - overigens zeer boeiende - boek vast dat Dedet “het overleefd heeft” dankzij zijn bwiti-inwijding.

Het overwicht der westerse cultuur.

Bibl. st.: *J. Hall, Sangoma*, Utrecht, 1995.-- Steller is een Amerikaans katholiek met universitaire opleiding. Aanvankelijk,-- zelfs in zijn adoptieland, Swaziland, was “de enige werkelijkheid” (o.c., 253) het materiële, aardse leven. Na zijn inwijding tot genezer, sangoma, “had hij het gevoel dat de schellen van het zogenaamde rationalisme van zijn ogen gevallen waren”. Hij ervoer zijn “verruimde visie” als een bevrijding.

Primitieve voornaamheid.-

a.c., 62.-- Het oeroude Swazi-gebruik de ouderen niet direct in de ogen te zien vond Hall niet een slaafse vorm van schroom maar “in zekere zin verfrissend”. Vooral door het contrast met Amerika “waar het egalitarisme wordt gebruikt als verontschuldiging voor slechte manieren”. “Nu ik hier woonde, werd ik er bovendien aan herinnerd hoe grof-in-de-mond Amerikanen zijn. Ik had nog geen enkele Engels sprekende Swazi de vuile taal horen spuien die Amerikanen regelmatig op elkaar afvuren. Het SiSwazi (de taal aldaar) kent geen equivalent voor deze woorden”. Daarin ziet Hall een symptoom van een soort geestelijk welzijn van de cultuur aldaar.

De aftakeling.-

Eens, na een keiharde inwijding opgenomen in een primitieve cultuur, kon Hall er de aftakeling van waarnemen. “Het bewijs was overal aanwezig: het oerwoud waarin wij onze (geneeskrachtige) wortels opgroeven, was aan het verdwijnen; invloedrijke religieuze groeperingen die elkander niet konden aanvallen, vonden in de sangoma een gemakkelijk doelwit dat zij als satanisch konden veroordelen omdat er met de doden werd gecommuniceerd. Het overwicht van de westerse cultuur breidde zich uit door de wetenschap, het materialisme, de commercie, de industrie die alle vijandig stonden tegenover het ‘anachronisme’ van de traditionele genezer. Steeds meer patiënten verschenen midden in de nacht, in het donker, omdat zij zich ervoor geneerden ons te raadplegen. (o.c., 253).

Opm.-- Hall is formeel: “Er zijn - wat hij noemt - spirituele krachten”. Hij heeft iets gevonden waarvan hij als westerling niet had geweten dat het bestond: “magie op aarde”. (O.c., 254). Sangoma’s genezen werkelijk. Ook daar waar westerse geneeskunde niets vermag. Hij ervaart de aftakeling door het westen des te pijnlijker. “Wat zou er gebeuren als de verbinding met deze krachten werd verbroken?” (Ibid.).